

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI ANABİLİM DALI**

Cem AKPOLAT

ERZURUM VE ÇEVRESİ GÜNÜMÜZ DOKUMACILIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Oktay HATİPOĞLU**

ERZURUM-2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

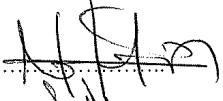

TEZ KABUL TUTANAĞI

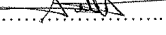
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd.Doç.Dr. Oktay HATİPOĞLU danışmanlığında, Cem AKPOLAT tarafından hazırlanan bu çalışma 07/ 02 / 2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd.Doç.Dr. Oktay HATİPOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. Celalettin KARADAŞ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. Numan ÖZEN

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 07 / 02 / 2011

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	VI
ABSTARCT	VII
KISALTMALAR	VIII
RESİMLER DİZİNİ	IX
ÇİZİMLER DİZİNİ	XIII
ŞEKİLLER DİZİNİ	XVIII
ÖNSÖZ	XX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**ERZURUM VE ÇEVRESİ TARİHÇESİ VE COĞRAFİ YAPISI**

1.1. ERZURUM İLİ TARİHÇESİ	4
1.2. ERZURUM İLİ COĞRAFİ YAPISI	6

İKİNCİ BÖLÜM**TÜRKLERDE DOKUMACILIK**

2.1. ANADOLU ÖNCESİ TÜRKLERDE DOKUMACILIK	8
2.2. ANADOLU TÜRKLERİNDE DOKUMACILIK	11

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**ERZURUM VE ÇEVRESİ GÜNÜMÜZ DOKUMACILIĞINDA KULLANILAN
HAMMADDE, TEKNİK, BOYAR MADDE, TEZGÂH VE ALETLER**

3.1. KULLANILAN HAMMADDE	22
3.1.1. Yün	22
3.1.2. Pamuk	25
3.1.3. İpek	26
3.2. TEKNİK ÖZELLİKLER	27
3.2.1. Dokuma Teknikleri	27
3.2.1.1. Bezayağı Dokumalar	27
3.2.1.2. Düz Atkı Yüzlü Dokuma	27
3.2.1.3. Kilim Dokuma	28

3.2.1.4. Cicim Dokuma	30
3.2.1.5. Zili Dokuma	31
3.2.1.6. Sumak Dokuma	32
3.2.2. Halı Dokumada Kullanılan Düğüm Özellikleri	34
3.2.2.1. Gördes (Türk) Düğümü	34
3.2.2.2. İran (Sine) Düğümü.....	34
3.2.2.3. Tek Çözüğü Üzerine Düğüm.....	35
3.2.2.4. Hekim Düğümü.....	35
3.2.3. Kullanılan Boyar Maddeler	35
3.2.3.1. Doğal Boyalar.....	35
3.2.3.2. Suni Boyalar	38
3.2.4. Kullanılan Tezgâhlar	38
3.2.4.1. Dikey Tezgâh (Istar, İpağacı, Mazman)	38
3.2.4.2. Gelişmiş Dikey Tezgâh (Sarma Tezgâh).....	39
3.2.4.3. Düz Dikey Tezgâh (Germe Tezgâh)	40
3.2.4.4. Çukur Tezgâh	40
3.2.4.5. Kamçılı Tezgâh	40
3.2.5. Kullanılan Aletler.....	42

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERZURUM VE ÇEVRESİNDE GÜNÜMÜZ DOKUMACILIĞI

4.1. DOKUMA FAALİYETİNDE BULUNAN ATÖLYELER	46
4.1.1. Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezi	46
4.1.1.1. Hereke Halılar	47
4.1.1.2. Kullanılan Hammadde	48
4.1.1.3. Kullanılan Tezgâhlar ve Aletler	48
4.1.1.4. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri	48
4.1.2. Erzurum Büyükşehir Belediyesi Halıcılık Okulu	49
4.1.2.1. Kullanılan Hammadde	50
4.1.2.2. Kullanılan Tezgâh ve Aletler	50
4.1.2.3. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri	50
4.1.2.4. Ehram (İhram) Dokumalar	51

4.1.2.4.1. Ehram Tarihçesi	51
4.1.2.4.2. Erzurum’da Ehram.....	52
4.1.2.4.3. Kullanılan Hammadde.....	53
4.1.2.4.4. Yün İpliğın Dokumaya Hazırlanması.....	54
4.1.2.4.5. Kullanılan Tezgâh ve Aletler	55
4.1.2.4.6. Kullanılan Motifler (Nakışlar)	56
4.1.3. Aziziye-Pendik Kardeş Belediye Sanat Merkezi	56
4.1.3.1. İpek Halılar	57
4.1.3.2. Kullanılan Hammadde	58
4.1.3.3. Kullanılan Tezgâh ve Aletler	58
4.1.3.4. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri	58
4.1.4. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi	59
4.1.4.1. Kilim Atölyesi.....	59
4.1.4.1.1. Bardız Kilimleri.....	60
4.1.4.1.2. Kullanılan Hammadde.....	60
4.1.4.1.3. Kullanılan Teknik.....	60
4.1.4.1.4. Kullanılan Tezgâh ve Aletler	61
4.1.4.1.5. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri.....	61
4.1.4.2. Halı Atölyesi	62
4.1.4.2.1. Üretilen Halılar	62
4.1.4.2.2. Kullanılan Hammadde.....	62
4.1.4.2.3. Kullanılan Tezgâh ve Aletler	62
4.1.4.2.4. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri.....	62
4.1.5. Yakutiye Belediyesi Halı Atölyesi.....	63
4.1.5.1. Kullanılan Hammadde	63
4.1.5.2. Tezgâh ve Aletler	64
4.1.5.3. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri	64
4.1.6. Çınar Halı	64
4.1.6.1. Kullanılan Hammadde	65
4.1.6.2. Tezgâh ve Aletler	66
4.1.6.3. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri	66
4.1.7. Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksek Okulu.....	66

4.1.7.1. Oltu'nun Tarihi ve Coğrafi Yapısı.....	67
4.1.7.2. Kullanılan Hammadde	68
4.1.7.3. Tezgâh ve Aletler	68
4.1.7.4. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri	68
4.1.8. Karnavas Bezi.....	68
4.1.8.1. Olur İlçesi Tarihi ve Coğrafi Yapısı	68
4.1.8.2. Karnavas Köyü	69
4.1.8.3. Karnavas Bezi Tarihçesi	70
4.1.8.4. Kullanılan Hammadde	70
4.1.8.5. Kullanılan Tezgâhlar.....	71
4.1.8.6. Kullanılan Aletler	72
4.1.8.6.1. Çözü Aleti.....	72
4.1.8.6.2. Mekik.....	73
4.1.8.6.3. Masura Makinesi.....	73
4.1.8.7. Kullanılan Renk ve Motifler	74
4.1.8.8. Karnavas Bezinin Kullanım Alanları	74
4.1.9. Bardız Kilimciliği.....	75
4.1.9.1. Şenkaya İlçesi Tarihi ve Coğrafyası.....	75
4.1.9.2. Bardız (Gaziler) Köyü	75
4.1.9.3. Bardız Kilimi Tarihi.....	76
4.1.9.4. Kullanılan Hammadde.....	77
4.1.9.5. Kullanılan Tezgâh ve Aletler	77
4.1.9.6. Teknik, Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri.....	77
4.2. GEÇMİŞTE FAALİYET GÖSTERMİŞ ATÖLYELER.....	78
4.2.1. Has Halıcılık	78
4.2.2. Sümer Halıcılık.....	79
4.2.3. Kızılay Halıcılık.....	79

BEŞİNCİ BÖLÜM
ERZURUM VE ÇEVRESİNDE GÜNÜMÜZDE DOKUNAN HALILAR VE
KİLİMLERİN KATALOG VE TAHLİLLERİ.

ALTINCI BÖLÜM
KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

6.1. BEZAYAĞI DOKUMALAR.....	129
6.1.1. Ehram (İhram) Dokumalar	129
6.1.1.1. Kullanılan Hammadde	129
6.1.1.2. Kullanılan Tezgâh ve Aletler	129
6.1.1.3. Kullanılan Motifler (Nakışlar)	130
6.1.2. Karnavas Bezi.....	132
6.1.2.1. Kullanılan Hammadde	132
6.1.2.2. Kullanılan Tezgâh ve Aletler	133
6.1.2.3. Kullanılan Motifler.....	133
6.2. HALILAR	135
6.2.1. Hereke Halı.....	135
6.2.1.1. Kullanılan Hammadde	135
6.2.1.2. Kullanılan Tezgâhlar ve Aletler	136
6.2.1.3. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri	136
6.2.2. Kaba Halılar	136
6.2.2.1. Kullanılan Hammadde	137
6.2.2.2. Kullanılan Tezgâh ve Aletler	137
6.2.2.3. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri	137
6.3. BARDIZ KİLİMLERİ	137
6.3.1. Kullanılan Hammadde	138
6.3.2. Kullanılan Tezgâh ve Aletler	138
6.3.3. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri.....	138
SONUÇ.....	140
KAYNAKÇA	143
ÖZGEÇMİŞ.....	252

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****ERZURUM VE ÇEVRESİ GÜNÜMÜZ DOKUMACILIĞI****Cem AKPOLAT****Şubat 2011, 252 Sayfa****Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Oktay HATİPOĞLU****Jüri: Yrd. Doç. Dr. Oktay HATİPOĞLU****Yrd. Doç. Dr. Celalettin KARADAŞ****Yrd. Doç. Dr. Numan ÖZEN**

Erzurum ve çevresinde günümüz dokumacılığını incelediğimiz bu tezde, Erzurum ve ilçelerinde sürdürülen dokumacılık faaliyetleri ele alınmıştır. Tespit edilen faaliyet mekânlarından çalışma imkânı bulabildiklerimizde üretim, hammadde ve iş gücü açısından değerlendirilmiş, günümüz koşullarında ortaya çıkan ürünlerin tespiti yapılmıştır.

Erzurum ve ilçelerinde inceleme imkânı bulabildiğimiz dokuma atölyelerinde, “Ehram”, “Karnavas Bezi”, “Halı”, “Kilim” dokumalar üretilmektedir.

Üretilen dokumalar, ayrı konu başlıkları altında incelenerek ortaya çıkan ürünler hakkında bilgi verilmiştir.

Halı dokumalarda özellikle “Hereke “ halılarının üretildiği kentte, yün ve ipek hereke türünde halılar dokunmaktadır. Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezi ve Erzurum Büyükşehir Belediyesi Halıcılık Okulunda orijinal örneklerine sadık kalınarak yün hereke halılar üretilmektedir. Gelen talebe göre değişen üretimlerde aynı teknik ve kalitede özgün tasarımlar ‘da üretilmektedir. Aynı kurumlarda geçmişte kilim üretimleri de yapılmış ancak günümüzde bu ürünlerin üretimleri yapılmamaktadır.

Hereke kalitesinde ipek halılar ve çeşitli kalitede yün halılar özel teşebbüslerce kurulan atölyelerde üretilmektedir.

Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde “Bardız Kilimleri” ve “Kaba Halılar” üretilmekte, dokumalar genellikle öğrenciler tarafından üretilmektedir. Eğitimlerini pekiştiren öğrenciler aynı zamanda ekonomik olarak belli bir kazanç elde etmektedir.

Erzurum kültürü ile özdeşleşen “Ehram” dokumalar ve “Karnavas Bezi” bezayağı türünde dokumalar olup, ehramda yün iplik, karnavas bezinde pamuk iplik kullanılmaktadır.

Genel olarak dokumacılık faaliyetleri teknolojik imkânlardan yararlanılarak, geleneksel metotlarla, günümüzde de sürdürülmektedir. Bu faaliyetlerin gelecekte de sürdürülmesi için proje ve maddi desteğin sürekliliği gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Dokumacılık, Halı, Kilim, Ehram, Karnavas Bezi

ABSTARCT
MASTER THESIS
WEAVING AT THE PRESENT DAY IN ERZURUM AND SURROUNDING

Cem AKPOLAT

Advisor of Thesis: Assist.Prof Dr Oktay HATİPOĞLU

February 2011- PAGE: 252

Jury: Assoc. Prof. Dr. Oktay HATİPOĞLU

Assoc. Prof. Dr. Celalettin KARATAŞ

Assoc. Prof. Numan Özen

In this thesis in which we examined The weaving at the present day in Erzurum and surrounding, weaving activities conducted in Erzurum and its towns were dealt with. In detected activity places where we were able to find the possibiliy of work, these places were assessed as regards production, raw materials and labor force, and the products coming into existence in our present day conditions were detected.

In weaving workplaces in which we can examine in Erzurum and its towns, 'Ehram, Karnavas Cloth, Carpet and Rug textile products have been manufactured.

Manufactured wovens were examined in seperate topics and, given knowledge about the products coming into existence .

In carpet weaving, in the city where especially Hereke Carpets were manufactured, Hereke carpets such as woolen and silk have been woven. Woolen Hereke Carpets have been woven by sticking to their origins at Carpet Woven Centre of Atatürk University and school of Carpet Woven of Erzurum Metropolitan Municipality. In the productions varying with the demand, specified designs at the same techniques and quality have been produced. At the same organizations, the production of rug was made in the past, but it is not made now.

Silk carpets in the quality of Hereke and woolen carpetts in various quality have been woven in the carpet workplaces established by private enterprises.

Bardız Rugs and heavy carpets have been woven at Fine arts faculty of Atatürk University, and the wovens have generally been made by the students. The students enforcing their trainings have obtained economic revenues.

Ehram wovens and Karnavas Cloth identified by Erzurum culture are in the type of Bezayağı, and woolen thread is used in Ehram, and cotton thread in Karnavas Cloth.

In general, the activities of weaving have been carried on by taking advantage of technological possibilities and using traditional methods in our present day. In order for these activities to be carried out in future, Proje and financial support should be provided.

Key Words: Erzurum, Weaving, Carpet, Rug, Ehram, Karnavas Cloth.

KISALTMALAR

A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
Bkz	: Bakınız.
C.	: Cilt
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Mat.	: Matbaacılık
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
v.s.	: Vesaire
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
yy.	:Yüzyıl

RESİMLER DİZİNİ

	Sayfa No:
Resim 1. Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezi.....	147
Resim 2. Bilgisayar Destekli Desen Atölyesi.....	147
Resim 3. Bilgisayar Destekli Desen Atölyesi.....	147
Resim 4. Çözüğü İpi.....	148
Resim 5. Çözüğü İpi.....	148
Resim 6. Atkı İpi.....	148
Resim 7. Atkı İpi.....	148
Resim 8. Renkli Yün İplikler.....	149
Resim 9. Ahşap Tezgahlar.....	149
Resim 10. Çözüğü Aleti.....	149
Resim 11. Çıkrık.....	150
Resim 12. Çağlık.....	150
Resim 13. Kirkit.....	150
Resim 14. Halı Tarağı.....	151
Resim 15. Makas.....	151
Resim 16. Tığ Bıçak (Tığ)	151
Resim 17. Erzurum Büyükşehir Belediyesi Halıcılık Okulu.....	152
Resim 18. Çözüğü İpi.....	152
Resim 19. Atkı İpi.....	152
Resim 20. Renkli Düğüm İpleri.....	153
Resim 21. Metal, Gelişmiş Dikey Tezgahlar (Sarma Tezgahlar)	153
Resim 22. Çözüğü Aleti.....	154
Resim 23. Çıkrık, Çağlık.....	154
Resim 24. Kelepçe (Nezik-Nezük)	155
Resim 25. Kirkit.....	155
Resim 26. Tarak.....	156
Resim 27. Makas.....	156
Resim 28. Tığ Bıçak (Tığ)	156
Resim 29. Ehramlar.....	157
Resim 30. Ehram Giyinmiş Bayanlar.....	157
Resim 31. Yün İp.....	158

Resim 32. Kamçılı Tezgah (Ehram Tezgah).....	158
Resim 33. Dağ.....	158
Resim 34. Yan Ağaçlar.....	159
Resim 35. Çatal İp.....	159
Resim 36. Ayakça (Pedal)	159
Resim 37. Oturak.....	160
Resim 38. Tarak.....	160
Resim 39. Gücüler.....	160
Resim 40. Tefe (Defe-Düfe)	161
Resim 41. Dehtin (Dehdün)	161
Resim 42. Selman.....	161
Resim 43. Mitit.....	162
Resim 44. Gücü Makaraları.....	162
Resim 45. Kelepçe (Nezik-Nezük)	162
Resim 46. Çıkrık.....	162
Resim 47. Çağlık.....	163
Resim 48. Mekik.....	163
Resim 49. Yün Tarağı.....	163
Resim 50. Teşi (İğ)	164
Resim 51. Aziziye-Pendik Kardeş Belediye Sanat Merkezi.....	164
Resim 52. Aziziye-Pendik Kardeş Belediye Sanat Merkezi.....	164
Resim 53. Düz Dikey Tezgah (Germe Tezgah-Küçük Tip).....	165
Resim 54. Kirkit.....	165
Resim 55. Mekik.....	165
Resim 56. Makas.....	165
Resim 57. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi.....	166
Resim 58. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kilim Atölyesi.....	166
Resim 59. Bardız Kilimi.....	166
Resim 60. Bardız Kilim Dokuma Detay.....	167
Resim 61. Metal, Gelişmiş Dikey Tezgahlar (Sarma Tezgahlar)	167
Resim 62. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Halı Atölyesi.....	167
Resim 63. Dokunan Halılar.....	168
Resim 64. Çözümlü Aleti.....	168

Resim 65. Çağlık.....	168
Resim 66. Kirkit.....	169
Resim 67. Halı Tarağı.....	169
Resim 68. Makas.....	169
Resim 69. Doğal Boya Atölyesi ve Boyanmış Yünler.....	170
Resim 70. Yakutiye Belediyesi Eğitim Kültür ve Sosyal Faaliyetler Merkezi.....	170
Resim 71. Üretilen Dokumalar.....	170
Resim 72. Örtü -Heybe.....	171
Resim 73. Çözgü İpi.....	171
Resim 74. Düğüm İpi.....	171
Resim 75. Düğüm İplerinin Cetvelde Hazırlanışı.....	172
Resim 76. Çınar Halı Dokuma Atölyesi (Karayolları)	172
Resim 77. Çınar Halı Dokuma Atölyesi.....	172
Resim 78. Oltu Meslek Yüksek Okulu.....	173
Resim 79. Bilgisayarlı Tasarım Atölyesi.....	173
Resim 80. Halı -Kilim Atölyesi.....	173
Resim 81. Kullanılan İpler.....	174
Resim 82. Doğal Boyama Malzemeleri.....	174
Resim 83. Metal, Gelişmiş Dikey Tezgahlar (Sarma Tezgahlar)	174
Resim 84. Ormanağzı (Karnavas) Köyü.....	175
Resim 85. Karnavas Bezi.....	175
Resim 86. Karnavas Bezi.....	175
Resim 87. Olur Kaymakamlığınca Açılan Atölye.....	176
Resim 88. Olur Kaymakamlığınca Açılan Atölye.....	176
Resim 89. Gönül Aktürk'ün ARIEL Sponsorluğunda Açtığı Atölye.....	176
Resim 90. Gönül Aktürk'ün ARIEL Sponsorluğunda Açtığı Atölye.....	177
Resim 91. Gönül Aktürk'ün ARIEL Sponsorluğunda Açtığı Atölye.....	177
Resim 92. Pamuk ve Orlon İpler (Çözgü, Atkı ve Desen İpleri).....	177
Resim 93. Metal Kamçılı Tezgah.....	178
Resim 94. Gücü.....	178
Resim 95. Gücü ve Pedal (Ayakça)	178
Resim 96. Levent.....	179
Resim 97. Ahşap Tezgahlar.....	179

Resim 98. Gücü.....	179
Resim 99. Tarak.....	180
Resim 100. Sıkacak.....	180
Resim 101. Kuşlar.....	181
Resim 102. Çözgü Aleti.....	181
Resim 103. Bobin Çerçevesi.....	181
Resim 104. Çözgü Sarma Aleti.....	182
Resim 105. Mekik Masura.....	182
Resim 106. Masura Sarma Makinesi.....	182
Resim 107. Masura Sarma Makinesi	183
Resim 108. Çilek Motifli Masa Örtüsü.....	183
Resim 109. Kızılcık Çiçeği.....	183
Resim 110. Para Çiçeği.....	184
Resim 111. Para Çiçeğinin Dördü.....	184
Resim 112. Para Çiçeğinin Gülü.....	184
Resim 113. Üzüm Salkımı.....	185
Resim 114. Sazdalının Küçüğü.....	185
Resim 115. Sulu Per.....	185
Resim 116. Yıldız Çiçeği.....	186
Resim 117. Kiraz.....	186
Resim 118. Karnavas Cecimi Masa Örtüsü.....	186
Resim 119. Zaim Bey Bardız Kilimciliği Atölyesi.....	187
Resim 120. Sümer Halı Erzurum Bölge Müdürlüğü.....	187

ÇİZİMLER DİZİNİ

Sayfa No:

Çizim 1. Saat Kordonu.....	188
Çizim 2. Elma Şeleği.....	188
Çizim 3. Pirinçdeni.....	188
Çizim 4. Hanımeli (Kışniş Çöpü-Çöpi)	188
Çizim 5. Reyhan Dalı.....	189
Çizim 6. Antika.....	189
Çizim 7. Ceviz Kanadı.....	189
Çizim 8. Uçan Kuş.....	189
Çizim 9. Yıldızın Oynaşı.....	190
Çizim 10. Çark Yıldızı.....	190
Çizim 11. Mercimek.....	190
Çizim 12. Ceylan Boynuzu.....	190
Çizim 13. Peten (Aynalı Kutu)	191
Çizim 14. Haşiye (Tekli, Çiftli, Zikzak)	191
Çizim 15. Tavan Örneği.....	191
Çizim 16. Arı Dala Kondu.....	192
Çizim 17. Elmas Küpe.....	192
Çizim 18. Ağır Çiçek-Kirkitin Gülü.....	192
Çizim 19. Çilek.....	193
Çizim 20. Gelin Alma.....	193
Çizim 21. Kelebek.....	193
Çizim 22. Kenar.....	193
Çizim 23. Kızılcık Çiçeği-1.....	194
Çizim 24. Kızılcık Çiçeği-2.....	194
Çizim 25. Kuş Kanadı.....	194
Çizim 26. Meyrap-1.....	194
Çizim 27. Meyrap-2.....	195
Çizim 28. Para Çiçeği-1.....	195
Çizim 29. Para Çiçeği-2.....	195
Çizim 30. Para Çiçeğinin Dördü-1.....	195
Çizim 31. Para Çiçeğinin Dördü-2.....	196

Çizim 32. Para Çiçeğinin Gülü.....	196
Çizim 33. Akrep.....	196
Çizim 34. Pıtrak-1.....	197
Çizim 35. Pıtrak-2.....	197
Çizim 36. Salkım.....	197
Çizim 37. Üzüm Salkımı.....	197
Çizim 38. Sazdalının Küçüğü.....	198
Çizim 39. Sazdalının Büyüğü.....	198
Çizim 40. Sulu Per.....	198
Çizim 41. Yıldızlı Gül-1.....	199
Çizim 42. Yıldızlı Gül-2.....	199
Çizim 43. Yeni Çiçek.....	199
Çizim 44. Yıldız Çiçeği.....	199
Çizim 45. Kiraz.....	200
Çizim 46. Katalog No: 1 (Herke Halı)	200
Çizim 47. Dar Bordür.....	200
Çizim 48. Geniş Bordür.....	201
Çizim 49: Halı Zemin Dolgusu.....	201
Çizim 50: Katalog No: 2 (Hereke Halı)	202
Çizim 51: İnce Bordür (Suyolu- İnce Su)	202
Çizim 52: Dar Bordür.....	202
Çizim 53: Geniş Bordür.....	203
Çizim 54: Penç ve Gonca Motifleri.....	203
Çizim 55: Karanfil, Penç Motifleri.....	203
Çizim 56: Katalog No: 3 (Hereke Halı).....	204
Çizim 57: Dar Bordür.....	204
Çizim 58: Geniş Bordür.....	204
Çizim 59: Yaprak ve Hatayi Motifleri.....	205
Çizim 60: Kuş Motifi.....	205
Çizim 61: Katalog No:4 (Hereke Halı)	206
Çizim 62: İnce Su Bordür.....	206
Çizim 63: Dar Bordür.....	206
Çizim 64: Geniş Bordürde Kullanılan Motifler.....	207

Çizim 65: Çeşm-i Bülbül VazoMotifi.....	207
Çizim 66: Zemin Motifleri.....	207
Çizim 67: Zemin Motifleri.....	208
Çizim 68: Katalog No: 5 (Hereke Seccade)	208
Çizim 69: İnce Su Bordür.....	209
Çizim 70: Dar Bordür.....	209
Çizim 71: Geniş Bordür.....	209
Çizim 72: Sümbül Motifi.....	209
Çizim 73: Yıldız ve Çengel Motifleri.....	210
Çizim 74: İbrik Motifi.....	210
Çizim 75: Mihrap Ortası Motifler.....	210
Çizim 76: Katalog No: 6 (Hereke Halı)	211
Çizim 77: İnce Su.....	211
Çizim 78: Dar Bordür.....	211
Çizim 79: Geniş Bordür.....	212
Çizim 80: Zemin Motifleri.....	212
Çizim 81: Zemin Motifleri.....	212
Çizim 82: Katalog No:7 (Hereke Halı)	213
Çizim 83: İnce ve Dar Bordürler.....	213
Çizim 84: Geniş Bordür.....	214
Çizim 85: Zemin Motifi.....	214
Çizim 86: Zemin Motifleri.....	214
Çizim 87: Katalog No: 8 (Hereke Halı)	215
Çizim 88: İnce Bordür (İnce Su)	215
Çizim 89: Dar Bordür.....	215
Çizim 90: Geniş Bordür Motifleri.....	216
Çizim 91: Geniş Bordür Motifleri.....	216
Çizim 92: Zemin Motifleri.....	216
Çizim 93: Zemin Motifleri.....	217
Çizim 94: Katalog No: 9 (Kaba Halı)	217
Çizim 95: Dar Bordür.....	217
Çizim 96: Geniş Bordür.....	218
Çizim 97: Sekizgen Yıldız Motifi (Zemin Motifi)	218

Çizim 98: Koçboynuzu ve Ok Motifleri (Zemin Motifleri)	218
Çizim 99: Katalog No:10 (Kaba Halı)	219
Çizim 100: Dar Bordür.....	219
Çizim 101: Geniş Bordür.....	220
Çizim 102: Zemin Motifi (Bereket Motifi)	220
Çizim 103: Zemin Motifi (Akrep Motifi)	220
Çizim 104: Katalog No: 11 (Kaba Halı)	221
Çizim 105: Geniş Bordür Motifi (Kurtağzı Motifi)	221
Çizim 106: Zemin Motifi (Haç Motifi)	222
Çizim 107: Zemin Motifi (Elibelinde Motifi)	222
Çizim 108: Zemin Motifi (Ok Motifi)	222
Çizim 109: Katalog No:12 (Kaba Halı)	223
Çizim 110: İnce Bordür	223
Çizim 111: Dar Bordür	223
Çizim 112: Geniş Bordür	224
Çizim 113: Zemin Motifi (Akrep ve Göz Motifi)	224
Çizim 114: Zemin Motifi (Bereket Motifi)	224
Çizim 115: Katalog No:13 (Kaba Halı)	225
Çizim 116: Geniş Bordür.....	225
Çizim 117: Zemin Motifi (Akrep motifi)	225
Çizim 118: Zemin Motifleri (Akrep, Koçboynuzu)	226
Çizim 119: Katalog No:14 (Kaba Halı)	226
Çizim 120: Dar Bordür (Çengel Motifi)	227
Çizim 121. Geniş Bordür (El ve Yıldız Motifi)	227
Çizim 122: Sekizgen Madalyon Motifi.....	227
Çizim 123: Katalog No:15 (Bardız Kilimi)	228
Çizim 124: Geniş Bordür.....	228
Çizim 125: Zemin Motifleri.....	229
Çizim 126: Katalog No:16 (Bardız Kilimi)	229
Çizim 127: Geniş Bordür.....	230
Çizim 128: Zemin Motifi.....	230
Çizim 129: Katalog No:17 (Bardız Kilimi).....	230
Çizim 130: Dar bordür.....	231

Çizim 131: Geniş Bordür Motifleri.....	231
Çizim 132: Zemin Motifleri.....	231
Çizim 133: Zemin Motifleri.....	232
Çizim 134: Katalog No:18 (Bardız Kilimi).....	232
Çizim 135: İncesu Bordür.....	232
Çizim 136: Geniş Bordür.....	233
Çizim 137: Zemin Motifleri.....	233
Çizim 138: Katalog No:19 (Bardız Kilimi)	233
Çizim 139: Geniş Bordür.....	234
Çizim 140: Zemin Köşe Motifi.....	234
Çizim 141: Zemin Motifleri.....	234
Çizim 142: Zemin Motifleri.....	235
Çizim 143: Katalog No:20 (Bardız Kilimi)	235
Çizim 144: Bordür.....	235
Çizim 145: Aslan Motifi.....	236
Çizim 146: Gül Motifi.....	236
Çizim 147: Güvercin (Kuş) Motifi.....	236

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa No:
Şekil 1: Bezayağı.....	237
Şekil 2: Kilim Dokuma.....	237
Şekil 3: İlikli Kilim Dokuma.....	237
Şekil 4: İliksiz Dokuma.....	238
Şekil 5: Çift Kenetleme İle İliklerin Yok Edilmesi.....	238
Şekil 6: Atkılarının Aynı Çözüden Geri Dönmesi İle İliklerin Yok edilmesi.....	238
Şekil 7: Eğri Atkılı Kilim Dokuma.....	239
Şekil 8: Eğri Atkılı Konturlu Kilim.....	239
Şekil 9: Ek Atkı Sıkıştırılmış Kilim Dokuma.....	239
Şekil 10: Sarma Kontur.....	240
Şekil 11: Seyrek Motifli Cicim.....	240
Şekil 12: Sık Motifli Cicim.....	240
Şekil 13: Düz Zili.....	241
Şekil 14: Çapraz Zili.....	241
Şekil 15: Seyrek Zili.....	241
Şekil 16: Damalı Zili.....	242
Şekil 17: Konturlu Zili- Zili Verne.....	242
Şekil 18: Düz Sumak.....	242
Şekil 19: Balıksırtı Sumak.....	242
Şekil 20: Ters Sumak.....	243
Şekil 21: Çapraz-Alternatif Sumak.....	243
Şekil 22: Gördes Düğümü Türk Düğümü)	244
Şekil 23: İran Düğümü(Sine Düğümü)	244
Şekil 24: Tek Çözgü Üzerine Düğüm(İspanyol Düğümü)	244
Şekil 25: Hekim Düğümü.....	245
Şekil 26: Dikey Tezgâh (Istar)	245
Şekil 27: Gelişmiş Dikey Tezgâh (Sarma Tezgâh)	246

Şekil 28: Düz Dikey Tezgâh (Germe Tezgâh)	246
Şekil 29: Küçük Tip Düz Dikey Tezgâh (Germe Tezgâh)	247
Şekil 30: Kamçılı Tezgâh.....	247
Şekil 31: Çözü Aleti.....	248
Şekil 32: Çağlık.....	248
Şekil 33: Kirkit.....	249
Şekil 34: Mekik.....	249
Şekil 35: Ayarlı ve Sabit Makas.....	249
Şekil 36: Bıçaklar.....	249
Şekil 37: Çıkırık.....	250
Şekil 38: Yün Tarağı.....	250
Şekil 39: Kelepçe.....	250
Şekil 40: Teşi (İğ)	251
Şekil 41: Kirman.....	251

ÖNSÖZ

Türk kültür ve sanatında önemli yeri olan dokumacılığın, ülkemizin farklı yörelerinde, geçmişten gelen kökleri üzerinde sürdürüldüğü görülmektedir. Karşılaşılan coğrafyalar ve kültürel ortamların tesiriyle zenginleşen dokumacılığın, yörelere göre farklı özellikler göstermesi bu durumlardan kaynaklanır. Erzurum ve çevresi ise, geçmişinde Türk dokuma sanatına katkı sağlayan, zenginlik oluşturan yörelerden biridir. Coğrafi konumu kente askeri ve ticari önem kazandırmış, dokumacılık kentin, ticari ve sosyal yaşantısında önemini korumuştur. Günümüzde de üretimlerine devam edilen “Ehram”, “Karnavas Bezi”, “Halı” ve “Bardız Kilimleri”, kentin kültürel ve ekonomik yapısına katkı sağlamaktadır. Çalışmamız süresince özellikle üretilmiş dokumaların tespit edilmesi, özel bir çalışma uygulanmıştır. Bu alanda üretim yapan kamu ve özel kuruluşlar, tarafımızca tespit edilerek; üretim faaliyetleri ve tarihsel süreçleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Özel durumlarına göre bazen kapalı olan veya izin alınamayan kuruluşlar için ayrıca bir çaba harcanmış, birçok kez gidilerek bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

Tüm zorluklarına rağmen çalışmamı kolaylaştıran, bilgi ve tecrübeleriyle değerli katkılarda bulunan danışman hocam Sayın; Yrd. Doç. Dr. Oktay HATİPOĞLU hocama, bölüm hocalarıma ve çalışmam süresinde beni anlayışla karşılayan ve destek olan aileme teşekkür ederim.

GİRİŞ

Erzurum ve çevresinde günümüz dokumacılığının ele alınacağı bu çalışmada, şehir merkezi ve ilçelerde sürdürülen dokumacılık faaliyetlerinin inceleme ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

İnsanoğlu avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını sürdürdüğü dönemlerde örtünme ihtiyacını avlanan hayvan derilerinden karşılamıştır. Zaman sürecinde değişen iklim ve yaşam koşulları doğal olarak ihtiyaçları artırmış ve bunu giderme yolunda çeşitli buluşlar insanlığın hizmetine sunulmuştur.

Dokumacılık alanında ilk faaliyetlere Neolitik Çağda rastlanır. Bu çağda bitkisel ve hayvansal liflerden yararlanılarak elbiseler ve çeşitli eşyalar üretilmiştir¹.

Anadolu, dokumacılık kültürü açısından zengin bir geçmişe sahiptir. Çatalhöyük'te yapılan kazılarda, Neolitik Çağa ait (M.Ö 6000) dokuma parçaları bulunmuştur. Bu kumaş parçaları, bulunmuş olan en eski kumaş örnekleridir. Kayseri Kültepe Höyüğü'nde bulunan tabletlerde (M.Ö. 1950-1850) dönemin ticari bilgileri kayıtlı olup, dokundukları şehre göre isimlendirilen kumaşlardan söz edilmiştir. Boğazköy (Hattuşas)'da bulunan tabletlerde ise kumaş ve elbise fiyatları belirlenmiştir².

Geçmişinde çeşitli mücadelelere sahne olmuş Erzurum, coğrafi ve stratejik konumuyla, hem askeri hem de ticari yönden önemini korumuştur. Doğudan gelen ticaret kervanları için bir uğrak noktası olan şehir, tarihi süreçte "Kali-Kalikala" isimleriyle de anılmıştır.

İbrahim Hakkı Konyalı'nın "Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi" isimli eserinde belirttiği üzere, Araplar yere serilen veya yayılan şeylerden birine o bölge de dokunmasından dolayı "Kali" demişlerdir. "K" ve "H" bazı dillerde birbirinin yerine kullanıldığı için bu kelime "Halı-Halı" şeklinde söylendiği ifade edilmiştir³.

Ayrıca, Enver Konukçu "Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum" isimli eserinde, İslami kaynakların şehirden "Kalikala" diye söz ettiğini belirtmiştir. Şehirde bulunan

¹ Çetin Aytaç, *El Dokumacılığı*, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 5

² Aytaç, s.156.

³ İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi*, Ercan Mat., İstanbul 1960, s. 12.

kalenin, ismini “Kali” isimli bir kadından almış olduğunu, ayrıca yaygın bir inanışta “Kali” kelimesinin “Halı” anlamına geldiği de söylenmiştir⁴.

Mevcut kaynaklardan edinilen bilgilerden anlaşıldığı üzere, geçmişinde birçok medeniyet için önem arz eden şehrin, “Kali-Kalikala” isimleriyle anılması önemli bir dokumacılık merkezi olduğunu göstermektedir.

Dokumacılık alanında günümüze kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle tarihsel nitelik ve değerlendirmeler ön planda olup, günümüzle alakalı çalışmalar biraz geri planda kalmıştır.

Erzurum ve çevresi günümüz dokumacılığı; Kamu ve Özel kuruluş kapsamında üretim yapan dokuma atölyeleri, üretim faaliyetleri ve ortaya çıkarılan ürünler kapsamında incelenecektir.

Erzurum merkez ve dokumacılık faaliyetleri tespit edilen ilçelerde yapılacak olan araştırmamız, dokumacılık faaliyetleri açısından, Halı, Kilim ve Kumaş üretimleri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma süresince tespit edilen bilgiler ve şimdiye kadar hazırlanmış çalışmalardan faydalanılarak, günümüzde Erzurum ve ilçelerinde dokumacılık çalışmaları belgelenecek, gelecek kuşaklara bilgi verilmesi sağlanacaktır.

Çalışmamızın hazırlık aşamasında tespit edilen ve dokumacılık üzerine üretim yapan bazı kuruluşlardan araştırma yapabilmemiz için gerekli desteği alamadığımız için bu kuruluşların çalışmaları hakkında bilgi vermemize imkân bulunmamaktadır bu tür kurumlar ve Erzurum’da geçmiş yıllarda faaliyet sürdürmüş kurulmadan sadece isim ve faaliyet alanı olarak bilgi vereceğiz

Altı bölümde hazırlanacak çalışmanın ilk bölümünde Erzurum’un tarihi ve coğrafi yapısı hakkında bilgi verilecektir. Çalışmamızın kapsamında yer alan, sadece dokumacılık faaliyetleri sürdüren ve araştırma yapabilme imkânı bulabildiğimiz ilçelerin tarihi ve coğrafi yapısı hakkında kısaca bilgi verilecektir. İkinci bölümde Türkiye’de dokumacılık başlığı altında dokumacılığın tarihçesi ve Türklerde dokumacılığın gelişim süreci incelenecektir.

⁴Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Y.Ö.K. Mat. Ankara 1992, s. 4.

Erzurum ve çevresinde günümüz dokumacılığını araştırırken dokumacılık faaliyetlerinde kullanılan hammadde ve teknik özellikler, kullanılan araçlar üçüncü bölümde, şehir merkezi ve ilçelerde üretim yapan kurumlar, üretimleri, üretim şekilleri ve buldukları ilçe hakkında tarihi ve coğrafi bilgi, dördüncü bölümde verilecektir.

Beşinci bölümde, atölyelerde ortaya çıkarılan ürünlerin fotoğrafları ile gerekli tahlillerle yer verilecektir. Altıncı bölümde ise tespit edilen dokuma ürünleri'nin karşılaştırma ve değerlendirmelerine yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ERZURUM VE ÇEVRESİ TARİHÇESİ VE COĞRAFI YAPISI

1.1. ERZURUM İLİ TARİHÇESİ

Tarihin her döneminde önemli bir yeri olan Erzurum, Anadolu için Doğu'nun kalesi olmuştur. Doğu ülkeleri içinde Anadolu'ya ve Batı dünyasına açılan bir kapı vazifesi görmüştür.

Coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle birçok toplumun mücadelesine tanık olan Erzurum, Çin, Orta Asya ve İran'dan Batı'ya gelen ticaret kervanlarının uğradığı bir ticaret merkeziydi. Osmanlı döneminde, İstanbul ve İzmir'den sonra en önemli gümrük merkezi haline gelmiştir⁵.

Erzurum'un ilk sakinleri hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz, M.Ö. 3 bin yılına ait Sümer kaynaklarında, Kuzey Doğu Anadolu Bölgesine "Subartu", burada oturan halka "Subar-Subair" adı veriliyordu. Mezopotamya'nın bütün tarihi devirlerine ait bilgilerde Subarlar'dan söz edilmesine rağmen, Subartu'nun kuzey sınırı kesin olarak belli olmadığından dolayı, Subarların Erzurum'a yayılmadığı hakkında kesin bir bilgi yoktur⁶.

Boğazköy ve Mısır belgelerinden elde edilen bilgiye göre Subartu bölgesinde ikinci binde Hurriler'in hakim olduğu söylenmekte, ikinci binin ikinci yarısında Kuzey Doğu Anadolu'da "Hayaşa" ve "Azzi" krallığının bulunduğu ve bu krallıkların isimleri M.Ö. 1400'ler ile tarihlendirilen Hitit kaynaklarında geçmektedir. Hititler, Hayaşa ve Azzilerle mücadele etmiş, M.Ö. 1340'da Hayaşa krallığını yok etmişlerdir⁷.

M.Ö. 900'lerde Kuzey Doğu Anadolu, Urartu Devleti sınırları içine girmeye başlamıştır. Urartu kralı Menuaş ve sonrasında gelen Argitis ve III. Sardur zamanında (810-743) Urartu'ların sınırları genişlemiş, Erzurum yakınlarındaki Bingöl Dağı, Hasankale ve yazılı taşta bu devir krallarına ait yazılar bulunmuş olması Erzurum'un Urartu sınırları içinde olduğunu göstermektedir⁸.

⁵ İ. Hakkı Konyalı, s. 9

⁶ H. Zübeyir, Koşay, Kemal Turfan, *Erzurum Karaz Kazısı Raporu*, T.T.K., Ankara 1959, s. 354

⁷ Koşay, v.d., 354-355

⁸ Koşay, v.d., s.355

Urartu devleti, Asur Kralı II. Sargon tarafından (722-705) istila edilmesiyle, İskitler ve Kimerler, Urartu Devleti topraklarına şiddetli akınlar düzenlemişler ve bu devleti ortadan kaldırmışlardır. M.Ö. 612’de Asur Devleti yıkılınca bölgede Med hâkimiyeti kurulmuş ve bölgeye Ermeniler yerleşmiştir. Med hâkimiyetinden sonra Kuzeydoğu Anadolu toprakları iki yüz yıl kadar Persler’in hâkimiyetinde kalmıştır (552-330)⁹.

Pers hâkimiyetinden sonra Selefküs (Seleucus)’lar hüküm sürmüştür. M.Ö. 1.yy’dan itibaren Partlarla Romalılar, Bizanslılarla ve Sasanilerin mücadelelerine sahne olan Erzurum, sonraki devirlerde Bizans İslam mücadelelerine sınır olmuştur¹⁰.

Selçukluların 1049’da Erzurum ve yöresini almışlar, bu dönemden sonra Saltuklu, Moğol, İlhanlı, Karakoyunlu, Timur, Akkoyunlu devletleri bölgeye hakim olmuşlardır. XVI. yüzyılın başlarından itibaren, Erzurum, Osmanlı idaresine girmiştir¹¹.

Bütün bu tarihi süreç içinde farklı isimlerle anılmış olan Erzurum şehri, “Karin/Garin”, “Karana”, “Karnoi Kalhak”, “Karnai Kağak”, “Karintis” gibi isimler almıştır¹². Bizans döneminde “Theodosiopolis” ismini alan Erzurum şehriden İslam kaynaklarında “Kali kala” olarak sözetmiştir. Kali kala isminin “Kali” isimli bir kadından geldiği ve yaygın bir inanışa göre “Kali” kelimesinin “Halı” anlamına geldiği söylenmektedir¹³.

Kali kala isminin dışında “Kali” olarak da bazı kaynaklarda isimlendirilen şehir için “kalı” ismini kullanmışlardır. Bazı dillerde “K” ve “H” harfleri birbirinin yerine kullanıldığı için bu kelime Hali/Halı şeklinde söylenmektedir¹⁴.

X. yüzyılda Arap hâkimiyetinden sonra tekrar Bizans hâkimiyetine giren “Kali/Kalikala” şehrine tekrar “Theodosiopolis” denilmiş ve şehir, Bizans

⁹ Koşay, v.d., s. 356

¹⁰ Koşay, v.d., s. 356

¹¹ Koşay, v.d., s. 356

¹² Besim Darkot, “Erzurum”, *İslam Ansiklopedisi*, IV, 342.

¹³ Enver Konukçu, *Erzurum ve Aldığı İsimler, Şehri Mübarek Erzurum*, Ayhan Kara (Haz.), Yorum Matbaacılık-Yayıncılık, Ankara 1989 s. 4.

¹⁴ Konyalı, s.12.

kaynaklarında XVI. y.y. sonlarına kadar bu isimle anılmıştır¹⁵.

XI. y.y.'da Selçuklular, Bizans'a karşı taarruza geçmiş ve şehrin 15 km kuzeybatısında bulunan Erzen (Arze, Arzen, Erze) denilen şehri almıştır. Savaş sonrasında harabeye dönen Erzen şehrine Türkler, Kara Erzen, Kara Arze, Kara Arz denilmiştir. Bu isim zamanla şu anki adı olan "KARAZ"a dönüşmüştür. Erzen şehrinin Türklerin eline geçmesiyle "Theodosiopolis" şehrine sığınan Erzen halkı bu şehire'de Erzen demişlerdir¹⁶.

Daha öncesinde "Erzen" ismi ile adlandırılan iki şehir daha vardı. Biri Şiraz'da bulunmakta olup, diğeri ise Siirt Silvan arasında bulunmaktadır. Bu iki Erzen'den ayırt edebilmek için "Erzen-ir-Rum", "Erzen-i Rum" denilmiştir. Ayrıca bazı metinlerde ve kitabelerde, buralarda basılan paralarda "Erz-i Rum, Erzen ir Rum, Erzen-er rum, Arz-ı Rum" isimlerinin geçtiği görülür¹⁷.

Selçuklu idaresinde şehrin ismi resmi kayıtlarda "Erzen er Rum" ve "Arz-ı Rum" olarak kullanılmış, Selçuklulardan sonra şehri hakimiyeti altına alan devletlerde bu isime sadık kalmışlardır. Saltuklu, Moğol, İlhanlı, Karakoyunlu, Timur, Akkoyunlu idaresinde XVI. y.y.'a kadar gelinmiş, bu devirde doğuya doğru illerle başlayan Osmanlı, şehri hâkimiyetine almış ve doğuda kalıcılığını göstermiştir¹⁸.

20. yüzyılda Erzurum, tarihinin en önemli olaylarına tanık olmuştur. 23 Temmuz 1919 tarihinde toplanan Erzurum Kongresi, Anadolu'nun planlanmış kaderini değiştiren ateşi yakmıştır. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasında önemli rol oynamıştır

1.2. ERZURUM İLİ COĞRAFİ YAPISI

Coğrafi konum olarak 40° kuzey paraleli ve 41° Doğu meridyeni üzerinde bulunan Erzurum, başlangıç meridyenine yaklaşık 3565,4 km., ekvatora uzaklığı ise 4436,2 km.dir. Dünyanın en yüksekte kurulmuş birkaç şehri arasında yer alan Erzurum,

¹⁵ Enver Konukçu, *Erzurum ve Aldığı İsimler, Şehri Mübarek Erzurum*, Ayhan Kara (Haz.), Yorum Matbaacılık-Yayıncılık, Ankara 1989, s. 6.

¹⁶ Konyalı, s. 23.

¹⁷ Konyalı, s. 24.

¹⁸ Bilgehan Pamuk, *XVII. y.y.'da Bir Serhad Şehri Erzurum*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s.

ılıman kuşak esas alındığında dünyanın en yüksekte kurulmuş en büyük şehri konumundadır. Şehir, Erzurum ovasının güneydoğusunda, Palandöken Dağlarının kuzey eteklerinde hafif eğimli yüzeyler üzerinde kurulmuştur¹⁹.

Şehrin yerleşim düzeni zaman süresince yayılma göstermiş güneyde Palandöken Dağları eteklerinde, Kuzey, Kuzeybatı ve Batı yönünde genişlemektedir. 1750-2100 arasında ortalama yükseklikte yerleşim alanına sahip şehir, 25,066 km²'lik yüzölçümüyle Türkiye'nin dördüncü büyük ili konumundadır²⁰.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin en soğuk bölümünde yer alan Erzurum'da kış mevsimi süresi, yılın yarısından daha uzun sürmektedir. Kıy aylarının uzun, soğuk ve kar yağışlı geçmesine karşın, yaz mevsimi kısa olmasına rağmen sıcak geçer. Yıllık yağış miktarı 476 mm olup, Karasu ve kollarından oluşan ir akarsu şebekesine sahiptir Aras, Çoruh, Oltu çayı, Tortum çayı, Hınıs çayı gibi akarsulara sahip Erzurum, Göller açısından pek zengin olmakla beraber Tortum ilçesi sınırları içinde, heyelan set gölü niteliğinde Tortum Gölü'ne ve 50 m. Yüksekliğinde çağlayana sahiptir²¹.

Toprak yapısı olarak Kestane renkli step topraklara ve Alüvial topraklara sahip şehirde, Alüvial toprakların kapladığı alanlarda yer yer göl kökenli Orografik topraklar ve tuzlu alkali (çorak) topraklar mevcuttur²². Yüz ölçümünün % 20 kadarı ekim ve dikime elverişlidir. Tarım arazisi'nin % 80'e yakın kısmında nadaslı tarım yapılmaktadır²³.

¹⁹ Hayati Doğanay, *Erzurum'un Genel Coğrafi Özellikleri*, Ayhan Kara (Haz.), *Şehri Mübarek Erzurum*, Yorum Matbacılık-Yayıncılık, Ankara 1989, s. 245.

²⁰ Doğanay, s. 246.

²¹ Ahmet Necdet Sözer, *Erzurum Ovasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1970, 11-15-21-24

²² Sözer, s. 25.

²³ Doğanay, 318-319.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERDE DOKUMACILIK

2.1.ANADOLU ÖNCESİ TÜRKLERDE DOKUMACILIK

Ön Asya ve Orta Asya'da yapılan kazılarda Türk kültürüne ait öğeler mezar yapılarından çıkarılmıştır. Göçebe bir yaşantısı olan Türklerin ilk görüldüğü bölge tam olarak tespit edilmemişse de, yapılan araştırmalarda Orta Asya'da Türk kültürüne ait izlerin tarihlendirilmesi ile Türklerin Orta Asya'dan geldiği kabul edilmiştir.

Orta Asya'da kurulan ilk Türk devleti olan Büyük Hun Devleti (Asya Hun Devleti) M.Ö. III. yy. ve M.S. III. yy.lar arasında hüküm sürmüşlerdir. Çin kaynaklarında Hiyong-Nu adıyla anılan Büyük Hun Devletinin akınlarına karşı koyabilmek için Çinliler tarafından yaptırılan Çin Seddi MÖ 214 yılında tamamlanmıştır. Asya Hun Devletine karşı entrika politikaları uygulanması sonucu, M.Ö. 1. yy.dan itibaren Hunlar önce ayrılma sonra dağılma sürecine girmişlerdir²⁴.

Hunlara ait en önemli buluntular Altay dağlarındaki Pazırık Kurganlardan çıkarılmıştır. Pazırık kurganlarında M.Ö. IV ve III. yy dan kalma eşya, insan ve hayvan ölüleri bulunmuştur.Leningrad Ermitage Müzesinde korunan buluntular arsında ayrıca, hayvan dövüş sahnelerinin bulunduğu kumaşlar, renkli keçe applike örtüler, halı, atlı araba ve ölü ile birlikte gömülmüş eğer ve koşumları üzerinde bulunan at ölüleri bulunmuştur. At ölülerinin bazılarında geyik ve ren maskları mevcuttur.²⁵

Birçok mezar yapısından oluşan Pazırık kurganları arasında en önemli 5 adet kurgan bulunmaktadır. Pazırık kurganları tip olarak Sibe ve Berel kurganlarına çok benzemektedir. Noin-Ula'daki mezar tavanlarının ve duvarlarının, keçe ve kumaşla kaplanması Pazırıkta'da görülmektedir. Pazırık kurganlarında bulunan gömlek, elbiseler ve özellikle II. Pazırık kurganında bulunan önu kapalı gömlek Noin-Ula'da bulunan gömleğe çok benzemektedir. Katanda kurganında bu tip bir gömleğe rastlanırken, Pazırık'taki gömlekle Altın süslemeler bulunmuştur. III. Pazırık kurganında kaftan denilen elbiseler ve fiyonk şeklinde bağlanmış kumaşlar bulunmuştur. İki akraba kültür

²⁴ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2003, s.1.

²⁵ Aslanapa, s. 1.

ögelerini taşıyan Pazırık ve Noin-Ula'da bulunan keçe çoraplar, aynalar, taraklar ve çizimler Türklerin hayat tarzı hakkında bilgiler vermektedir²⁶.

V. Pazırık kurganında bulunan halı incelendiğinde sık dokusu ve kalitesiyle dikkat çekmiştir. Pazırık halısı olarak isimlendirilen bu halı mumyalanmış bir at, dört tekerlekli bir araba ve ev eşyaları arasında bulunmuştur²⁷. 1,89 cm x 2.00 cm. boyutlu halı M.Ö. 5-3. yy.la tarihlendirilir. Türk (Gördes) düğümü ile üretilen halıda dm² de 36.000 Türk düğümü vardır. Halının Türk düğümü ile yapılmış olması Türk Halı tarihi bakımından oldukça önemlidir²⁸.

Pazırık halısında iki geniş bordür bulunur birinci geniş bordürde süvari, ikinci geniş bordürde geyik motifleri bulunur. İç ve dış dar bordürlerde Grifonlar bulunur. Halının iç zemini 24 kareye bölünmüş ve içlerinde haçvari çiçeklerden kırmızı zemin üzerine, beyaz, sarı ve mavi renklerin hakim olduğu dama tahtasını andıran bir örnek göstermektedir. Pazırık halısı Leningrad Ermitage müzesinde sergilenmektedir²⁹.

Pazırık kurganları arasında bulunan, Asya Hunlarına özgü hayvan üslubuyla süslenmiş iki keçe yaygısında kırmızı zemin üzerine siyah bir dağ keçisi ve sarı Grifon mücadelesi işlenmiş motiflerin eklem yerlerinde Türk süsleme sanatına özgü kıvrımlara yer verilmiştir. Başka bir keçede dağ keçisini parçalayan Pars görülür. Eklem yerlerinde hilal ve yuvarlak kıvrımlar bulunmaktadır. Mücadele sahnelerindeki görülen arkaya doğru savrulma, gerilme, hayvanların yüzündeki acı ifadesi yırtıcı hayvanların gaga ve dişleri Orta Asya hayvan üslubunun en belirgin özelliği olup, birkaç hayvanın hareketli hallerinin aynı motif grubu içinde belirtilmesi Türklere özgüdür³⁰.

Selenga nehri havzasında bulunan Noin-Ula (Noyun-Ula) dağları yamaçları ve nehir kenarında 212 kurgan kazılmıştır. Hun prenslerine ait beş kurganda, ahşap eserler ve kumaşlar bulunmuştur. Oldukça düzenli olarak yapılmış mezarlardaki tabutlar ipek kumaşlarla kaplanmış olup tutkal izleri ve altın plakalar bulunmuş olması bu tabutların altın plakalarla süslendiğini gösterir. Mezar duvarlarının yağlı kumaşlarla kaplı olduğu

²⁶ Bahaeddin Ögel, *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, T.T.K., Ankara 1962, 61-65.

²⁷ Aslanapa, s. 9.

²⁸ Şerare Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, Tisamat Basım Sanayi, Ankara 1991, s. 2.

²⁹ Oktay Aslanapa, *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 9.

³⁰ Fuat Tekçe, *Pazırık*, Levent Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara 1993 s. 109.

görülmüş, matemi gösteren bu işaretin yanında, İran ve Çin'e ait güzel kumaşlar bulunmuştur. At koşumları, boyundan bağlanan insan başlıkları, pantolonlar, ev eşyaları kurganlarda bulunan diğer eşyalardır³¹.

Noin-Ula (Noyun-Ula), 22 kurganda ele geçen duvara asıl bir şekilde bulunan yün dokuma kumaş parçasında bıyıklı bir Hun insan başı resmi bulunmuştur. Kuvvetli portre özelliği gösteren bu eser sonraki dönemlerde Göktürk ve Uygur sanatının öncüsü niteliğindedir³².

Esik kurganında bulunan ve bir gence (Alp-Prens) ait olduğu düşünülen ceset üzerindeki kıyafetlerden dolayı oldukça ilgi çekmiştir. V yakalı ve sağdan sola doğru kapanan kısa bir kaftan giyinmiştir.. Kaftan ve çizme üzerine yerleştirilmiş küçük altın levhalarla bir zırh vazifesi göstermektedir. Yaka, kol ağzı ve etek kısmı şeritlerle çevrilidir. Dar süvari pantolonu ve diz altında kalan yumuşak çizme bulunmaktadır. Başlık sivri külahlı olup oklar ve koç motifleriyle donatılmış, tamamıyla Türk motiflerinden oluşur. Altın elbiseli genç (Alp-Prens) olarak bilinen bu kıyafet yaklaşık dört bin altın levhadan oluşur³³.

Türk tarihinde ilk kez Türk adını kullanan devlet Göktürklerdir. Göktürlere ait Orhun abideleri, yaşanan dönemle ilgili bilgileri günümüze taşınmıştır. Kültigin ve Bilgekağan mezarlarına yakın bir alanda bulunan bir sunağın yakınında bulunan mermer heykelde yakaları kruvaze ve açık olan kaftan belinde süslemeli bir kayış ve hançeri bulunur. Üzerinde arka tarafa doğru deri bir çanta görülmektedir³⁴.

Göktürk döneminden sonra tarih sahnesine çıkan Uygurlarda dokuma ve giyim ile ilgili bilgilerin büyük kısmına duvar resimlerinde rastlıyoruz. Sorçuk'ta bulunan duvar resminde bol ve uzun kollu elbiseler giyinmiş kadın ve erkek vakıfçılar resimlenmiştir. Kadın ve erkek elbiseleri farklı renklerde resimlenmiş olup, Hoço'da bulunan ketenda yapılmış bir mabet bayrağında vakıfçı (din adamı) portresi

³¹ Ögel, s. 59.

³² Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 2003 s.7.

³³ Aslanapa, s. 5.

³⁴ Ögel, s. 135.

bulunmaktadır. Kızıl kahverengi uzun bir kaftan üzerinde mavi, yeşil, kahverengi iri çiçek süslemeleri bulunmaktadır³⁵.

2.2. ANADOLU TÜRKLERİNDE DOKUMACILIK

Anadolu'ya hakim olan Selçuklular, kültür ve sanat köklerini tarihin derinliklerine dayandırmış, Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu Devletinin sanat ve kültür yapısından beslenmiştir³⁶.

Anadolu Selçuklu dönemine ait altın telli kemha parçası üzerinde, kalkan biçiminde bordür içinde, Selçuklu arması çift başlı kartal kullanılmıştır. Boşluklarda karşılıklı iki rumi ile süslenmiş, Rumilerin sapları aşağıya doğru dönük birbirine bakan iki ejder başı ile tamamlanmıştır. Kartal motifinin Türklere özgü gücü sembolize eden ve Orta Asya Türk tarihinden itibaren oldukça sevilen bir motif olduğu bilinmektedir³⁷.

Lyon'da bulunan altın telli bir kemha parçasında Alâeddin Ebul Fetih Keykubad bin Keyhüsrev yazısı bulunmaktadır. Alâeddin Keykubad için Konya'da dokunmuş olacağı düşünülen, kemha da daireler içinde iki arslan motifi arka arkaya yaslanmış bir şekilde işlenmiş, kuyruk uçlarında Rumiler kullanılmıştır. Arslanların başları arasında tam ve yarım palmet dolgular bulunmaktadır. Zemini oluşturan daireler arası boşluklarda palmetlerden oluşan dört kollu yıldız motifi bulunur.³⁸

Sultan Alâeddin Keykubad tarafından Osman Bey'e gönderilen hediyelerden biri olan "Dibayi Rumi" isimli kumaş "Selçuklu Dibası" olarak da isimlendirilmiştir. Osmanlıda XVIII. yüzyıla kadar bu isim kullanılmıştır. Kezalik, Çatma, Çatma-i kadife, Pelengi, gibi bazı kumaşlar Selçuklular döneminde mevcuttur³⁹.

Ayrıca Anadolu Selçuklularında Adana ve Sivas'ın "Komlo" denilen pamukluları, Karamanın "Kaliçe" dokumaları ve birçok yörede bulunan kirkitli dokumalar XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı dokumacılığının çok üst düzeye ulaşmasını hızlandırmıştır⁴⁰.

³⁵ Aslanapa, s. 21.

³⁶ Aslanapa, s. 101.

³⁷ Aslanapa, s. 358

³⁸ Aslanapa, s. 358

³⁹ Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri F-1*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1946, s.6.

⁴⁰ Aytaç, s. 160.

Anadolu Selçuklu devrinden kalma önemli eserlerden biri olan Beyşehir Kubadabad Sarayı'nda bulunan Çinilerde saray ileri gelenleri tasvir edilmiştir. Kıyafetlerinde büyük rozetler, dama gibi benekler, iri çiçekler ve yollar görülmektedir⁴¹.

Anadolu Selçuklu dönemine ait halılar Türk dünyasında 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar uzanan dönemin ilk büyük halkasını teşkil eder⁴². Anadolu Selçuklularından kalma 22 tane halının ilk sekiz örneği Konya Alâeddin Camiinde bulunmuştur. Fustatta bulunan yedi halı Anadolu Selçuklu halısı kabul edilmiştir⁴³. 1930 yılında Beyşehir Eşrefoğlu camiinde bulunan üç halı ile onsekize çıkmıştır. Son yıllarda Tibet'te ele geçen dört halının da Anadolu Selçuklu halısı olarak nitelendirilmesiyle toplamda 22 halıdan söz edilmektedir⁴⁴.

İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan Selçuklu halıları birbirine benzemektedir. Kırmızı, kahverengi, mavi, lacivert, yeşil, beyaz renklerin hakim olup günümüzde Çanakkale yöresinde "Kilit" denen kufi yazıya benzer desenleri kenar bordürde, dar sular üzerinde yer alır. Geniş kenarda ise birbirine geçişli sekizgen yıldızlardan oluşan kompozisyon düzeni bulunur. Kufi yazıya benzer süslemeler ve geometrik süsleme anlayışı da görülür. Zeminde eşkenar dörtgen, sekizgen karakterli olup, halk arasında yılan ya da kuş diye isimlendirilen çengel şekilli bezemeler ve elibeline motifleri bulunmaktadır. Tüm desenler halılar da ayrı ayrı yerlerde işlenmiş olup, Türk halı sanatına özgü sonsuzluk prensibi görünmektedir⁴⁵.

Selçukluların dağılmasıyla, beylikler döneminde Anadolu dokumacılık faaliyetleri sürdürülmüş, Alaşehir'de "Kızıl Efladi" ya da "Vale" Denizli'de "Akalemler Bezleri", "Kızıl Kemha" gibi kumaşlar üretilmiştir⁴⁶.

Selçukluların ardından Anadolu'da kurulan beyliklerden biri olan Osman oğullarının Osmanlı İmparatorluğu halini almasıyla sanatsal açıdan köklerine sadık bir

⁴¹ Öney, s. 135.

⁴² Yetkin, s.7.

⁴³ Oktay Aslanapa, *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987, 18-36.

⁴⁴ Bekir Deniz, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, Ankara 2000, s. 25.

⁴⁵ Deniz, s. 25.

⁴⁶ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 2003, s. 358.

anlayış devam etmiş ve Selçuklu halı sanatını geliştirerek yeni kompozisyon ve motif özellikleriyle 16. ve 17. yüzyıl Türk Halı sanatının şekillenmesini sağlamışlardır⁴⁷.

14. ve 15. yüzyıllarda hayvan motifli halılarda gelişme görülürken, bir grup halıda karelere bölünmesi zemin içinde stilize hayvan motifleri yerine geometrik motifler yerleştirilmiştir. İlk örneklerini Avrupalı ressamların 14. yüzyıla ait resimlerinde gördüğümüz bu halılar sonraki dönemlerde gelişerek, yanlış bir deyişle “Holbein Halıları” ismi verilen halı grubunun öncüsü niteliğinde olacaktır⁴⁸.

15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hayvan motifli halı tasvirleri tablolarla azalmış, 16. y.y.da tamamen ortadan kalkmıştır. Bunların yerini geometrik ve geometrik stilizasyona uğramış bitkisel motifli dolgular almıştır⁴⁹.

14.-15.yy. Anadolu Halıları veya “Anadolu Beylikler Dönemi Halıları” diye nitelendirdiğimiz halıların günümüze ulaşan örnekleri incelendiğinde doğal boyalarla renklendirilmiş ve yün malzeme kullanılmıştır. Bu dönem halılarını dört grupta inceleyecek olursak; ilk halı grubunda hayvan motifleri kesin belirlenmeyen karelerle sınırlanmış bir alan içinde görülür. Zeminde hayvanlar simetrik olarak her biri bir kare içinde kalıyormuş gibi işlenmiştir. Konya Etnografya müzesinde bulunan ve sanat tarihçilerin, “Horozlu Halı” diye nitelendirdiği halı bu türün en önemli örneğidir⁵⁰.

İkinci grupta incelenen halılarda ise zemin küçük karelere bölünmüş olup, tek başına duran bazen sırt sırta ya da karşılıklı duran hayvan çiftleri bulunur. Bazı örneklerde ise hayvanlar, çift başlıdır. Rönesans resimlerinde görülen bu türdeki halıların benzerleri eski Kahire’de (Fustat)’de bulunan halılar arasında mevcuttur⁵¹.

Üçüncü grup halılarda zemin ikiye ayrılmış olup, karelerden her biri sekizgenlerle doldurulmuş bunların içi bir hayat ağacı etrafına yerleştirilmiş, ejderler, tavus kuşları ve birbiriyle mücadele eden hayvan motifleriyle süslenmiştir.

Bu grubun önemli örneklerinin arasında İsveç’in Marby köyünde bulunmuş ve halıcıların “Marby Halısı” diye tanıdığı halı ve “Ming Halısı” ismiyle bilinen halı

⁴⁷ Yetkin, s. 35.

⁴⁸ Yetkin, s. 35.

⁴⁹ Deniz, s. 25.

⁵⁰ Deniz, s. 26.

⁵¹ Deniz, s. 26.

bulunmaktadır. Marby halısı önce Selçuklular dönemi olarak tarihlendirilmiş, sonra tablolarla benzer motifli halılar görüldüğü için, beylikler dönemi ile tarihlendirilmiştir⁵².

Ming halısı olarak bilinen halıda ise iki kareye bölünmüş zeminde Zümrüdü Anka ile Ejder mücadelesi canlandırılmış olup, kare zeminin köşeleri çengellerle düzeltilerek sekizgen bir hava getirilmiştir. Ejder ve Anka kuşu Çin sanatından gelmekte olup, sarı olan zemin rengi Çin İmparatorluğunun rengi olarak bilinir⁵³.

Dördüncü grup halılarda zemin bozulmuş olup üçüncü grupta gözlemlenen kareler kaybolmuş, küçük madalyonlara dönüşmüştür. Karelerde bulunan hayvan motifleri boşa kalmış ve madalyonlar arasına serpiştirilmiştir. Bu halıların benzerleri Fustat buluntuları arasında bulunmaktadır⁵⁴.

Büyük bir imparatorluk haline gelen Osmanlı devleti, 16. yüzyılda büyük zenginliği ile dokumacılık alanında da en üst düzeye ulaştıran halılar “Klasik Osmanlı Devri” halıları olarak bilinir. Bu dönemde iki grup halı ortaya çıkmıştır. Birincisi Saray halıları, diğeri ise Uşak halıları grubudur⁵⁵.

Klasik dönem halılarının saray ve çevresinde dokunan örnekleri saray halıları adıyla anılır. Çözgü ve atkı ipek, yün ve pamuk, düğümde ise pamuklu ve yün kullanılmıştır. Anadolu halılarının alışılmış düğüm tekniği Gördes farklı olarak, İran (sine) düğümü kullanılmış olup, sık dokunuşundan ve düğüm kalitesinden dolayı kadife gibi yumuşak bir etki oluşmuştur. Herekeye benzeyen ancak o döneme kadar Anadolu’da hiç görülmeyen bir özelliğe sahip olup, önce İran etkisi görülmüş sonraları Anadolu’ya özgü bir karakter taşımıştır⁵⁶.

Desenlerinde 16. yy.da sık görülen kıvrık dallar bahar çiçekli dallar, Rumiler, hatayi, penç ve goncagül, lale, karanfil, sümbül, iri hançer yapraklar bulut motifler kullanılmıştır. Kırmızı, sarı, koyu mavi, çimen yeşili tonları bulunur. Bazı örneklerde bitkilerle süslenmiş küçük madalyonlar bulunur. Madalyon etrafında genişleyerek

⁵² Oktay Aslanapa, *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 40.

⁵³ Aslanapa, s. 40.

⁵⁴ Deniz, s. 25.

⁵⁵ Deniz, s. 31.

⁵⁶ Deniz, s. 31.

devam eden desenler bir bölümünde halı zeminini oluşturarak çiçek bahçesine benzeyen bir görünüş ortaya çıkarır. Bu grubun bazı örneklerde tek renk zeminliler de bulunur. Bazen zemin kaftanlarda ortaya çıkan kaplan postunu andıran, beneklerle benzer şekilde süslenmiş, kenar bordüründe genelde zemin süslemelerin benzer desenler ve bulut motifleri yer alır⁵⁷.

Osmanlı Saray halılarında altın ve gümüş iplikle dokuma hiç kullanılmamıştır. Atkı ve çözgü ipek olarak kullanılmış, atkı kırmızı renkte bükümsüz tek iplik, çözgüler sarımtırak yeşil renkle üç iplikten bükülmüştür. Düğüm ipleri “S” bükümlü yün olup, sadece beyaz ve uçuk mavi kısımlarda “Z” bükümlü pamuk kullanılmıştır⁵⁸.

Klasik dönem halılarının oluşturduğu diğer bir gruptan Uşak halıları, Türk halı sanatında en çeşitli örnekleri bünyesinde barındırmıştır. Bu halı grubu Madalyonlu ve Yıldızlı Uşak halıları olarak iki ayrı türde incelenmektedir.

Madalyonlu uşak halıları; günümüze kadar gelen örnekleri oldukça fazladır. Aralarında on metre büyüklüğünde olanları da bulunan Madalyonlu Uşak halılarında değişen sıralar üzerinde yer alan iki şekil madalyon bulunmaktadır. Orta desende yuvarlak madalyonlar, yan ekseninde sivri dilimli madalyonlar sıralanır. Bu düzenleme tüm gelişme süresince aynı kalmış, ancak madalyonların şekillerinde bazı değişimler olmuştur. Madalyonlar bazen ovalleşip, bazen uzamış ya da yuvarlaklaşmıştır. Madalyonlar alt ve üst uçlardan salbek ya da kalkan şekliyle uzatılmıştır. Yan ekseninde bulunan madalyon bordür tarafından kesilerek, orta ekseninde kalan kısım bir bütün olarak kalmıştır. Zemine ebadı değişiklikler göstermesine rağmen madalyon sıralamasında herhangi bir değişim görülmez⁵⁹.

Madalyonlu Uşak halılarının ihtişamlı örnekleri bugün İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nde, Vakıflar halı müzesinde mevcuttur. Koyu mavi zeminin orta ekseninde yer alan madalyonlar koyu kırmızı yan ekseninde bulunan madalyonlar açık mavidir. Yuvarlak madalyonda mavi, sarı, kırmızı renkte dört palmet ve karşılıklı çifte rumilerden meydana gelmiş kepalı bir motif yer alır. Uç kısımları birer palmetle süslenmiştir. Madalyonların içini süsleyen bu örnekler iki yan uçta çifte rumilerin düz

⁵⁷ Deniz, s. 32.

⁵⁸ Yetkin, s. 11 7.

⁵⁹ Yetkin, s. 88.

bir hat üzerinde birleşmeleri sonucu ortaya çıkan şekiller, Lotto halısındaki sekizgeni oluşturan palmet ve rumilere benzemektedir⁶⁰.

İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki diğer bir örnekte ise madalyonlu halının bordüründe üzüm salkımı olarak motiflendirilmiş bir düzen bulunur. Başka bir örnekte, lale, sümbül, karanfil gibi natüralist çiçekler bordürü oluşturur. Madalyon ve çiçekler koyu mavidir. İstanbul Türk ve İslam Müzesi ile Vakıflar halı müzesinde tam ve parça halindeki madalyonlu halılarda Çin bulutları, çifte rumili kıvrık dallar irili ufaklı çiçeklerle süslenmiş bordür şeritleri bulunmaktadır⁶¹.

Madalyonlu Uşak halılarında, madalyon sırası az ya da çok olarak değişmekte olup, genel olarak yedi madalyon bulunur. Orta ekseninde üç madalyon bulunur en ortadaki madalyon halı merkezli olup üst ve altında kalan madalyonlar ise tam ya da bordür tarafından kesilmiş bir şekilde kalır. Yan eksenlerde dört madalyon bulunmakta olup, bordür tarafından ortadan ya da farklı büyüklükte kesilirler. Böylece madalyonlar halı zemininde sonsuzluk prensibini oluştururlar⁶².

Yıldızlı Uşak halıları 16. yüzyılda gelişmeye başlamış ve yaklaşık 18. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu grup halılar sekiz kollu yıldız şeklinde küçük bir göbek ve göbeğin altında ve üst kısmında kaydırılmış eksenler halinde yıldıza benzeyen eşkenar dörtgen motiflerden oluşturulmuştur. Yıldız biçimli madalyonlar ve eşkenar dörtgenler arasında bulunan bölge dal ve yapraklı bitkisel desenlerle süslüdür. Yıldız biçimli madalyonların içi tıpkı madalyonlu halılarda kullanılan 16. yy. süslemeleri ile doldurulmuştur. Kenar bordürü madalyonlu halılara benzer bir şekil göstermekte olup, kırmızı, mavi, kahverengi ve sarı renklerden oluşurlar zemin genelde kırmızı renkte olup, az sayıda örnekte mavi görülür. Motif renkleri kırmızı, kahverengi, açık ve koyu mavi ve sarıdır⁶³.

⁶⁰ Yetkin, s. 88

⁶¹ Yetkin, s. 90

⁶² Yetkin, s. 90

⁶³ Deniz, s. 35.

Yıldızlı Uşak halıları 16. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış olmasına rağmen gelişmemiş, 17. yy. sonlarında ortadan kalkmıştır. Bu halılar küçük ölçüde halılar olmasına rağmen nadir olarak 4m²'den büyüklerde bulunmaktadır⁶⁴.

17. yüzyılda Uşak halılarının klasik dönem örnekleri devamı niteliğinde yeni halı tipleri ortaya çıkmıştır. Bu halı tiplerinden birinci grubun madalyonlu halılardan gelişen halılar oluşturmuştur. Bu halılarda madalyonlar küçülmüş ve sayıları azalmıştır. Halı köşelerine orta kısımdaki madalyonun simetriği olarak yarım madalyonlar işlenir, içi bitkisel motiflerle süslenerek, halı yüzeyinde boş kalan bölgelere süsleme yapılmamıştır⁶⁵.

İkinci grupta ise; yıldızlı Uşak halılarından olduğu kabul edilen halılar bulunur. Yıldızlı Uşak halılarının madalyon ve renk düzenini gösteren bu grupta, yıldız şeklinde alışıla gelen madalyon düzeninde madalyonlar parçalanmış, sekiz köşeli yıldızın haçvari şeklindeki dört köşesi ortadan kalkmıştır. Kalan köşeler. Kaydırılmış eksenler üzerinde, aynı şekilde bulunan yıldız madalyonların uçlarıyla bir düğüm motifi ile birleştirilmiştir. Böylece baklava biçiminde madalyonlar etrafında bir çerçeve oluşmuştur⁶⁶.

Baklava şemasında oluşturulan grupta ise; zemin kartuş şeklinde sekizgen yıldız şeklinde dilimli madalyonlar kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmıştır. Ancak her madalyon arasında yerleştirilmiş olan küçük rozetlerden saplar çıkmakta ve madalyonlar etrafında bir çerçeve oluşturmaktadır. Bordürde Çin bulutları bulunur. Başka bir örnekte ise Uşak halılarında sevilen bir motif olan zarif kıvrımlı açık ve koyu mavi renkte Çin bulutları, sekiz köşeli yıldız şeklinde bir rozet etrafında bir baklava motifi verecek şekilde yerleştirilmiştir. Baklavalar etrafında halı boyunca uzanan sarı renkte ince bir kıvrık dal bulunur. Ortalarında taşıdığı sarı palmetler istikametleri ile baklava şemasını kuvvetlendirir. Halı zemini üzerinde oluşan kompozisyonda sonsuzluk prensibi halı boyunca uzayan kıvrık dallarda sürdürülür⁶⁷.

Beyaz zeminli Uşak halıları olarak tanınan grupta beyaza yakın ya da beyaz zemin bulunur. Kuşa benzeyen bitkisel motiflerden dolayı “Kuşlu Halı” diye yanlış

⁶⁴ Yetkin, s. 93.

⁶⁵ Deniz, s. 35.

⁶⁶ Yetkin, s. 99.

⁶⁷ Yetkin, s.103.

olarak isimlendirilmiştir. Aynı eksenler üzerinde sıralanmış iri rozetlerden çıkan karşılıklı iri yapraklar arasında zemin çeşitli renklerle dolgulanarak oluşturulan kuş motifini andıran aldatıcı bir görüntüye sahiptir. Bütün halı yüzeyinde en göze batan bitkisel şekiller rozetlerle birleşerek kare bölümler oluşturmuşlardır. Her karenin içi çiçekli bir kompozisyonun aynı şekilde ve dik istikamette sıralanışı ile doldurulmuştur. Bordürler tipik Uşak halısı bordürleri gibi Çin bulutları ile süslüdür⁶⁸.

Beyaz zeminli halılar içinde bir halı tipi daha vardır. Bunlar üç yuvarlak ve iki dalgalı çizginin yan yana ve tekrarlanan bir biçimde halı yüzeyinde sonsuzluk prensibine uygun devam ettiği görülür. Parlak mavi, kırmızı, sarı ve beyaz zemin görülürken, bordür alışıl gelmiş Uşak halı bordürleri olan Çin bulutlarından ibarettir. En tipik örnekler Floransa'da Museo Bardini'de bulunmaktadır. Ayrıca Philadelphia ve Metropolitan Museum, Londra Victoria and Albert Museum'da ve çeşitli özel koleksiyonlarda benzerleri bulunur. Kahire İslam Eserleri Müzesinde bulunan örneğin bordürü kufi yazıdan gelişmiştir. Üç yuvarlak Budizmin sembolü olan "Çintemani" olarak adlandırılmış, çizgiler ise bulut ve Şimşeğe benzetilmiştir. Ancak bu motifin kaplan ve leopar postlarındaki beneklere benzetilmesi, Türk sanatındaki kullanış şekline daha uygundur. Kaplan ve leopar postunu taklit eden kumaşlar Osmanlı padişahlarının kaftanlarını oluşturmuştur⁶⁹.

Ayrıca 16. ve 17. yy. çini ve seramiklerini süsleyen bu şekiller halıların bu dönemle tarihlendirilmesini mümkün kılmıştır. Bu yuvarlak şekiller Türk halı sanatında benek, küme ve hilale benzeyen biçimler olarak çeşitlenmiştir. Bazen yalnız kullanılan bu şekiller, bazen dalgalı çizgilerle bir kompozisyon meydana getirmiştir⁷⁰.

Osmanlı saray halıları, Uşak halılarından başka klasik devir Osmanlı halılarına dahil edilen bir grup daha vardır. Bu grupta bir Selçuklu geleneği olan kufi yazılı bordürden gelen bordür desenleri bulunur. 15. yüzyıl hayvan motifli ve geometrik desenli Hobein tipi halıların üç ve dördüncü tipleri ile bağıntılı olan Bergama halıları, üst üste sıralanmış eşit büyüklükteki kare bölmeleri içleri iri sekizgen, ortada bulunan sekizgen etrafında daha küçük sekizgenlerin bir grup halinde yer aldığı kompozisyon

⁶⁸ Yetkin, s.106.

⁶⁹ Aslanapa, s. 120

⁷⁰ Aslanapa, s. 121

sbulunur. Gelişim sürecinde sekizgenlerin etrafında kare veya dikdörtgen çerçeve ortadan kalkmıştır. Bazen sekizgende parçalanmakta olup, köşelerde bulunan dolgular birbiri ile birleşerek Uşak halılarının madalyon düzenine benzer bir şekilde kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmıştır⁷¹.

Selçuklu geleneğinin bir devamı olan Bergama halılarında Devetüyü sarısı, beyaz, iki kırmızı tonu mavi, ceviz yeşili, kahverengi ve iki renk tonunun yanlına kullanılma tarzı görülür⁷².

Daha geç örneklerde sekizgenler etrafında kare çerçeveler tekrar kullanılmış ve ortaya stilize hayvan motifleri yerleştirilmiştir. 19. yy. geometrik Kafkas halıları Eski Anadolu halılarının örneklerine göre şekillenmişlerdir. Türk halı sanatında 16. yy.da ortaya çıkan yeni motiflerle beliren bazı küçük gruplar 18. yy.dan sonra ortadan kaybolmakta, Selçuklu halı geleneğini sürdüren Bergama halıları Türk halı sanatında birbirinden gelişme gösteren halı türlerinden olmuştur⁷³.

XIX. yüzyılda geleneksel Osmanlı dokumacılığı nitelik değiştirmiş, sanayi yönünde ilerlemeye çalışan devlet el dokuma atölyelerinde geleneksel yöntemle üretilen tekstil ürünlerini fabrikasyon olarak üretmeye başlamıştır⁷⁴.

1843 yılında Abdülmecit dönemi ve Herekede bir dokuma fabrikası kurulmuş, 50 pamuklu, 25 canfes tezgahla üretime geçmiştir⁷⁵. 1845’de genişletilen fabrikada 100 ipekli kumaş tezgâh kurulmuştur. 30 pamuklu tezgâhı Zeytinburnu’na taşınmış ve fabrika kısa sürede piyasaya üretim yapmaya başlamıştır. 1874 yılında hereke dokumalarının satıldığı bir mağaza kapalı çarşıda açılmıştır⁷⁶.

Hereke dokuma fabrikası 1883’te Abdülhamit döneminde halı hane haline getirilmiş, yüz tezgâh bulunan fabrikada, Sivas, Ladik ve Manisa’dan halı ustaları görevlendirilmiştir. İlk kurulduğu dönemlerde Çözü, Atkı ve düğümler de yün iplik kullanılırken, sonraki dönemlerde Çözü ve Atkısı pamuk, düğüm iplerinde ise yün

⁷¹ Yetkin, s.113.

⁷² Aslanapa, s. 134.

⁷³ Yetkin, s. 134.

⁷⁴ Deniz Turfan, “Hereke Halılarında Kullanılan Üslup ve Simgeler”, *1. Hereke Halı Kongresi Sempozyum Bildirileri 23-24 Eylül 2005*, Kocaeli 2005, s. 46.

⁷⁵ Önder Küçükerman, *Anadolu Halı ve Dokuma Sanatı İçinde Hereke Halı Fabrikası*, Apa Ofset Basımevi İstanbul 1987, s. 47.

⁷⁶ Turfan, s. 153.

iplik kullanılmıştır. Ekstra ince sınıfında yer alan bu halılarda ipek, altın ve gümüş sim de kullanılmıştır⁷⁷.

Anadolu bahar yünü denilen uzun elyaflı yünden üretilen, 3,5 numara tek kat yün iplik düğüm ipi olarak kullanılmıştır. Düğüm iplerinde büküm sayısı 120 ile 140 arasında değişmektedir. Çözüğü ve atkılarda 20/12 ve 20/6 numara pamuk iplik kullanılan Hereke halılar da Türk (Gördes) düğümü, İran düğümü ve yer yer Hekim düğümü kullanılmıştır⁷⁸.

Hereke halılarda her 10 cm².’de 3600 (60x60) düğüm bulunur. Saray için dokunan hereke halılarda ise 6400 kadar çıkan düğüm sayısı, ipek hereke halılarda ise 8100 (90x90) veya 10000 (100x100) düğümdür. Halıda cm² de düğüm sayısının artması dokuma işini zorlaştırırken, motiflerin daha ince ve detaylı olarak dokunabilmesini sağlar. Anadolu halısının düz ve kıvrık çizgilerden oluşan geometrik desen ve motif yapısını daha yumuşak çizgilerle dokunabilir hale getirir. Hereke halıları 3 mm ya da 5 mm.lik hav yüksekliğine sahiptir⁷⁹.

XIX. yüzyılda Hereke’nin dışında İstanbul’da Feshane Fabrikası, İzmit’te Çuha Fabrikası, Bursa’da pekli Mensucat, Balıkesir’de Aba, İzmir Pamuk Mensucat, Basmane, Yedikule, İplik Fabrikası ve Adana’da gerek devlet gerekse yabancı uyruklu kişilerin desteği ile kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde 1930 yılında Sümerbank’ın kuruluşu ile 1865 yılına kadar geçen sürede Kayseri, Nazilli, Malatya, Denizli ve Eskişehir’de kurulan dokuma fabrikaları Sümerbank çatısı altında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir⁸⁰.

Geçmişten günümüze kadar Türk dokumacılığı birçok aşama geçirmiş el emeği göz nuru dokumacılık ürünleri bir sanat eseri olarak tarihe ışık tutan bir belge olmuştur.

Sanayi devriminden sonra makineleşmenin dokumacılık alanına girmesiyle el dokumaları yavaş yavaş yerini makine üretimi dokumalara bırakmış, hatta geçmişten

⁷⁷ Aslanapa, s. 193

⁷⁸ Aslanapa, s. 193

⁷⁹ Aslanapa, s. 193

⁸⁰ Füsün Özpulat, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de El Dokumacılığından Tekstil Endüstrisine Geçiş”*Türkiyede El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1997, 389-392.

gelen kompozisyon motif, renk gibi kültürümüzü yansıtan unsurlar değişmiş yerine başka kimliklerin ve dillerin ürünleri her yerde görünür olmuştur.

Bütün bunların yanında kültürümüzü yaşatma adına, geçmişini yansıtan, dokundukları döneme ait özellikleri bünyesinde barındıran yeni nesil dokumalar günümüzde de üretilmektedir. Böylece köklü bir kültürün eseri olan dokumalarımız gelecek nesillere kendi dokularıyla aktarılması kaçınılmazdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERZURUM VE ÇEVRESİ GÜNÜMÜZ DOKUMACILIĞINDA KULLANILAN HAMMADDE, TEKNİK, BOYAR MADDE, TEZGÂH VE ALETLER

3.1. KULLANILAN HAMMADDE

Dokumacılık tarihinin başlangıcından bugüne kadar, hammadde ihtiyacı, doğal ve kimyasal lifler tarafından karşılanmıştır. İnsanlığın başlangıcında, bitkisel liflerden dokumacılık yapılırken zaman içinde değişen koşullar ve gelişmeler neticesinde hayvansal lifler kullanılmıştır. Gelişen dünyada zamanla bitkisel ve hayvansal lifler gibi doğal liflerin yanında, kimyasal lifler (Rejenere ve Sentetik) dokumacılıkta kullanılmaya başlanmıştır.

Erzurum ve çevresi günümüz dokumacılığı incelendiğinde kullanılan hammadde, üretilen ürün türüne göre değişmektedir. Halı ve kilim üretiminde; yün, pamuk ve ipek kullanılmaktadır. Kumaş üretiminde ise yine pamuk ve yün kullanılmaktadır.

3.1.1. Yün

Hayvansal lifler grubunda yer alan, yapılarında yüksek oranda protein bulunan lifler, aynı zamanda protein lifleri olarak da adlandırılırlar. Hayvansal lifler grubu; deride meydana gelen lifler ve salgı lifleri olarak ikiye ayrılır.

Yün, deride meydana gelen lifler grubunda yer alır. Koyundan elde edilen yün önceleri hayvanın derisinden çekme usulü ile alınırken, kesici aletlerin bulunmasıyla kırkım şekliyle elde edilir⁸¹.

Yün, kıl kökü ve kıl gövdesi olarak ikiye ayrılır. Kırkım yolu ile alınan yünde kıl kökü bulunmaz ve kalite yönünden tercih edilen yündür. Tabak yünü ve post yapağısı denilen yün ölü hayvanın derisinden elde edilir ve kıl köklerini barındırır. Bu yüzden kalitesi düşer⁸².

Yün lifi incelendiğinde, dıştan içe doğru, Epidermis, Korteks ve Medula tabaklarından oluşur.

⁸¹ Elvan Anmaç, *Tekstilde Kullanılan Lifler*, Dokuz Eylül Yayıncılık, İzmir 2004, s. 81.

⁸² İsmail Öztürk, *Doğal-Bitkisel Boyalarla Yün Boyama*, Ürün Yayınları Ankara 1997, s. 24.

Epidermis Tabakası: Küti kül ya da pulcuk ismi de verilir. Pulcuk hücrelerinden oluşan bu tabaka, lifin yüzeyini örtecek biçimde sıralanmış olup, lifin iç kısmını korur. Balık pulları ya da kiremit örgü sistemini andıran bu sistem, uç kısımlarının dışa doğru çıkıntılı olmasından dolayı liflerin keçeleşme ve kohezyon (toplu halde bulunan liflerin birbirini çekmesi) yeteneğini artırır. Pulcuklar yuvarlak veya oval biçimde olup, pulcuk sayısı lifin inceliği ile ilintilidir. İnce liflerde, tek hücre kalın lifler de ise birden çok pulcuk hücresi bulunur⁸³.

Korteks Tabakası: Kalın bir yün lifi incelendiğinde yaklaşık %90'lık bir kısmının korteks tabakasından oluştuğu görülmektedir. Uzun ve iğ şeklindeki hücrelerden oluşan korteks, yün lifinde mukavemet, elastikiyet ve boyanabilme özelliği sağlayan tabakadır⁸⁴.

Medula Tabakası: İnce yün liflerinde bulunmayan medula, mış kanalı olarak da adlandırılır. Kalın liflerde en içte bulunan medula, gevşek yapılı ve geniş hücrelerin sonradan kurumaları sonucu oluşan içi hava dolu bir kanaldır⁸⁵.

Renk, incelik, uzunluk, kıvrım, parlaklık ve keçeleşme özelliği gibi özellikler yünün fiziksel özelliğini oluştururken, sürtünmeye karşı dayanıklılık, mukavemet, boyut değişmezlik, esneklik ve uzama yüzdesi, yaylanma yeteneği (Rezilyans), hacimsel yoğunluk ve biçimlenme yeteneği gibi özelliklerde yünün mekanik özelliğini oluşturur.

Yün lifinin kimyasal özellikleri, nem tutma, kimyasal maddelerden etkilenme, alevlenme ve yanma özelliklerini oluşturur. Ayrıca kıl ve deri ürünü liflerin tümünde olduğu gibi yün lifinin de kimyasal yapısını keratin maddesi oluşturur⁸⁶.

Ham yün ve yıkanmış yün lifinin bileşenleri farklılık gösterir. Temizlenmemiş yünde, deri içindeki yağlar, ter bezlerinden meydana gelen yağlar ve ter tuzları bulunur. Bunun yanında hayvanın yaşadığı ortamdan oluşan toprak, yaprak, ot ve dışkı atıkları da yün lifinin üzerinde bulunur. Temizlenmiş yünde %100'e yakın keratin oranı

⁸³ Anmaç, s. 88.

⁸⁴ Anmaç, s. 89

⁸⁵ Anmaç, s. 89

⁸⁶ Anmaç, s. 95.

bulunurken, ham (yıkılmamış) yünde bu oran %33'e inmektedir. Geriye kalan kısımda ise kir, pislik, yağlar, ter tuzları ve anorganik maddelerden oluşur⁸⁷.

Yün lifi dünyanın birçok bölgesinde yetiştirilen koyunların ırk, yetiştirilme koşulları ve iklim şartlarına göre farklılıklar göstermekte olup, ince, vasat, melez, uzun ve halı tipi yünler olarak beş grupta incelenir.

İnce yün tipleri; 15-23 mikron inceliğinde olup 5-12 cm arasında uzunluğa sahiptir. Merinos, Rambauillert, Deboillert koyun türlerinden elde edilen ince yünler, ince yünlü kumaş, triko, şal ve çorap yapımında kullanılır⁸⁸.

Vasat ve melez yün tipi; Aynı özellikleri gösteren bu iki yün tipinde kıvrım sayısı ince yün tipi kadar yüksek değildir. Normal kıvrımlı lifler olarak adlandırılan vasat ve melez yün lifleri çeşitli kumaşlarda kullanılır. 24-30 mikron inceliğinde 12-15 cm uzunluğunda bulunan bu liflerden melez yün tipi merinos koyunuyla melezlenme sonucu elde edilmiştir. Ayrıca aynı özelliği gösteren vasat yün tipi ile birlikte, Hampshire, Suffolk, Oxford, Southdown, Dorset, Cheviot, Shoopshire, Tunis, Ryland, Colombia, Corriedole, Panama Rommeldole, Montadale, Targhee, Polwarth gibi koyun türlerinden elde edilir⁸⁹.

Uzun ve Halı yün tipi; liflerin kalınlığı 30 mikrondan fazla olup, boyu 15 cm.'den uzundur. Kıvrım sayısı az olup, açık kıvrımlı olarak isimlendirilirler. Ucuz yünlü kumaş, keçe, örtü, battaniye, halı, kaba döşemelik kumaş üretilir. Lifler, Lincon, costwoyd, leicester, romney, siyah yüzlü İngiliz Karagöl, Novajo, karışık yapağılı yerli koyunlardan elde edilir⁹⁰.

Türkiye'de yetiştirilen koyunlar kaba ve karışık yapağı vermektedir. Koyunun kuyruk şekline göre yağlı ve yağsız koyunlar diye ikiye ayrılır.

Yağlı kuyruklu koyunlar; Karaman, Dağlıç, İvesi.

Yağsız kuyruklu koyunlar; Kıvrıcık, karakaya, sakız, Karacabey merinosu, Konya merinosu (Anadolu merinosu) bulunur. Ayrıca Malya, Gökçeada (İmroz), Tuz,

⁸⁷ İnci, Başer, *Elyaf Bilgisi*, İstanbul 1992, s. 64.

⁸⁸ Öztürk, s.24.

⁸⁹ Anmaç, s.83.

⁹⁰ Anmaç, s.85.

Hefik, Hemşin, Tahirova, Ödmiş ve Ege koyunları da bulunur. Ancak, bu koyun türleri çok yayılmamıştır⁹¹.

3.1.2. Pamuk

Bitkisel lifler grubundan Tohum lifleri sınıfına giren pamuk, 5000 yıldan uzun süredir kullanılmaktadır. Pamuk bitkisinin Hindistan'da M.Ö. 3000 yıllarında kullanıldığı bilinmektedir.

Pamuk lifi incelendiğinde dıştan ince, kütikül ve mumlu tabaka Primer çeper, Sekonder çeper ve Lümen tabakasından oluşur. Lifi en üstten çevreleyen, kütikül ve mumlu tabaka, kütikül ve mumlu tabakayı oluşturur. Selulozdan oluşan ve pamuk olgunlaştıkça kalınlığı artan tabaka Sekonder çeper ve en içte bulunan lifin ilk oluşumunda kalın sekonder çeperin kalınlaşmasıyla küçülen Protoplazmik atıkların bulunduğu kısım Lümen tabakasını oluşturur⁹².

Pamuk lifinde kalıtsal bir özellik olan uzunluk, pamuğun cinsine göre 10 mm ve 65 mm arasında değişen uzunluğa sahiptir. Uzun lifli pamuklar ince ve dayanıklıdır. Kısa lifli pamuklarda ise dayanıklılık daha azdır. 10–25 mm'lik değişen uzunlukta yapıya sahiptirler ve kalın ve donuktur. Orta uzunluktaki pamuklar ise 22–32 mm uzunluğunda olup, upland grubu pamuklar bu türe aittir. Üretimi en çok yapılan gruptur. 32–65 mm arasında uzunluğa sahip pamuklar uzun lifli pamuklar grubunda yer alır. Mısır ve Güney Amerika menşeli bu pamuklar ince, parlak ve dayanıklı bir özelliğe sahiptirler⁹³.

Pamuk lifi endüstriyel alandan giyime kadar oldukça geniş bir alanda kullanılır. Pamuğun parlaklığının az, elastikiyet ve yaylanma özelliğinin düşük olması, asitlerden kolay etkilenmeleri, çekmezlilik işlemi görmemiş pamuklu ürünlerin boyar maddeden dolayı kısalmaları gibi birçok olumsuz özelliklerinin giderilmesi, diğer bir lifin olumlu özelliğinden faydalanılarak sağlanır. Bu yüzden çoğunlukla Polyester ve Polyamid (nylon) gibi sentetik lifler ve Rejenere lifler sınıfından Viskos kullanılır. Sentetik

⁹¹ Anmaç, s. 85.

⁹² Anmaç, s. 46.

⁹³ Anmaç, s. 47.

liflerle karıştırılan pamuk lifinde ürünün bakımı kolaylaşır ve dayanıklılığı artar. Viskos kullanımında ise ürün parlaklığı artar ve daha düşük bir maliyet ortaya çıkar⁹⁴.

3.1.3. İpek

Hayvansal lifler içinde en dayanıklı yapıya sahip olan ipek, kopmaksızın %10-25 arasında gerilme özelliğine sahiptir. Elastiki özelliğinden daha çok plastik özelliğe sahip olduğu kabul edilen ipeğin, kristalin yapısı, polimere hareket imkânı vermez. Bu hareket amorf bölgede gerçekleşir. İpekli tekstilin materyali aşırı derecede uzatılırsa hemen bu gerilmiş durumda olan ipek polimerleri birbiri üstüne doğru kayar gerilme sırasında çok sayıda H bağları kopar. Gerilme bittiğinde polimer eski durumuna dönmez ve yeni halinde kalır. İpeğin sistemini bazen bu durum life bükülmüş kırışmış ve buruşmuş bir görünüm verir⁹⁵.

İpek lifinin enine kesiti incelendiğinde, ipek böceğinin iki büyük salgı bezinden çıkan, esas lif kısmını oluşturan Fibroin maddesi iki ayrı bölüm halindedir. Bunların etrafı yapıştırıcı özellikte olan serisin ile sarılmıştır. Serisin sert bir tutum, donuk bir görüntü ve sarımsı bir renk vermektedir. serisin liften arındırıldığında daha parlak, yumuşak ve beyaz bir hal alır⁹⁶.

Ham ipeğin kimyasal yapısı üretim koşulları ve böceğin kaynağına göre değişmektedir. Genellikle bileşiminde % 63–67 Fibroin, % 22–25 Serisin, % 7–11 su, % 0,5-1 Vaks ve % 1,1-1,7 Anorganik maddeler bulunur. İpekle ona madde olan Fibroin suda çözünmeyen ipliksi bir yapıya sahip proteindir. % 80'i alanin glisin ve serin maddeleri oluşturur. Fibroin toplamda 16 aminoasitten oluşur. Serisin, ipeği oluşturan ikinci protein maddesidir ve Fibroinin üzerini kaplamış olan Serisin; suda, asitik ve bazik çözeltide çözülebilir. Hem iplikten pişirme veya zamk çıkarma işlemi denen bir işlemlerle arındırıldığında ipek, yumuşak ve parlak bir görünüm alır⁹⁷.

⁹⁴ Anmaç, s. 48.

⁹⁵ Başer, s. 96.

⁹⁶ Anmaç, s. 117.

⁹⁷ Başer, 94-95.

İpek filamentleri doğal lifler arasında en uzun liflerdir. Bir ipek kozasındaki filamentin uzunluğu 1000 m–3000 m arasında değişir. Kozanın dış kısmında bulunan lifler kalın, iç kısmını oluşturan lifler salgilandığı için daha incedir⁹⁸.

3.2. TEKNİK ÖZELLİKLER

3.2.1. Dokuma Teknikleri

3.2.1.1. Bezayağı Dokumalar

Normal gerginlikteki çözgü ve atkılarının birbirlerinin alt ve üstünden geçerek oluşturduğu düz bez dokumalara bezayağı dokumalar denir. Bezayağının üzerinde çözgü ve atkılar eşit bir şekilde sıralanır (Şekil:1)⁹⁹.

Her türlü pamuklu, yünlü ve sentetik kumaşların üretiminde kullanılabilen bezayağı dokumalar kolayca dokunabilir ve bağlantı noktalarının sıklığından dolayı dayanıklı bir kumaş dokusu oluştururlar. Bezayağı dokumalarda çözgü ipleri iki gruba ayrılır. Birinci grup çözgüler yukarıdayken ikinci grubu oluşturan çözgüler aşağıda kalır. Bu çözgü grupları tek ve çift sayılarla numaralandırılır. Üstte kalacak grup tek sayılardan altta kalacak grup ise çift sayılardan oluşur. Bu çözgü grupları arasında oluşturulan açıklıktan atkı ipliği geçirilerek yapılan ilk sıra dokumadan sonra alt ve üst çözgüler yer değiştirilerek ikinci sırada da aynı işlem uygulanır. Atkı, çözgülerin bir üstünden bir altından geçerek yapılan taraklama işlemiyle dokuma sürdürülür. Çözgü ipleri gücünden ikişer ikişer geçirilir, çözgü iplerinin tarak ve gücünden geçirilme işlemine “Tahar” denir.¹⁰⁰

3.2.1.2. Düz Atkı Yüzlü Dokuma

Bezayağı dokumalarda görülen dokuma tekniğiyle üretilen dokuma şeklidir. Genellikle yün dokumalarda görülen düz atkı yüzlü dokuma tekniğinde atkılar çözgülerin bir altından, bir üstünden geçerek çözgülerin gizlendiği dokuma türüdür. Çuval, heybe, düz ve enine şeritlerin renkli atkı ve çözgülerle oluşturulduğu dokuma biçimidir.

⁹⁸ Öztürk, s. 30

⁹⁹ Belkıs Balpınar Acar, *Kilim, Cicim, Sumak Düz Dokuma Yayımları*, Eren Yayıncılık ve Ticaret, İstanbul 1982, s. 43

¹⁰⁰ Zahide İmer, *Dokuma Tekniği*, Mayaş Matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara 1987, s. 18

3.2.1.3. Kilim Dokuma

Çeşitli düğüm teknikleriyle üretilen halılar dışında kalan havsız düz dokumalardır. Çözgü ipliklerinin atkı ipleri tarafından tamamen gizlendiği bu yaygılarda, deseni oluşturacak atkı ipliği çözgülerin alt ve üstünden geçirilme sistemiyle diğer motifin alanına girmeyecek şekilde yüzey dokusu oluşturulur (Şekil:2)¹⁰¹.

Kilim dokumalar çok geniş anlamda bütün havsız dokuma çeşitlerini kapsıyor olsa da cicim, zili, sumak gibi dokuma çeşitleri dokuma tekniğindeki farklılıklardan dolayı kilimlerden ayrılır.¹⁰²

Kilim dokumalarda atkı ipliği gergin bir şekilde atılırsa çözgü iplikleri de görüleceği için atkılar biraz gevşek atılır. Daha sonra kirkit yardımıyla sıkıştırılan atkı iplikleri çözgüleri gizler ve kilim dokusu oluşturulur.

Kilim dokumalar İlikli Kilim, İliksiz Kilim, Eğri Atkılı Kilim, Ek Atkı Sıkıştırılmış Kilim, Çift Kenetleme ile İliklerin Yok edildiği Kilim, Atkılarının Aynı Çözgüden Geri Dönmesiyle Yok edildiği Kilim, Sarma Kontur Kilim, Eğri Atkılı Konturlu Kilim gibi kilim dokuma türleri mevcuttur.

İlikli Kilim: Deseni oluşturan renkli iplikler kendi sınırlarını taşmadan aynı çözgüler üzerinde döndükleri için uzun dikey çizgi oluşumlarında ilik denilen yırtıklar oluşur. Bu yüzden uzun dik çizgisel hareketten kaçınılarak basamaklarla yırtık yüksekliği azaltılır. Genelde enine ve çapraz hareketlerle desen oluşturulur. Anadolu'da en yaygın kilim türüdür. İlikli kilim dokunurken iliklerin 1 cm'yi geçmemesine dikkat edilir (Şekil:3)¹⁰³.

İliksiz Kilim (Dikey Çizgiler Olmayan Kilim): Dokuma tekniğinden dolayı iliklerin oluşacağı göz önüne alınarak dikey çizgilerden kaçınılır. Bunun yerine çapraz ve enine çizgiler tercih edilerek iliklerin oluşması engellenir, ancak dokumada mutlaka dik çizgiler kullanılacaksa çok kısa olmak koşuluyla, kilimin birkaç yerinde dikey çizgiler bulunabilir (Şekil: 4)¹⁰⁴.

¹⁰¹ Nazan Ölçer, *Türk İslam Eserleri Müzesi Kilimler*, Eren Yayıncılık ve Ticaret, İstanbul 1988, s.17

¹⁰² Balpınar Acar, s.45

¹⁰³ Aytaç, s.70.

¹⁰⁴ Balpınar Acar , s. 48

Çift Kenetlemeyle İliklerin Yok Edildiği Kilim: Kendi desen alanında gidip gelen farklı renkteki atkı ipliklerinin dönüş yaptıkları çözgü aralığında birbirleri ile kenetleme geçişi yaparak kendi alanlarına geri dönmesiyle ilikler yok edilir. Şöyle ki; bir sıra boyunca ilerleyen atkı ipliği karşı taraftan gelen atkı ipliğinin ilk sıradan bir üst sıraya dönüşü sırasında diğer taraf kenetlenir. Daha sonra her iki ip kendi alanlarına geri döner. Bu şekilde sağlam bir kenetleme oluşturulmuş olup, iliklerde yok edilmiş olur (Şekil 5).¹⁰⁵

Atkıların Aynı Çözgüden Geri Dönmesiyle İliklerin Yok Edildiği Kilim: Farklı desen alanlarını oluşturan renkli ipliklerin aynı tek çözgü üzerinden kendi desen alanlarına dönmesiyle oluşturulur. Kendi çözgüleriyle sınırlanan desen alanları birbirine bağlanmış olup ilikler yok edilmiş olur.

Osmanlı çadır kilimlerinde bitkisel motifleri dokuyabilmek için bu teknik kullanılmıştır. Atkılar bazen tek tek bazen 2-3-5'i bir arada aynı çözgüden dönebilirler. Bu teknik dünyanın birçok yerinde dokumalarda kullanılır. Geleneksel Türk kilimlerinde çok fazla tercih edilmemiştir.(Şekil 6)¹⁰⁶.

Eğri Atkılı Kilim: Çözgüler arasından enine düz bir şekilde geçirilen atkılar kirkitle bastırılırken bazı yerlerde kuvvetli bazı yerlerde hafif bir şekilde bastırılır. Bu şekilde atkıların desene uygun bir şekil oluşturması sağlanır. Atkıların bazı yerlerde gergin, bazı yerlerde gevşek durmasından dolayı eğri ve yuvarlak çizgiler oluşabilir. Bu tekniğinde Osmanlı çadır kilimlerinde kullanıldığı gözlenmiştir. (Şekil 7)¹⁰⁷.

Eğri Atkılı Konturlu Kilim: Farklı renkteki desenlerin arasında geniş boşluklar bırakılarak çözgülerin üzerinde desen kenarlarına paralel bir şekilde bir desen ipliğiyle kontur oluşturularak kilim dokuması yapılır. Enine atkılar arasında dikey, çapraz ve eğri şeritler halinde boşluklar doldurulmuş olur (Şekil 8)¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Balpınar Acar , s. 51

¹⁰⁶ Balpınar Acar , s. 51

¹⁰⁷ Balpınar Acar , s. 49

¹⁰⁸ Balpınar Acar , s. 54

Normal Atkılar Arasına Ek Atkı Sıkıştırılmış Kilim: Kirtitle iyice sıkıştırılan atkılar üzerine desene göre küçük bir grup farklı atkı atılır ve sıkıştırılır. Tekrar normal atkılar atılarak sıkıştırılan dokumanın yüzeyinde hafif kabarık bir yüzey oluşur (Şekil 9)

109

Sarma Konturlu Kilim: Desen alanları arasında bulunan ilikler farklı bir iplikle çerçeve oluşturacak şekilde arada kalan çözümlere yukarıya doğru sarılmasıyla oluşturulur. Bu teknikte dokunan kilimlerde iğne ile işlenmiş gibi bir izlenim veren çerçeve çizgileri oluşur. Çerçeve ya da kontur çizgilerini oluşturan iplikler her sırada bir çözgü çiftine dolandır, diğer sıra dokunana kadar beklenir ve yeni sırada aynı işlem uygulanır (Şekil 10)¹¹⁰.

3.2.1.4. Cicim Dokuma

Cicim kelimesinin cici sevimli şey kelimesinden türemiş olduğu düşünülür. İranda “Jajim- Jejim” olarak isimlendirilmiş ince bantlar halinde dokunmuş sonradan bir araya getirilmiş dokumalar için kullanılan isimdir¹¹¹.

Kilim ve Bezayağı dokumalarda görülen çözgü sisteminin dışında renkli desen ipliklerinin ince, çapraz ve dikey çizgiler ya da seyrek desenler halinde yaygının zemini doldurması şeklinde oluşur yaygı yüzeyinde sonradan iğneyle işlenmiş gibi bir görünüm meydana gelir.

Zemini oluşturan atkı ve çözümler çoğunlukla ayrı renk ve kalınlıkta iplikler olup, atkı atıldıktan sonra çözgü grubu desenlere göre ayrılır. Çözgünün arkasından öne geçen desen ipliği üstten atlayarak arkaya geçer. Çözümlerin alt ve üstlerinden geçen desen iplikleri arka yüzeyden çapraz olarak yukarıya doğru geçer. Aynı yerden sağa ya da sola geçen desen ipliği ön tarafa geçip belli bir çözgü grubu üzerinde dolanarak tekrar arkaya geçer¹¹².

Arka tarafa geçen ipleri rahat takip etmek için tezgâhın arka kısmına da bir dokuyucu oturur bu şekilde cicim dokumaları kolaylıkla dokunabilir.

¹⁰⁹ Balpınar Acar , s. 54

¹¹⁰ Balpınar Acar , s. 53

¹¹¹ Ölçer, s. 18

¹¹² Aytaç, s. 55.

Seyrek ve sık motifli cicimler atkılarının bol bırakılıp, atkı yüzü bir görünüm olarak atkı yüzü seyrek motifli, atkı yüzü sık motifli cicimler oluşur.

Seyrek Motifli Cicim: Zemini meydana getiren atkı ve çözümler aynı renkte olup, desen ipliği farklı renkte ve daha kalındır. Zemin Bezayağı olup, çapraz ve dikey çizgi yönünde küçük motifler serpiştirilmiştir. Atkılar bol bırakılarak dokuma yapılırsa atkı yüzü seyrek motifli cicim oluşur, daha kalın dokumalar elde edilir (Şekil 11) ¹¹³.

Sık Motifli Cicim: Bez ayağı zeminde üç tek çözgü sarılıp zemin arasında motif oluşturulur. Motifler sık bir düzende yerleştirilirken desen iplikleri bol bırakılırsa atkı yüzü sık motifli cicim oluşur (Şekil 12) ¹¹⁴.

3.2.1.5. Zili Dokuma

Zili dokumalar genellikle sık motifli cicimlere benzetilse ve yanlışlıkla cicim olarak isimlendirilse de tamamen farklı bir dokuma türüdür. Zili dokumaları cicimden ayıran en önemli özellik, renkli desen ipliklerinin atlamalar yaparak desenlerin konturlarını oluşturmasıyla cicim dokumalar, bu atlamaların motiflerin içini oluşturmasıyla zili dokumalar oluşur. Ayrıca zili dokumalarda çözgü çiftleri bozulur, desen iplikleri 3 ya da 5 üstten 1 alttan geçerek kendi alanlarında bir boydan bir boya giderler. Zemin 2-1, 3-1,5-1'lik atlamalarla doldurulmuş olur ¹¹⁵.

Düz Zili, Çapraz Zili, Seyrek Zili, Damalı Zili, Konturlu Zili(Zili Verne) türlerinde zili dokumalar dokunmaktadır.

Düz Zili: 2-1, 3-1, 5-1'lik atlamalarla doldurulan desen ipliklerinin her sırasından sonra iki sıra atkı atılır. Bu atlamalarda başta kalan tek çözgüler yaygının yüzeyinde düz bir çizgi oluşturur. Bu nedenle Anadolu'nun bazı yörelerinde fitilli yaygılar olarak da anılır. ¹¹⁶ (Şekil 13).

Çapraz Zili: Dokumada, her sırada birer çözgü boş bırakılır. Öne geçirilen desen iplikleri üst sırada birer çözgü yana kaydırılıp yine üçlü çözgüye üzerinden arkaya

¹¹³ Balpınar Acar, 56-57

¹¹⁴ Balpınar Acar, 58-59

¹¹⁵ Balpınar Acar, s. 61

¹¹⁶ Balpınar Acar, s. 63

geçer çapraz hareketle üst sırada birçoğu boş bırakılarak dokumaya devam edilir¹¹⁷ (Şekil 14).

Seyrek Zili: Düz bez dokuması, zemin üzerinde birbirinden bağımsız serpiştirilmiş 3-1, 5-1 atlamalı dokunur. Düz zili tekniği ile dokunan zilide motifler küçük ve seyrek düzendedir (Şekil 15)¹¹⁸.

Damalı Zili: Genellikle diğer tekniklerle bir arada kullanılan damalı zili tekniği 2-1, 3-1 atlamalarla motiflerin oluşturulmasından meydana gelir. Bazen çapraz çizgilerin kesilmesiyle oluşan damalar motif zeminini doldurur. Bazen de konturlu zili ya da zili verme dediğimiz teknikte motiflerin içini doldurmak için kullanılır (Şekil:16)¹¹⁹.

Konturlu Zili (Zili Verne): desen ipliklerinin iki ya da üçlü atlamalar yaparak kontur şeklinde deseni oluşturması ve konturlardan oluşan desen alanlarının içinin 3-1 ya da daha fazla atlamalarla doldurulması şeklinde dokunan zili türüdür.(Şekil:17)¹²⁰.

3.2.1.6. Sumak Dokuma

Sumak isminin çözümleri atkılara sarılması ile yaygıların dokunduğu Güney Kafkasya'daki bir kasabadan geldiği kabul edilir. Kafkasya'dan Anadolu'ya geldiği düşünülen sumak dokumalar cicim ve zilide olduğu gibi çözgü ve atkı iplikleri dışında ayrı bir renkteki desen iplikleri ile dokunur. Ayrı renkteki desen ipliklerinin çözgü çiftlerine devamlı olarak sarılması sonucu dokunan sumakta, deseni oluşturan renkli iplikler motifin içini doldurduktan sonra dokumanın arkasından yan taraftaki ya da üst taraftaki desene atlar. Zili ve cicimlerde olduğu gibi dokuma işlemi yaygının tersinden gerçekleşir¹²¹.

Düz Sumak, Atkısız Düz Sumak, Ters Sumak, Balık Sırtı Sumak, Atkısız Balık Sırtı Sumak, Çapraz Sumak(Alternatif Sumak) türleri vardır.

¹¹⁷ Balpınar Acar, s. 64

¹¹⁸ Balpınar Acar, s. 64

¹¹⁹ Balpınar Acar, s. 65

¹²⁰ Ölçer, s. 18.

¹²¹ Balpınar Acar, s. 69.

Düz Sumak: Desen iplikleri çözümlere aynı yönde üstten ya da alttan üste doğru sarılarak oluşturulur. Her sıra bittikten sonra araya bir sıra atkı atılır. Anadolu da çok fazla görülmemesine rağmen Çanakkale ve Balıkesir de yer yaygısı olarak kullanılır. Tüm zeminin çözümleri sarma usulü ile doldurulması yerine sadece konturlar halinde ya da motif içleri sarma biçiminde doldurulur.(Şekil 18)¹²²

Atkısız Düz Sumak: Çözgü çiftine desen iplikleri çiftler çiftler sarılır. Sıra bitiminde atkı kullanılmaz.

Balık Sırtı Sumak: Desen iplikleri her sırada zıt yönde sarılarak balıksırtına benzer bir görüntü oluşturur. Bir sıra sağa eğimli desen iplikleri takip eden sırada sola eğimli dokunur. Batı Anadolu yaygılar, orta Anadolu, Toroslar, Gaziantep, Malatya yörelerinde rastlanılan bir dokuma türüdür (Şekil 19)¹²³.

Balık Sırtı Atkısız Sumak: Araya atkı atılmadan yine balıksırtı sumak tekniğinde yapılan dokumada birinci sıra çözümler dolandıktan sonra araya atkı atılmadan zıt yönde geri dönmesiyle ikinci sıra dokuma oluşturularak çorap dokusuna benzer bir yüzey oluşur.¹²⁴

Ters Sumak: Dıştan içeri doğru sarılan desen iplikleriyle dokuma yüzeyinde kabarıklık oluşur. Dış yüzeyde fitilli bir görüntü oluşan ters sumak dokumalarında her sıra arasına atkı atılmasıyla ya da atılmamasıyla ters sumak dokuması iki türde oluşturulur (Şekil: 20).¹²⁵

Çapraz Sumak (Alternatif Sumak): Ters sumak dokumasının her sırada birer çözgü kaydırılarak dokunmasıyla oluşturulur. İlk sırada çözgü çiftinin arkasından getirilip sarılan desen ipliği atıldıktan sonra bir çözgü boş bırakılarak kaydırılır ve yine ayrı yönde çözümlere sarılarak dokuma devam eder. Atkısız olarak da dokunabilir. Çuval ve heybe dokumalarda kullanılır (Şekil:21).¹²⁶

¹²² Balpınar Acar, s. 70.

¹²³ Balpınar Acar, s. 72.

¹²⁴ Aytaç, s. 82.

¹²⁵ Aytaç, s. 82.

¹²⁶ Balpınar Acar, s. 75.

3.2.2. Halı Dokumada Kullanılan Dügüm Özellikleri

Halı dokumalarının en önemli özelliği düğümlerdir. Her düğümün uçlarına “Hav” denir. Hav halının yüksekliğini oluşturur. Dokuyucu yün yumaklarından kestiği kısa iplikleri yan yana bulunan iki çözgü ipinden önce birini sonra hemen yanındaki çözgünün etrafına dolayıp aşağıya doğru çeker. Bu şekilde küçük ipler yan yana sıralar halinde düğümlenir. Bir düğüm sırası tamamlandıktan sonra çözgü içinden bir kenardan diğer kenara atkılı ipliği geçer. Argaç adı verilen bu iplikler ilmekleri (düğümleri) sıkıştırmaya yarar bu iplikler çözgünün önünden ve arkasından geçirilip sıra tamamlanır ve her düğüm sırasıyla bir taraftan diğer tarafa geçer. Düğümlerin sağlam olması için kirkitle dövülür. Kirkitleme denen bu olaydan sonra düğümlerin sarkan uçları halının kalitesine göre hav yüksekliği ayarlanarak, makasla kesilir¹²⁷.

Bir ilmek ne kadar sıkı ve yakın düğümlenirse o kadar kısa kesilebilir, halının desen çerçevesi daha belirgin olur. Düğümlerde kullanılan ipliğin, inceliği ve kalınlığı da desenin belirgin olup olmamasıyla ilgilidir. Bir halının iyi veya kötü olması tersten bakıldığı zaman desen ve renklerin belirginliği ile anlaşılır¹²⁸.

3.2.2.1. Gördes (Türk) Dügümü

Düğüm ipliği bir çözgü çiftinin üzerinden dolaştırılarak, ipliğin iki ucu çözgü çiftinin arasından geçecek şekilde aşağıya doğru çekilerek düğüm oluşturulur. Bu düğüm şekli Türk halılarına özgü olup, dokunan halılara sağlamlık ve dayanıklılık kazandırır. Geometrik motiflerin dokunması için elverişli olan Gördes düğümü, Türk halılarından başka Kafkas, yer yer İngiliz ve İran halılarında da kullanılmıştır (Şekil:22)¹²⁹.

3.2.2.2. İran (Sine) Dügümü

Düğüm ipliğinin bir ucunun çözgü çiftinin birincisinin etrafına sarılması ve diğer ucunda aynı çözgü çiftinin ikincisinin arkasından üste çıkarılır. Sağa ya da sola doğru oluşabilen düğümler bütün İran halılarında kullanılır. Ayrıca Türkistan, Hindistan ve Çin halılarında ve bazı Türk halılarında sine düğümü kullanılmaktadır. Bu düğüm

¹²⁷ Hermann Haack, *Doğu Halıları*, (Çev. Neriman Girişken), Baylan Matbbası, Ankara 1975, s. 19

¹²⁸ Haack, s. 19.

¹²⁹ Haack, s. 21.

teknğinde düğüm iplerinin uçları birbirine yakın olduğu için halıya yumuşaklık ve parlaklık kazandırır. Bitkisel motifler bu düğüm tekniği ile daha rahat uygulanır (Şekil:23)¹³⁰.

3.2.2.3. Tek Çözü Üzerine Düğüm

Diğer düğüm türlerinden daha az tercih edilen tek çözgü üzerine düğüm tekniği, İspanya, Quedinburg'da Ortaçağ Avrupa duvar halılarında kullanılmıştır. Düğüm ipliğinin çözgü etrafında düğümlenerek uç kısımları üste çıkarılır. Aynı sıradaki düğümler arasında birer çözgü boy bırakılır. Her yeni sırada alternatif boşluğun yeri değişir. Bir önceki sırada boş kalan çözgü dokumasında olan yeni sırada düğümlenir. Her sırada bir çözgü kaydırılarak boş bırakılır (Şekil 24)¹³¹.

3.2.2.4. Hekim Düğümü

Çabuk örme ve işçilik yönünden kolay olduğu için Isparta atölyelerinde dokunan halılarda kullanılan düğümdür. Yan yana bulunan iki çözgü ipenden, öndeki çözgünün üzerinden arkadakinin altından geçirilip ön çözgünün üzerine gelen ipliğin ucu çözgülerin arasından çekilir (Şekil: 25).

3.2.3. Kullanılan Boyar Maddeler

3.2.3.1. Doğal Boyalar

Tarihin çok eski dönemlerinde başlayan doğal boya kullanımı, XIX. Yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş, aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerini sentetik boyalara bırakmıştır. Sentetik boyaların kullanımının yaygınlaşmasıyla doğal boyalar unutulmaya yüz tutmuştur. M.Ö. 3000 yılına ait Çin kaynaklarında doğal boyalardan söz edilerek Mısır orta krallık döneminde doğal boyaların sadece elde edilişi değil, mordan maddelerinin de bilindiği belirtilmektedir¹³².

Tabiatta doğal olarak bulunan maddelerden elde edilen doğal boyalar hayvansal, bitkisel ve madensel boyalar olarak üç grupta incelenir.

¹³⁰ Haack, s. 21.

¹³¹ Aytaç, s. 137.

¹³² Gürbüz Uğur, Türk Halılarında Doğal Renkler ve Boyalar, Ankara 1988, s. 9.

Hayvansal Boyalar: Murex ve Purpara denilen kabuklu deniz hayvanlarının salgı bezlerindeki, doğal ve soluk sarı renkteki boyar madde fotokimyasal bir olay sonucu sarı, yeşil, açık kırmızı, koyu kırmızı renkten mor renge dönüşür¹³³.

Guatemala ve Meksika'da yetişen opuntia Cochenilliferra isimli bitkinin üzerinde yaşayan "Kokinella" ya da "Cochineal" isimli bir böcekten kırmızı renk elde edilir. Kokinella böceğinin dişileri sıcak su yardımıyla öldürülerek güneşte veya fırında kurutulmuş kırmızı rengin elde edileceği madde oluşturulur¹³⁴.

Hindistan ve Çin'de yaşayan deve ve fillerin bağırsaklarından arıtılan boyar madde, Hint sarısı denen rengi oluşturur. Tekstil boyacılığının dışında, yağlı boyar maddelerde de kullanılır¹³⁵.

Bitkisel Boyalar: Bitkisel boyalar itkilerin çokluğu ve renklerin çeşitliliğinden dolayı doğal boyacılıkta vazgeçilmez bir unsurdur. Bazı bitkiler bir bütün olarak boyar özellik gösterirken, bazı bitkiler ise, kök kabuk, çiçek, yaprak, tohum kısımlarıyla boyar özellik gösterirler¹³⁶.

Boya veren bitkileri, ilkbahar ve yaz aylarında toplamak fayda sağlanması için en önemli yöntemdir. Çiçek, yaprak ve tohumlar en olgun olduğu zamanda, kökler ilkbahar ve sonbaharda toplanır. Ancak, kökler bitkinin bir sonraki yıl yeniden yetişebilmesi için bir kısmı toprakta bırakılarak toplanır. Odunsu bitkilerden boyar madde, ağacın dallarındaki kabuk tabakasının iç kısmı ve gövdedeki kabuktan elde edilir¹³⁷.

Boyamacılıkta kullanılan bitkiler havadar ve gölge bir yerde kurutulmalı ve havalanmasını kolaylaştıracak bir şekilde düz bir yüzeyde kurutulmalıdır. Bazı bitkiler kurutulmuş olarak uzun süre saklanabilir, bazı bitkiler ise uzun süre bekletildiğinde renk kaybı ve parlaklığı azalır. Kurutulmuş bitkilerin saklanma koşulları da boyarmadde

¹³³ Öztürk, s. 20.

¹³⁴ Öztürk, s. 20.

¹³⁵ Aytaç, s. 16.

¹³⁶ Öztürk, s. 20.

¹³⁷ Uğur, s. 11.

özelliğini olumsuz yönde etkileyeceği için bitkiler kuru ve serin bir ortamda bez torba içinde saklanmalıdır¹³⁸.

Madensel Boyalar: Toprak veya mineral boyar maddeler adı verilen madensel boyalar doğal boyacılıkta kullanılır.

Minerallerden elde edilen krom sarısı, shweinfurt yeşili (Bakır Antresit), Ultramarin gibi pigment boyalar, etrafa bir bağlayıcı yoluyla sabitlenirken, Berlin mavisi ve krom sarısı kimyasal bir reaksiyon sonucu elyafı boyar¹³⁹.

Doğal boyalarla boyama işlemini üç başlık altında toplayabiliriz. Direkt boyama, küp boyama ve mordan boyama.

Çile halindeki iplerin, boyar maddelerle birlikte bakır kazan kullanılarak odun ateşinde kaynatılmasıyla direkt boyama işlemi yapılır. Pişmiş toprak küplerin kullanılarak fermantasyon yoluyla yapılır. Çömlek boyama olarak da isimlendirilen bu boyama türünde elde edilen tek boya indigo'dur. Mordanlama yoluyla boyamada ise, önce mordanlama sonra boyama yapıldığı gibi, mordanlama ve boyama aynı anda yapılabilir¹⁴⁰. Ayrıca önce mayalanma sonra mordanlama tekrar mayalama ve mordanlama yapılarak boyama işlemi gerçekleştirilebilir. Ancak bu işlem zahmetli ve çok zaman aldığı için pek kullanılmamaktadır¹⁴¹.

Doğal boyama işleminde boyar maddeyi life ağlama işlemine mordanlama denir. Boyar maddelerin liflerin üstüne çekilmesinde ve bağlanmasında büyük etkisi olan mordan maddeleri bir ucu ile elyafa diğer ucuyla boyaya bağlanır. Başlangıçta suda çözülebilen boyar madde, mordan maddeleri yardımıyla lif üzerine yerleştirildikten sonra çözünemez hale gelir¹⁴². Mordanlama işleminde; şap, dikromatlar, göztaşı, demir sülfat kullanılır. Bu maddeler mordan maddeleri olarak bilinir. Kremtartar, Sodyum Sülfat, Ozalilik Asit, Tartarik Asit, Asetik Asit gibi malzemeler ise yardımcı mordan malzemeleridir.

¹³⁸ Uğur, s. 11.

¹³⁹ Öztürk, s. 21

¹⁴⁰ Öztürk, s. 9.

¹⁴¹ Tahsin Parlak, *Çoruh Vadisinde Bitkisel Boya Potansiyeli*, Kariyer Matbaası, Ankara 2007, s.49.

¹⁴² Parlak, s. 50.

3.2.3.2. Suni Boyalar

XIX. yüzyılda organik kimyanın en önemli maddelerinden biri olan Alinin keşfi ile ilk sentetik boyalar elde edildi. Alinin boyalar olarak da adlandırılan bu boyalar Alinin'in çeşitli maddelerle birleşmesi sonucu oluşur. Bu boylarla çok sayıda renk elde edilir¹⁴³.

Maden kömürü katranının damıtılmasıyla elde edilen Alinin'in yanı sıra maden kömürü hidrokarbonlarından Antrasen'den elde edilen Alizerin, Fenollerden Füksin, boyamacılıkta kullanılır. Fenolflatin ve İngigo'da yine suni (yapay) boyalar sınıfında yer alır¹⁴⁴.

Suni boyların kolay elde edilebilir olması, maliyetinin düşük ve renk çeşidinin fazla olması kullanımını yaygınlaştırmıştır.

3.2.4. Kullanılan Tezgâhlar

3.2.4.1. Dikey Tezgâh (Istar, İpağacı, Mazman)

Dokumaların üzerlerinde dokunduğu araçlara tezgâh denir. Halılar ve düz dokumalar aynı tezgâh üzerinde dokunabilir. Dikey tezgâhlar iki yan ağacı yardımıyla dikey bir şekilde dururken arkaya doğru hafif meyillidir. Dikey tezgâhlar, levent, gerdirme mengenesi, gücü ağacı, varangelen, kılıç, tapkı deliği ve çubuğu gibi bölümlerden oluşur (Şekil:26).

Levent (Bazı): İki yan tahtaya aşağıdan ve yukarıdan geçirilmiş kendi etrafında dönebilen iki yuvarlak direğe Levent (Bazı) denir. Üst kısımda bulunan üst Levent alttaki ise alt Levent'dir. Çözgü tahtaları olarak da adlandırılan leventlerden alt kısımdaki daha kalın olup, halıyı sarma görevini bu kısım yüklenir. Alt ve üst leventlerde 6-7 cm. derinliğindeki yarıklara, çözgü uçlarının geçirildiği 1-2 cm. çapında demir çubuklar yerleştirilir. Bu demir çubuklara Levent demirleri denir.

Gerdirme Mengenesi: Alt ve üst leventlere bağlı iki demire geçirilen burgu çubuğu leventleri ters istikamette hareket ettirilerek çözgünün gerginliğini ya da gevşekliğini sağlaya burgu ağacı da denir.

¹⁴³ Öztürk, s. 22.

¹⁴⁴ Aytaç, s. 16.

Gücü ağacı: Üst ve alt leventin ortasında duran, iki ucundan yan tahtalara sabitlenmiş çözüğü iplerinin bağlandığı bölümdür. Gücü ağacı arkadaki çözügülerin öne gelmesini sağlar.

Varangelen: çapraz çubuğu da denen 3 cm. genişliğinde 1,5 cm. kalınlığında düz çubuktur. Üst levent ve gücü arasındaki çözügüye yerleştirilen varangelen çözügülerin arasında açıklık oluşturur.

Kılıç: Çoğunlukla bez ayağı ve atkı yüzü dokumaların varangelen ile değiştirilen çözüğü aralıklarının, gücü ve alt levent arasında açık durmasını sağlar. Atkının oradan geçmesini kolaylaştırır.

Tapkı deliği ve çubuğu: Bir ucu arkada ya da önde bulunan tezgahın alt tahtasına dayanan, diğer ucu alt leventin gövdesindeki deliğe geçen çubuktur. Metal ya da ahşap olan Tapkı çubuğu dokuma sonrasında alt leventin dönmesini sağlar.

3.2.4.2. Gelişmiş Dikey Tezgâh (Sarma Tezgâh)

Dikey tezgâhların zamanla gelişmesi sonucu ortaya çıkan bu tür tezgâhlar, kullanım kolaylığı sağlamıştır. Alışıl gelmiş olarak ahşap dışında metal kullanılarak da üretilen gelişmiş dikey tezgâhlara, dokunan halının alt levente sarılmasından dolayı sarma tezgah da denir (Şekil: 27) ¹⁴⁵.

Gelişmiş Dikey Tezgahlar; Yan tahtası levent, gücü ağacı, gücü kalıbı, varangelen, payanda, çapraz, gerdirme makinesi, çözüğü çubuğu, çengel bölümlerinden oluşur.

Genellikle dikey tezgâhlarla aynı bölümlerden oluşan sarma tezgâhları, oluşturan diğer bölümler;

Tezgâh yatağı: Üzerine tezgahın kurulduğu sabit yatay ağaç.

Payanda: Yan ağaçların dik durmasını sağlar.

Takoz: Kol demirine destek vazifesi görür. Levendin dönmesini engeller.

Gerdirm makinesi: Eğri demir (kol demiri), doğru demiri, birlikte oluşturduğu çözügülerin gerdirilmesi ve leventlerin sabitlenmesini sağlar.

¹⁴⁵ Aytaç, s. 127.

3.2.4.3. Düz Dikey Tezgâh (Germe Tezgâh)

Düz tezgâh olarak da adlandırılan tezgâhların, sarma tezgâhlardan en önemli farkı, alt ve üst levendin kendi etrafında dönmeyip yan tahtalardaki yuvalarında aşağı ve yukarı doğru hareket etmesidir. Bazen iki yan tahtadaki levent yuvalarına çakılan kamalarla aşağı yukarı hareket ettirilerek gerdirme sağlanır. Bazen de iki levendi ters yönde itecek vidalarla gerdirme hareketi sağlanır. Çözümler tezgâh üzerinde hazırlanırken, dokuması ilerleyen halılar tezgâhın arka kimsine kaydırılır (Şekil: 28)¹⁴⁶.

Küçük tip germe tezgâhlar genellikle daha küçük ölçülerde halı, kilim gibi üretmek için hazırlanmış olup kolayca sökülüp takılması ve hafifliği ile dokuyucuya avantaj sağlar. Büyük tezgâhlara göre daha basit sisteme sahip bu tezgâhlarda levendin gerilmesi levent yuvasına yerleştirilen kamalarla sağlanır (Şekil: 29).

3.2.4.4. Çukur Tezgâh

Çukur tezgâhlar nitelik olarak kamçılı tezgâhların gelişmemiş şekli olup, yüksek tip dokuma tezgâhları ile aynı niteliktedir. Mekikli dokumalarda kullanılan bu tezgâhlarda, kamçılı tezgâhlarda görülen pedal sistemi, çukur tezgâhlarda kullanılır. Bu tip tezgâhların bir gelişmiş hali olan yüksek tip tezgâhlar ve kamçılı tezgâhlarda da kullanılan pedal sistemi, gücülerin aşağı ve yukarı doğru hareket etmesini sağlar. Çukur tezgâhlardaki pedal sistemi tezgâhın altında, dokuyucunun oturduğu kısmın önünde bulunan bir çukura yerleştirilmiştir¹⁴⁷.

3.2.4.5. Kamçılı Tezgâh

Anadolu dokumacılığında görülen çukur tezgâhların gelişmiş hali olan yüksek tezgâhlarla aynı sistemde çalışır. Çukur ve yüksek tezgâhlarda olduğu gibi pedallarla dokuma esasına dayanan kamçılı tezgâhta kullanılan mekik kamçı adı verilen bir sistem yardımıyla çalışır. Dokumaya hız kazandırmakta olan bu sistem kolayca sökülebilir(Şekil 30)¹⁴⁸.

Kamçılı tezgâhın bölümleri:

¹⁴⁶ Aytaç, s. 128.

¹⁴⁷ Aytaç, s. 186.

¹⁴⁸ Aytaç, s. 187.

Dağ: Tezgâhın en üst kısmı olup, dokuyucunun üst arkasında bulunur. Düzenlenen iplikleri düz ve gergin tutar. İplikleri düzenli bir şekilde yukarıdan aşağıya, dokunan kısma düzgün bir şekilde inmesini sağlar¹⁴⁹.

Kuşlar: Gücülerin üzerinde asılı dururlar ortalarında makaralı bir düzenek bulunur. Makaraların ortasında hareketli bir iple gücülere bağlıdır. İpin bir ucu öndeki gücüye diğeri arkasındaki gücüye bağlı olup gücüleri aşağıya yukarıya çalıştırır.

Tefe: Tarağın içine takıldığı, tarağı çeken kısımdır. İleri geri hareket ederek tarağın atkılarını sıkıştırmasını sağlar. Tüfe olarak da adlandırılırlar.

Sermin (Selman): Dokumayı sarmaya yarayan, bir tarafı tırnak dişli merdanedir. Merdanenin bir yüzeyinde dokumadan daha geniş bir çubuk bulunur ve Sermin çubuğuna çözümler bağlandıktan sonra sermin çubuğu sermine sabitlenir¹⁵⁰.

Dehdün (Dehtin): Alt, orta ve üst dehdün olmak üzere üç tane dehdün vardır. Merdane şeklinde olan dehtünler, çözgü iplerinin tezgâh üzerinde düzgün durmasını sağlar, karışmasını engeller. Öndeki orta dehdün, arkadaki arka dehdün, üstteki dehtün ise küçük dağ olarak nitelendirilir.

Mekik: 20 cm. boyunda ahşap, plastik yada öküz boynuzu kullanılarak yapılan mekik 3-5 cm. enindedir. Çözümler için de rahat kayabilmesi için dikdörtgene yakın bir şekilde kısa kenarlar sivriye yakın bir ovalıktadır. İç kısmında 20 cm.lik bir boşluk bulunur. Bu boşluğa ince bir metal yardımı ile masura denen küçük bir makaradan oluşmuş ip yumağı yerleştirilir. Masura ipinin bir ucu ya mekiğin bir ucundan açılan delikten ya da yine aynı boşluk içinden aktarılır. Mekik atkılarının arasından soldan sağa ya da sağdan sola atılarak kullanılır.

Gücü: İki adet gücü bulunur ve yukardan iplerle kuşlara asılı olup, aşağıdan ayakçalarla bağlıdır. Üst ve altta duran iki çubuğa geçirilen teller ya da bağlanan iplerden oluşan bir çerçevedir. Gücü veya gücü çerçevesi olarak adlandırılan bu

¹⁴⁹ Dursun Ali Emir, *Ehram*, Aksiseda Matbaacılık, İstanbul 2007, s. 15.

¹⁵⁰ Emir, s.17.

kısımda, ip ya da tellerin ortasında “Boncuk” veya “Nire” denen çözümlerinin geçtiği delikler bulunur¹⁵¹.

Ayakça (Pedal): Gücülerin hareket etmesini sağlayan tezgâhın alt kısmında, dokuyucunun ön tarafında bulunan alettir. Her ayak basılışında çözümler açılıp kapanarak mekiğin geçmesi sağlanır.

Tarak: 12 cm. yüksekliğinde 1 m. uzunluğunda kamyş ya da metal dişleri bulunan, kamçılı tezgâh ve diğer mekikli tezgâhlarda atkılarını sıkıştırmaya yarayan alettir. Tefenin içine yerleştirilir.

Tahsil Çubuğu: Dokumanın genişliğinden biraz daha uzunca yuvarlak değnektir. İkili uzatma kazıkları yönündeki iplikler bir çile oluşturacak şekilde gruplara ayrılır. Tahsil değneğinde denilen bu çubuğun üzerindeki ipe eşit sayı ve aralıkta bağlanır. Çözümler iplerini gergin tutar. İki ucuna V şeklindeki çatal ip bağlanır, bu ipin ortasında başka bir ipe dokuyucunun bulunduğu bölgedeki halkaya takılıp oturağın kenarında bulunan bir çubuğa sarılır. Tahsil ipi bu çubukla gerdirilir¹⁵².

Çatal ip: Tahsil değneğine bağlı V şeklindeki çatal ip çözümler iplerini yermeye yarar.

3.2.5. Kullanılan Aletler

Dokumacılıkta genellikle benzer aletler kullanılırken, kullanılan tezgâha göre çözümler aletleri farklılık gösterir.

Dikey tezgâhlar için hazırlanan çözümler aleti son boyunda bir kalas üzerine yerleştirilen biri sabit diğeri hareketli borulardan oluşur. Dokunacak halının boyutlarına göre mesafe ayarı yapılarak demir çubuklar üzerinde ipliklerin dolanması usulüyle çözümler hazırlanır. Her boyut için hazırlanan çözümlerde 1,25 cm.lik saçak payı bırakılır (Şekil:31).

Kamçılı tezgâh gibi mekikli dokuma tezgâhlarına çözümler hazırlanırken birkaç çözümler aleti kullanılır. Bobinlerin takıldığı bir çerçeve ve üzerlerinde zikzak bir şekilde geçirilmiş tahta çubuklardan ibaret çözümler aleti ile çözümler hazırlanır. Bunun dışında

¹⁵¹ Aytaç, s.190.

¹⁵² Emir, s. 18.

tavandan asılarak çözüme yerde çağlıkla çözgü hazırlama ve dikey dolapta çözgü hazırlama şeklinde çözgü hazırlama çeşitleri vardır. Ayrıca yerde çözgü hazırlama şeklinde halı ve kilim dokumalara çözgü hazırlama üslubu ile kamçılı tezgâha çözgü hazırlanabilir. Bu usul özellikle eham dokumalarda tercih edilir.

Çağlık: Ağaçtan çerçeve şeklinde yapılmış üzerindeki çubuklara masuraların konulduğu ve bunlardan çıkan iplerin karısındaki deliklerden geçtiği çözgü hazırlarken kullanılan bir alettir (Şekil:32).

Kirkit: düğüm ve atkılarını sıkıştırmaya yarayan, demir ve ahşaptan üretilen dişli bir alettir (Şekil:33).

Mekik: çözgüler arasında atkılarının geçmesini sağlayan, içine atkı ipliğinin sarıldığı ucu sivri kemik veya ağaçtan yapılan alet olup atkılar arasında sağdan sola, soldan sağa hareket eder (Şekil:34).

Makas: Halının düğüm boylarını istenilen düzeyde kesmeye yarayan ayarlanabilir metal kesme aracıdır (Şekil:35).

Bıçak (Çakı): İlme iplerini düğüm sonrası kesmek için kullanılır. Özellikle ipek halılarda düğüm atmaya yardımcı olan, tığ ucu şeklinde ucu bulunan bıçaklarda kullanılmaktadır (Şekil:36).

Çıkrık: Yünün bükülerek masuralara sarılmasını sağlayan, el ile döndürülerek bir çarkın hareketi neticesinde iplik bükme ve sarma işlemi gerçekleşir (Şekil:37).

Yün tarağı: 50 cm. uzunluğunda bir tahtaya 10-15 cm. uzunluğunda iki sıra geçirilmiş toplam 50-80 adet metal dişten oluşan, yünün çöp, diken gibi pisliklerden arınıp eğirilebilir hale gelmesini sağlayan araçtır (Şekil:38)

Kelepçe: Çapraz olarak iç içe geçmiş iki çerçeveden oluşan alt kısımda ayakları ve orta kısmında çerçeveleri bir arada tutarak dönmesini sağlayan bir çubuktan ibaret bir sistem olup iplikleri kelep yapmaya yarar (Şekil:39).

Teşi: Yukarıdan ağıya doğru incelen 4 cm çapında ahşap bir çubuk olup, 30 cm boyundadır. Yukarısında bir çengel ve buna geçmiş tekerlek şeklinde bir ağırsak bulunur. Aynı işlevi gören öreke ve kirman ismi verilen aletlerde iplik eğirmede kullanılır (Şekil:40).

Kirman: Düz uzun çubuğun uç kısmına artı şeklinde çubuğa dik olarak yerleştirilmiş iki tahtadan ibarettir. Büküm yapmaya yarar (Şekil:41).

Gülcan: Yumak yapmaya yarayan alettir. Çapraz iki küçük çubuğa ipliklerin sarılmasıyla oluşturulur. Ayrıca bazı yörelerde kelepçe, gülcan olarakta bilinir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERZURUM VE ÇEVRESİNDE GÜNÜMÜZ DOKUMACILIĞI

Anadolu'ya geçiş güzergâhı üzerinde bulunan Erzurum, geçmişinde bir dokuma merkezi olarak bilinmiştir. Kali kala isminin “Kali” isimli bir kadından geldiği bilinmekte ve “Kali” kelimesinin “Halı” kelimesi ile aynı anlamda kullanıldığı düşünülürse, “Kali Kala” halı şehri anlamına geldiği söylenebilir¹⁵³.

Özellikle İslami kaynaklarda “Halı şehri” anlamına gelen “Kali-Kala” ismi ile söz edilen şehir, Osmanlı döneminde de önemli gümrük merkezlerinden biri olmuştur.

Türk halıcılık tarihinde Anadolu'nun birçok yöresinde kendine has özellik de ürettikleri halılardan söz edilirken, bir dokuma şehri olarak bilinen Erzurum'a has bir halı türünden bahsedilmemiştir. Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlı Bardız köyü Erzurum'un dokumacılık alanında medarı iftihar olmuş “Bardız Kilimleri” uluslararası alanda ün kazanmıştır. Erzurum yöresine has kadın dış giyim unsuru olarak “Ehram” gibi yün dokumaları ve yine Olur ilçesine bağlı Karnavas köyünde üretilen bez ayağı türünde dokumalar “Karnavas Bezi” olarak anılmakta ve Erzurum'da üretilen dokumalar olarak bilinmektedir.

Atatürk Üniversitesi tarafından bölgede Halı-Kilim gibi düz dokuma yaygıları geliştirmek ve şehir ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla 1962 yılında kurulan Halıcılık Eğitim Merkezi geleneksel metotlarla dokumalar üretmiş ve dokumacılık adına bir ekol olmuştur. Zamanla şehrin tüm ilçe ve köylerine bu alanda destek vermiş zaten var olan bu kültürü geliştirmiştir. Günümüzde Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezi'nin önyak olmasıyla, kurum ve özel sektör desteği ile dokuma atölyeleri kurulmuş ve çağın teknolojik getirilerinden yararlanılarak geleneksel metotlarla dokumacılık faaliyetleri sürdürülmektedir. Erzurum ve çevresinde kurulan atölyelerde, Türk halıcılık tarihinde önemli yeri olan “Hereke Halıları” üretilmektedir.

¹⁵³ Enver Konukçu, *Erzurum ve Aldığı İsimler, Şehri Mübarek Erzurum*, Ayhan Kara (Haz.), Yorum Matbaacılık-Yayıncılık, Ankara 1989 s.4.

4.1. DOKUMA FAALİYETİNDE BULUNAN ATÖLYELER

4.1.1. Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezi

1957 yılında kurulan Atatürk üniversitesinin kuruluş gayesine paralel olarak, Türk Halı sanatını bilimsel yöntem ve tekniklerle geliştirerek bu sanatı devam ettirmek, Erzurum ve çevre ekonomisine katkı sağlamak amacıyla 17.04.1962 tarihinde kurulan halıcılık eğitim merkezi ilk olarak 22 tezgâhlı küçük bir atölye olarak hizmete girmiştir.¹⁵⁴

1972 yılında Enstitü haline dönüştürülerek onüç yıl el sanatları alanında araştırma yapılarak ve dokumacılık alanında ilçe ve köylere yönelik çalışmalar yapılmıştır. İlçe ve köylere yönelik çalışma faaliyetlerde atölyeler kurulmuş evlere tezgâh ve malzeme yardımı yapılmıştır.

1974 ve 1976 yılları arasında 300 yatılı öğrenci kabul edilmiş ve bu öğrenciler halı ustası olarak yetiştirilmiştir. Bu yıllardan sonra yatılı öğrenci alınmamış, eğitimler gündüzlü öğrencilerle devam etmiştir.¹⁵⁵

1985 yılında Yüksek Öğretim Kurulunca enstitüler akademik organlar olarak tanımlanınca kurum Atatürk Üniversitesi halıcılık Eğitim Merkezi olarak hizmet vermeye başlamıştır (Resim:1).¹⁵⁶

Kuruluşundan bugüne kadar yaklaşık 15000 dokuyucu yetiştiren halıcılık eğitim merkezi, günümüzde 4 atölye ve 80 tezgâh bulunmaktadır. Yönetim kadrosu ve 12 halı ustası ve 50 öğrenciyle eğitim vermektedir. Öğrenciler 12-18 yaş arası kızlardan oluşmaktadır. Genellikle dar gelirli aile mensuplarından oluşan öğrencilere servis imkanı ve öğle yemeği imkanı sağlamaktadır. Günümüzde, geçmiş yıllara oranla öğrenci sayısında düşüş görülmektedir. Pazara ucuz ithal ve makine halılarının girmesi ile el halılara olan talebin azalması bu durumun temel nedenlerindedir.

Geçmişinde Hereke türü halıların yanı sıra, Bardız Kilimleri, Adıyaman, Mühürlü, Kuşlu, Harran, Toplu kilimleri ve Ehram üretilirken günümüzde sadece, Osmanlı dönemi ve Hereke halılarının orijinal desenlerine sadık kalınarak üretilen

¹⁵⁴ Ömer Kaya, *Atatürk Üniversitesi'nin 50. Yılı*, C.2, Kariyer Matbaacılık, Ankara, 2007, s. 993

¹⁵⁵ Kaya, s. 993

¹⁵⁶ Kaya, s. 993

hereke halılarının yanında Erzurum'da bulunan tarihi eserlerdeki motifler kullanılarak yeni kompozisyonlar oluşturulmakta, tarihi eserlerde bütün ihtişamıyla halılara aktarılmaktadır. Portre halılarının'da üretildiği kurumda yerli ve yabancı devlet büyüklerinin portreleri işlenmektedir. Teknolojik gelişmelere ayak uyduran Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezinde tasarımlar hazırlanırken bilgisayar desteğinden de faydalanılmaktadır (Resim:2-3).

4.1.1.1. Hereke Halılar

Osmanlı dokumacılığı XIX. Yüzyılda nitelik değiştirmeye başlamış sanayileşmeyle başlayan süreçte, el dokuma atölyelerine geleneksel olarak üretilen tekstiller fabrikasyon olarak üretilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, Batı Avrupa ülkeleriyle ticari ekonomik ve sosyal alanlarda rekabete girmiş, halı üretimine yansıyan bu hamle ile fabrikalar kurulmuştur¹⁵⁷.

1843'de kurulan ve 1845'de Abdülmecit tarafından genişletilen Hereke dokuma fabrikası 1883'te Abdülhamit döneminde halıhane haline getirilmiş, yüz tezgâh bulunan fabrikada, Sivas, Ladik ve Manisa'dan halı ustaları görevlendirilmiştir. İlk kurulduğu dönemlerde çözüğü, atkı ve düğümler de yün iplik kullanılırken, sonraki dönemlerde çözüğü ve atkısı pamuk, düğüm iplerinde ise yün iplik kullanılmıştır. Ekstra ince sınıfında yer alan bu halılarda ipek, altın ve gümüş sim de kullanılmıştır¹⁵⁸.

Anadolu bahar yünü denilen uzun elyaflı yünden üretilen, 3,5 numara tek kat yün iplik düğüm ipi olarak kullanılmıştır. Düğüm iplerinde büküm sayısı 120 ile 140 arasında değişmektedir. Çözüğü ve atkılarda 20/12 ve 20/6 numara pamuk iplik kullanılan Hereke halılar da Türk (Gördes) düğümü, İran düğümü ve yer yer Hekim düğümü kullanılmıştır¹⁵⁹.

Hereke halılarda her 10 cm² de 3600 (60x60) düğüm bulunur. Saray için dokunan hereke halılarda ise düğüm sayısı 6400 kadar çıkar, ipek hereke halılarda düğüm sayısı 8100 (90x90) veya 10000 (100x100) düğümdür. Halıda cm² de düğüm sayısının artması dokuma işini zorlaştırırken, motiflerin daha ince ve detaylı olarak

¹⁵⁷ Tufan, s. 46

¹⁵⁸ Aslanapa, s. 193

¹⁵⁹ Aslanapa, s. 193

dokunabilmesini sağlar. Anadolu halısının düz ve kıvrık çizgilerden oluşan geometrik desen ve motif yapısını daha yumuşak çizgilerle dokunabilir hale getirir. Hereke halıları 3mm ya da 5mm.lik hav yüksekliğine sahiptir¹⁶⁰.

4.1.1.2. Kullanılan Hammadde

Türk Halı sanatında kullanılan, en önemli hammadde olan yün iplikler günümüzde üretimi yapılan hereke halılarının vazgeçilmez hammaddesidir. Düğüm iplikleri 3.5 numaralı yün iplik, çözgü ipi ise 20 numara pamuk iplikten olup 12 kattır (20/12). Çözgü ipi ters bükümlü olup mukavemeti yüksektir (Resim:4-5). İki tip atkı ipliği kullanılmaktadır. İnce atkı için, dört kat, “S” bükümlü, 20 numara çözgü ipi kullanılır (Resim 6-7). Kalın atkı için de 20 numara 6 kat, “S” büküm, pamuk iplik kullanılır (20-6,20-9). Hammadde temini Isparta’dan sağlanmakta olup, renkli iplikler suni boya ile renklendirilmiştir (Resim:8).

4.1.1.3. Kullanılan Tezgâhlar ve Aletler

Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezinde; ahşap gelişmiş dikey tezgâhlar kullanılmaktadır. Halıcılıkta “Sarma Tezgâh” olarak nitelendirilen bu tezgâhların sayısı 80 adettir. Tezgâh ölçüleri: 2.5m x 4m, 2.5m x 5m ve 2.5m x 6m.dir. Bu tezgâhların en büyüğü olan 2.5m x 6m’lik tezgâhın leventlerinin çevresi 1.60cm.dir (Resim:9). Bu tezgâhlarda üretilen halılar 20m².ye çıkmaktadır. Diğer iki ölçüdeki tezgâhların leventlerin çevresi ise 1.20cm.dir. Çözgü aleti (Resim:10), çıkırık (Resim:11), çalgık (Resim:12), kirkıt (Resim:13), tarak (Resim:14), makas (Resim:15), tığ bıçak (Resim:16) gibi aletler de halı üretiminde kullanılmaktadır.

4.1.1.4. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri

Hereke halılarının zengin motif ve desenlerin yanı sıra Erzurum da bulunan tarihi eserlerin taş süslemelerindeki motifler kullanılarak özgün kompozisyonlar üretilmektedir. Herke halılarının; Binbirçiçek, Çeşm-i Bülbül, Bulutlu Bahçe, Rûmili, Rûmi Köşk, Yedidağın Çiçeği, Polenez, Sultan Ahmet, Tebriz, Pembe Köşk, Lâlezar, Zümrüd-ü Anka gibi desenleri üretilirken, Atatürk ve bazı Cumhurbaşkanlarımızın, dost ülke Cumhurbaşkanlarının portelerinin işlendiği halılarla birlikte, Erzurum’un tarihi

¹⁶⁰ Aslanapa, s.193

varlıklarındaki süslemeler, Desinatör Sabahattin Bastem'in yeni tasarımlarıyla halılarda kullanılmaktadır. Orijinal hereke halılarının renk anlayışına sadık kalınarak üretilen halılarda zemin kırmızı ve laciverttir. Beyaz veya siyah zemin rengi alternatif zemin rengi olarak aynı kompozisyonlara uygulanmakta, motiflerde turuncu, kırmızı, krem, kahverengi, mavi, sarı ve yeşil kullanılmaktadır.

Hereke halılarının desen özellikleri yansıtılarak üretilen halılarda; Yarı simetrik, birim desenli, madalyon desenli, yekpare desenli, mihraplı, geometrik desenli kompozisyonlar görülmektedir.¹⁶¹

Genellikle birim desenli olarak nitelendirilen kompozisyonların hakim olduğu halıların zeminlerinde ve bordürlerinde kıvrık dallar, natüralist çiçeklerle süslenmiştir. Yekpare desenli bütün zemin kompozisyona göre düzenlenmektedir, mihraplı kompozisyon düzeninde dokunan halılar özellikle küçük ölçülerde olup, seccade olarak üretilir. Geometrik kompozisyon düzeninde ise zemin kare veya baklava dilimlerine bölünmüştür.¹⁶²

4.1.2. Erzurum Büyükşehir Belediyesi Halıcılık Okulu

1989 yılında kurulan Erzurum Belediyesi Halıcılık Okulu Erzurum'un Büyükşehir statüsü kazanınca isim değişikliği yapılarak; Erzurum Büyükşehir Belediyesi Halıcılık okulu adını almıştır. Halıcılık okulu faaliyetlerine Belediye binasının zemin katında 4 atölye, 40 tezgâh ve 70 öğrenciyle başlamıştır (Resim:17). Halen hereke halılarının dokunduğu halıcılık okulunda, geçmişte kilim ve ehram dokumalar da yapılmıştır. Tez çalışmalarımızın yürütüldüğü dönemde 2 ehram tezgâhı bulunmakta olup dokuma yapılsa da gelen siparişe göre ehram dokumalar üretilmektedir. 2009 yılında Büyükşehir belediyesince alınan kararla Halıcılık Okulu bünyesinde kurulan ehram atölyesi kaldırılmış olup, yine Büyükşehir Belediyesi ve Avrupa Birliğince ortaklaşa üretilen bir proje kapsamında açılan "Erzurum Toplum Merkezinde" konuşlandırılmıştır. 2010 yılı kış döneminde burada ehram yetiştirme kursu verilmiş, ancak bu kurumda gerekli araştırma yapma olanağı bulunamamıştır.

¹⁶¹ Tufan, s. 47

¹⁶² Tufan, s. 47

Günümüzde Büyükşehir Belediyesi Halıcılık Okulunda 3 atölye, 40 tezgâh bulunmaktadır ancak bu tezgâhlardan 25 tanesi faal durumdadır. 12–20 yaş arası 35 öğrenciyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Okulda, üç usta öğretici, bir desinatör görev yapmaktadır.

4.1.2.1. Kullanılan Hammadde

Orijinal hereke halılarının üretildiği halıcılık okulunda; Düğüm ipleri 3.5 numara yün iplikten olup, Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezinde kullanılan 20 numara Çözü ipe, ters bükümlü olup (Z büküm) mukavemeti yüksektir (Resim:18). İnce atkı için, dört kat , “S” bükümlü, 20 numara atkı ipe kullanılır (Resim:19). Kalın atkı için’de 20 numara 6 kat, “S” büküm, pamuk iplik kullanılır (20–6,20–9). Hammadde temini Isparta’dan sağlanmakta olup, renkli iplikler suni boya ile renklendirilmiştir (Resim:20).

4.1.2.2.Kullanılan Tezgâh ve Aletler

Gelişmiş dikey tezgâhların kullanıldığı okulda tezgâhlar metal olup, 2.5m x 3.5m ölçülerindedir (Resim:21). Çözü aleti (Resim:22), çıkırık, çağlık (Resim:23), kelepçe (nezik-nezük) (Resim:24), kirkit (Resim:25), tarak (Resim:26), makas (Resim:27), tığ bıçak (Resim:28) gibi aletler kullanılmaktadır.

4.1.2.3. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri

Hereke halılarının zengin motif, desen ve kompozisyonlarına sadık kalınarak dokunan hereke halılarının zemin ve desenlerinde renk değişikliği ya da kompozisyonlarında değişiklikler yapılarak, hereke tarzı yeni halılarda üretilmektedir. Yedi Dağın Çiçeği, Binbir Çiçek, Lâlezar, Zümrüd ü Anka ve Tebriz gibi hereke halı örnekleri dokunmaktadır. Zemin renginde kırmızı ve lacivert renk kullanılmıştır, alternatif olarak beyaz, krem, açık mavi ve açık yeşil de zeminlere uygulanmıştır. Desenlerde ise kırmızı ve tonları, yeşil, lacivert, mavi, kahverengi, sarı, beyaz ve siyah renkler kullanılmaktadır. Üretilen halılarda yarı simetrik, birim desenli, madalyon desenli, yekpare desenli, mihraplı, geometrik desenli kompozisyonlar kullanılmıştır. Hereke halılarının tarzını yansıtan özelliklere sadık kalınmıştır.

4.1.2.4. Ehram (İhram) Dokumalar

4.1.2.4.1. Ehram Tarihçesi

İhram kelimesi bir şeyi haram olarak bildirmek, haram kılmak anlamına gelen “h-r-m” kökünden gelir. İhram kelimesi hac için kullanılan dikişsiz elbise olarak bilinir. İki parça halinde giyilen ihram, beyaz renktedir. Erzurum ve çevresinde özellikle yaşlı kadınların dış kıyafet olarak giyindiği yün dokumalardan olan ihram halk arasında “Ehram” olarak telaffuz edilmiş ve bu isimle anılmıştır¹⁶³.

Dokuma tarihi sürecinde zengin bir dokuma kültürüne sahip olan Anadolu topraklarında üretilen dokumalar, Osmanlı Devleti döneminde zenginleşen sanat anlayışı ile birlikte değer kazanmış iç ihtiyaçları karşılama yanında, dış ülke pazarında da talep görmüştür. Birbirinden bağımsız olarak küçük işyerleri ve evlerde üretilen dokumalar ya elden pazarlanıyor ya da bu işyerlerinin bağlı bulunduğu meslek örgütü olan lonca denilen örgüt aracılığıyla hem birliktelik hem de pazarlama olanakları sağlanıyordu. Özellikle dış pazarda lonca örgütü etkinlik sağlıyordu¹⁶⁴.

18. yy.da Avrupa’da meydana gelen değişim bütün dünyayı etkilemiş sanayileşmeye başlayan Avrupa bu etkiyi dünyaya yaymaya başlamıştır. 19. yy.dan itibaren Osmanlı topraklarında yayılan Avrupa Sanayi ürünleri bol ve ucuz olması nedeniyle el üretimi mamulâtlar önemini kaybetmeye başlamıştır.

Her ne kadar Tanzimat Fermanıyla (1831) birlikte batılılaşma hareketleri başlamış dokuma fabrikaları çini ve cam üretimi yapan fabrikalar kurulmuş olsa da lonca teşkilatı ve üretim yapan işyerleri zayıflamış ve yok olmuştur.

Doğal bir sonuç olarak dokuma esnafı da bu gelişimden etkilenmiş, bu dokumalara talep azalmıştır. Ancak ekonomik hayatını sürdürmek isteyen dokuma esnafı Çulha üretiminde değişime gitmişler çulfayı erkek kıyafeti halinden çıkarıp yün dokuma kadın örtüsü haline getirmişlerdir. Dört parça olarak üretilen çulfalar iki parça olarak üretilmiş ve çulfa ve şal dokumalarda görülen dikine çizgi yerini ehramda

¹⁶³ Burhan Oğuz, “Dokuma ve Giyim Teknikleri”, *Türk Halkının Kültür Kökenleri*, C. 4 Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 512.

¹⁶⁴ Dursun Emir, *Bayburt’ta Ehram*, İstanbul 2005, s.37.

görülen nakışlara bırakmıştır. Daha sonra Eham olarak isimlendirilerek çulfalar üretilmiştir¹⁶⁵.

Görülüyor ki 19. yy.da hem maddi ihtiyaçtan hem de Avrupa'nın ekonomik sömürüsüne karşı ortaya çıkmış olabileceği düşünülen eham gerek iklim şartları, gerekse ekonomik getirisi ile yöre halkının vazgeçilmez bir kültür unsuru haline gelmiştir.

19. yy'ın ikinci yarısından sonra yoğunlaşan savaş koşulları nedeniyle Eham dokuyuculuğunu kadınlar üstlenmiş ailelerinin geçimlerini tarım, hayvancılık gibi faaliyetlerin yanında bu şekilde sağlamışlardır¹⁶⁶.

20. yy.ın son çeyreğinden itibaren eham dokumalar azalmaya başlamış değişen ve gelişen hayat koşulları kadınların giyim tercihini değiştirmiştir. Talebin ve üretimin azalması eham dokumaları yok olma düzeyine getirmiştir. Günümüzde hazırlanan projelerle eham sanatının yaşatılması için eğitim ve öğretim çalışmaları sürdürülmektedir.

4.1.2.4.2. Erzurum'da Eham

Erzurum'da kadınların dış giysisi olarak kullandıkları eham dokumalar tek parça olarak giyilen yün dokumalardır.

Çulfa (culfa) ismi ile anılan eham dokuyucularına halk arasında "Culfa, Çulfacı! Gibi isimler verilmiştir. Çulfa kelimesi Çulha-Cuha dokumalardan gelmiştir. Sık ve ince bir dokuma olan Çulha, halk arasında çulfa olarak adlandırılmış olup, zamanla eham olarak nitelendirilince dokuyucularda "Ehamcı" ismini almıştır¹⁶⁷.

1900'lü yılların ilk yarısından 70'lerin sonuna kadar şehir merkezinde bulunan kale, Vakıfhanı ve Belediye mevkiinde bulunan çulhna dokuma üreten iş yerleri halk arasında Çulfacılar çarşısı olarak bilinmiştir. Eham dokumalar bu çarşılarda bulunan iş yerlerinde üretilir ve pazarlanırdı¹⁶⁸.

¹⁶⁵ Emir, s. 39.

¹⁶⁶ Emir, s. 37.

¹⁶⁷ Emir, s. 37.

¹⁶⁸ İlhan Coşkun Atılcan, *Erzurum Barları ve Yöresel Giysileri*, İstanbul 1991, s. 110.

Dokumalarda kullanılan yün ipler, büküm eğirme işi ile uğraşan kadınlar tarafından hazırlanır. Dokumanın kalitesi bükülen ipliğin inceliği ile doğru orantılı olduğu için, bükülen ip ne kadar ince ise dokunan ehramda o kadar kaliteli olur. Hatta bazen dokuma ipleri ehram siparişi veren müşteriler tarafından bizzat eğrilir ve dokuyucuya teslim edilirdi¹⁶⁹.

Ehram dokumalar Erzurum ve çevresinde sadece bir kıyafet unsuru olmaktan çıkmış bir kültür ögesi olmuştur. Gelinlik çağına gelmiş genç kızlar ve nişanlanmış kızlar beyaz ehram giyinir, gelin kızlarında çeyizlerine beyaz ehram konulurdu. Bu ehramlar çok ince ve normal ehramlardan daha büyük olup, at sırtında erkek evine giden gelinin üzerine de örtülürdü. Halk arasında bu ehramlar At ehramı olarak da bilinmekte olup, işlemleri mavi, kırmızı renktedir. Mevsimlere göre değişiklik gösteren ehram renklerinden yaz aylarında, beyaz, boz ve şekeri boz renkte, kış aylarında ise mor (kahverengi) tonları ve siyah renk tercih edilir¹⁷⁰.

Evli genç hanımlar şekeri boz denilen sütlü kahverenginde ehramlardır. İşlemlerinde mavi, lacivert tercih edilmiştir. Orta yaşlı kadınlar boz renkte (açık kahve) ehram tercih etmiş genellikle lacivert, yer yer siyah renkte işlemler kullanılmıştır. Yaşlı kadınlar mor denen koyu kahverengi veya kırmızı (kızılımsı kahve) renkte ehramlar tercih edilmiş genelde lacivert ve yer yer yeşil renkte işlemlerle süslenmiştir (Resim:29-30).

Siyah renk Türk geleneğinde matemın sembolü olduğundan sadece matem dönemlerinde bu ehram kullanılmıştır. Ancak hacı olan yaşlı kadınlar mor ehramla birlikte siyah ehramı kullanmışlar, bu ehramın işleminin yeşil olmasına dikkat etmişlerdir. Yörede yaşayan Ermeni tebaa'nın kadınları, ayırt edilebilmek için siyah ehramı tercih ettikleri söylenir¹⁷¹.

4.1.2.4.3. Kullanılan Hammadde

Ehram dokumalar koyununun boyun karın ve yan karın bölgesinden elde edilen yünlerden bükülen ipliklerle üretilir. Bu bölgelerde yün lifi daha uzun olduğu için, iplik

¹⁶⁹ Adem Çelik, *Erzurum'da Ehram*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1997.

¹⁷⁰ Çelik, s. 39.

¹⁷¹ Emir, s. 95.

bükümü sırasında kopukluklar oluşmaz. Mukavemeti yüksek olur sırt, boyun ve kuyruk kısmından elde edilen yünler daha kısa ve kirli olduğu için pek tercih edilmez. Ayrıca ehram dokuma da en makbul yün kuzu yünüdür. Bunun sebebi daha dayanıklı ve yumuşak olmasıdır, ancak maliyeti daha fazladır¹⁷².

Bükülen yün ipliğin inceliği ehramın kalitesini artıracacağı için iplik oldukça ince eğrilmelidir (Resim:31).

Ehramda kullanılan motifler halk arasında nakış olarak adlandırılır. Nakışlar ve kenar örgüsü pamuk ipliğinden yapılır. Nakışlar için mavi, lacivert, kırmızı, yeşil, siyah ve nadiren beyaz renkte pamuk ipliği kullanılır. Ehram dokunurken renkli nakış ipliklerinin, kullanılacak nakışa göre atkılar arasına sıkıştırılmasıyla meydana getirilir. Nakışlar ve kenar örgüsünde kullanılan iplikler “Felemenk” olarak isimlendirilir¹⁷³.

4.1.2.4.4. Yün İpliğin Dokumaya Hazırlanması

İplik haline getirilen yün Tuht ya da Tuht denen ölçü birimi ile hesaplanır. Tuht yaklaşık 4 yumurta ağırlığında olup 1 ehram dokuma yaklaşık 6-7 Tuht (1 kg)'luk yün iplikten üretilir¹⁷⁴.

Kelep haline getirilen yün iplikler çözgü olarak hazırlanmadan önce haşılama denilen bir işlemden geçirilir. Haşılama yün ipliği daha kaygan ve dayanıklı hale getiren bir işlemdir. Böylece yün iplik tarak ve gücünden rahatça geçebilir ve dokuma sırasında kopma riski azaltılmış olur.

Haşılama işlemine ek olarak çiriş unu veya buğday unu 4-5 litre 1 kg.lık kelep için yaklaşık 300-400 gr. Çiriş unu 4-5 litrelik suyla topaksız bir şekilde boza haline getirilir. Karışım içine atılan kelep birkaç dakika bekletilerek kurumaya alınır.

Yere dikilen karşılıklı iki demir çubuk üzerinde hazırlanan çözgüde en ölçüsü 90-100cm.dir. ipin kalınlına göre 90-100cm.lik çözgüde 900-1000 adet çözgü ipi yer alırken kalın iplerde ise bu sayı 90-100cm.de 750-800 adete düşer. Bu aynı zamanda tarak sayısını gösterir. Çözgüler taraktan geçeceği için tarak çözgü düzenine göre ayarlanır.

¹⁷² Çelik, s. 35

¹⁷³ Emir, s. 90.

¹⁷⁴ Çelik, s. 41.

Çözgüde her dönüşte 20 çift çözgü çekilir buna “Bağlıç” ismi verilir. Çözgülerin bir tarafına 10 çift felenk adı verilen pamuk ipliği eklenerek çözgü hazırlanır¹⁷⁵. Felemenk, dokumanın sağlam olmasını sağlayan kenar örgüsünü oluşturur. Erzurum’da çözgüye “Uzatma” denilmektedir.

4.1.2.4.5. Kullanılan Tezgâh ve Aletler

Ehram dokumalarda kullanılan “Kamçılı Tezgah”, ahşap iskeletten oluşmaktadır. Bazı parçaları metalden üretilmiş olan, kolayca sökülüp takılabilen kamçılı tezgâhlar, “Bezayağı” gibi basit kumaş dokumalarda tercih edilir. Tezgâh (Resim:32) (Çizim:32); Dağ(Resim:33), Yan ağaç (Resim:34), Tahsil değneği ve Çatal ip (Resim:35), Ayakça (Resim.36), Oturak (Resim:37), Tarak (Resim:38), Gücüler (Resim:39), Tefe (Defe-Düfe) (Resim:40), Üst Dehtin, Orta Dehtin, Alt Dehtin (Resim:41), Selman (Resim:42), Mitit (Resim:43), Gücü makaraları (Resim:44) kısımlarından oluşur.

Ehram dokumalarda kullanılan aletler;

Kelepçe: çapraz olarak iç içe geçmiş, dikdörtgen iki çerçeveden oluşan alt kısımda ayakları ve orta kısmında çerçeveleri bir arada tutarak dönmesini sağlayan bir çubuktan ibaret bir sistem olup iplikleri kelep yapmaya yarar. İç içe giren iki parçaya, “Nezik-Nezük” denir. Hatta kelepçe aleti sadece bu isimle de anılır. Nezik’in dönmesini sağlayan ahşap takoz üzerine metal veya ahşap çubuktan oluşmuş sisteme ise “Yüğrük” denilir (Resim:45).

Çıkrık: Yünün bükülerek masuralara sarılmasını sağlayan, el ile döndürülerek bir çarkın hareketi neticesinde iplik bükme ve sarma işlemi gerçekleştirir (Resim:46).

Çağlık: Ağaçtan çerçeve şeklinde yapılmış üzerindeki çubuklara masuraların konulduğu ve bunlardan çıkan iplerin karısındaki deliklerden geçtiği çözgü hazırlarken kullanılan bir alettir. Halı ve Ehram dokumaların çözgülerini hazırlamada kullanılır (Resim:47).

¹⁷⁵ Çelik, s. 41.

Mekik: Çözgüler arasından atkılarının geçmesini sağlayan, içine atkı ipliğinin sarıldığı ucu sivri kemik veya ağaçtan yapılan alet olup atkılar arasında sağdan sola, soldan sağa hareket eder (Resim48).

Yün tarağı: 50 cm. uzunluğunda bir tahtaya 10-15 cm. uzunluğunda iki sıra geçirilmiş toplam 50-80 adet metal dişten oluşan, yünün çöp, diken gibi pisliklerden arınıp eğrilebilir hale gelmesini sağlayan araçtır (Resim:49).

Teşi(İğ):Yukarıdan ağıya doğru incelen 4 cm çapında ahşap bir çubuk olup, 30 cm boyundadır. Yukarısında bir çengel ve buna geçmiş tekerlek şeklinde bir ağırsak bulunur. Aynı işlevi gören öreke ve kirman ismi verilen aletlerde iplik eğirmede kullanılır (Resim:50)

4.1.2.4.6. Kullanılan Motifler (Nakışlar)

Erzurum'da üretilen ehramlar'da genellikle Saat Kordonu (Çizim 1), Elma Şeleği (Çizim 2), Pirinç Deni (Çizim 3), Hanımeli (Kisniş Çöpü-Çöpi) (Çizim 4), Reyhandalı (Çizim 5), Antika (Çizim 6), Ceviz Kanadı (Çizim 7), Uçan Kuş (Çizim 8), Yıldızın Oynaşı (Çizim 9), Çark Yıldızı (Çizim 10), Mercimek Nakışı (Çizim 11), Ceylan Boynuzu (Çizim 12),Peten (Aynalı Kutu)(Çizim 13), Haşiyeye (Çizim 14), Tavan Örneği (Çizim:15), Arı Dala Kondu (Çizim 16), Elmas Küpe (Çizim 17) gibi motifler kullanılmasına rağmen günümüzde oldukça nadir görülen ehram dokumalarında bu motiflerin sayısı da azalmış ve Saat Kordonu, Pirinç Deni, Reyhandalı, Ceviz Kanadı ve Haşiyeye motifleri kullanılmaktadır. Koleksiyon ve dekorasyon için özel olarak dokutulan ehramlar bilinçli bir şekilde sipariş edilemediği için sınırlı motiflerle üretilmektedir.¹⁷⁶.

4.1.3. Aziziye-Pendik Kardeş Belediye Sanat Merkezi

Erzurum ili merkez ilçe sınırları içerisinde bulunan, Aziziye Belediyesi kardeş belediye kapsamında İstanbul-Pendik Belediyesi ile ortaklaşa açılan sanat merkezinde, İpek halı dokumacılığı kursu verilmektedir. Aziziye merkez ilçe sınırları içinde bulunan ve önceden Erzurum'a bağlı ilçe statüsünde olan ılıcada kurulan atölyede minyatür ipek halı denilen küçük ölçülerde ipek halı üretimi yapılmaktadır (Resim:51).

¹⁷⁶ Çelik, s. 41

2010 yılı haziran ayında kurulan atölyede, Çalışma ve Sosyal güvenlik Bakanlığı Türkiye iş Kurumu Erzurum il Müdürlüğünün desteği ile katılımcılara günlük 15 TL ücret verilmektedir. İpek halıcılığı geliştirerek işsiz bayanlara istihdam yaratmak amacıyla düzenlenen kurs altı aylık bir süreyi kapsamakta olup, kurs bitiminde katılımcılara ipek halı dokumayı bildiklerine dair sertifika verilecektir.

Aziziye Belediyesi, Pendik Belediyesi ve Türkiye iş kurumunun desteği ile açılan ipek halı kursunda yöre halkından 18 ve 35 yaş arası 25 bayan eğitim görmekte ve atölyede 25 adet 85cm x 100cm ölçülerinde ahşap germe tezgâh bulunmaktadır (Resim:52).

Kurs eğitmeni olarak, Pendik Belediyesinden gelen Zeliha Sertlek Hereke tarzı ipek halıları minyatür ölçü olarak nitelendirilen, 40cm x 60cm, 50cm x 75cm.lik, 100 x 100 kalitede, Türk düğümü (Gördes) kullanarak üretecekleri her halının yaklaşık üç ay gibi bir zaman alacağını belirtmiştir. Halı dokumayı hiç bilmeyen kursiyerlerin bu sanatı öğrendikçe dokumaların daha kısa sürede tamamlanacağını söylemiştir.

4.1.3.1. İpek Halılar

İpek elyafının elde edilmesi ve üretimindeki zorluklara bağlı olarak ortaya çıkan yüksek maliyeti nedeniyle ipek halı üretimi yün halılar kadar yaygın değildir.

İpek halılar genellikle Hereke halılar ya da Osmanlı Saray Halıları denilen türde üretilmiştir. Çözüğü ve atkılarda ipek kullanılırken, düğümlerde ise çok ince yün iplikler kullanılmıştır. Osmanlı Saray Halıları türünde üretilen ipek halılarda m²'de 200.000-700.000 düğüm kullanılmış, Hereke türü ipek halılarda 10 cm².de 8.100-10.000 düğüm kullanılmıştır. Zengin süsleme anlayışının kullanıldığı ipek halılarda bu süsleme anlayışının uygulanmasında en uygun teknik olan İran (sine) düğümü kullanılır¹⁷⁷.

Yün halılara göre daha küçük boyutlarda üretilmekte olan ipek halılar, genellikle seccade boyutundadırlar. Duvar halısı veya dekorasyon amacıyla da kullanılan ipek halılar ince ve sık dokusuyla kumaş görünümündedirler.

Günümüz İpek halı dokumacılığında çözüğü ve düğüm ipleri de ipekten üretilmiş olup, genellikle atkılarda naylon gibi sentetik elyaf karışık düğüm ipleri tercih

¹⁷⁷ Aslanapa, 137-193

edilmektedir. Dügüm tekniği olarak, Türk Dügümü (Gördes) kullanılmaktadır. Genellikle küçük ölçülerde dokunduğunu belirttiğimiz ipek halılar gelen talebe göre 3m², 5 ve 6m² olarakta üretilmektedir.

4.1.3.2. Kullanılan Hammadde

Hammadde olarak ipeğin kullanıldığı atölyede hammadde temini yine Aziziye belediyesi ve Pendik Belediyesi tarafından sağlanmaktadır. Çözgü ve düğümlerde saf ipekten üretilmiş ipler kullanılırken, atkılar ise sentetik elyaf karışımı ipektir. Dügüm iplikler doğal boyalarla renklendirilmiştir.

4.1.3.3. Kullanılan Tezgâh ve Aletler

Düz dikey tezgâhlar grubuna giren ve küçük boy halı ya da kilim üretiminde kullanılan tezgâhların boyu 85cm, eni ise 100cm.dir (Resim:53).

Germe tezgâh olarak da adlandırılan tezgâhların, sarma tezgâhlardan en önemli farkı, alt ve üst levendin kendi etrafında dönmeyip yan tahtalardaki yuvalarında aşağı ve yukarı doğru hareket etmesidir. Bazen iki yan tahtadaki levant yuvalarına çakılan kamalarla aşağı yukarı hareket ettirilerek gerdirme sağlanır. Bazen de iki levendi ters yönde itecek vidalarla gerdirme hareketi sağlanır. Çözgüler tezgâh üzerinde hazırlanırken, dokuması ilerleyen halılar tezgâhın arkasına doğru kaydırılır¹⁷⁸. Küçük ölçüde yapılacak dokumalar için daha küçük ve kolayca taşınabilir, sökölüp takılabilir germe tezgâhlar da üretilmiştir.

Atölyede dokumacılıkta kullanılan aletler, kirkit (Resim:54), mekik (Resim:55), makas (Resim:56), bıçak (Çakı) kullanılırken, mekikler alışıla gelen mekiklerden daha basit ve küçüktür.12cm uzunluğundaki mekik,5cmlik genişliğe sahiptir. Ahşabın uzun kenarlarından açılan 1.5cm.lik çentiklerin arasına sarılan ipek atkı ipliğin sarılmasıyla kullanılır. Makaslar ise sabit ayarlı olup, ipek halılarda kullanılır.

4.1.3.4. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri

İpek hereke halılarının 40 cm x 60 cm ve 50 cm x75 cm ölçülerinde üretildiği atölyede Yedi Dağın Çiçeği, Binbir Çiçek, Lalezar, Zümrüdüanka gibi en çok bilinen hereke halıları üretilmektedir. Hereke halılarının alışıla gelmiş renk anlayışı ve

¹⁷⁸ Aytaç, s.128.

kompozisyon anlayışına sadık kalınarak üretilen halılar genellikle dekorasyon amaçlı olup yarı simetrik, birim desenli, madalyon desenli, yekpare desenli, mihraplı halı kompozisyonları kullanılmaktadır.

4.1.4. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

1993 yılında kurulan ve 1994-1995 yılından itibaren eğitim ve öğretime başlayan Güzel Sanatlar Fakültesinde; Resim, Grafik, Geleneksel Türk El Sanatları, Müzik Bilimleri, Sahne Sahne Sanatları Bölümleri ve bu bölümlere bağlı ana sanat dallarıyla, hali hazırda kurulu olup henüz öğrenci kabul etmeyen, Temel Eğitimi, Seramik, Sinema-T.V Bölümü ve Fotoğraf bölümü mevcuttur (Resim:57).¹⁷⁹

Fakültenin Geleneksel Türk El Sanatlarına bağlı olarak kurulan Halı–Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Ana Sanat dalına ait Halı ve Kilim atölyelerinde öğrencilere verilen desen eğitiminin yanında uygulamalı olarak dokuma eğitimi verilmektedir.1994-95 eğitim yılında açılan bölüm,20 adet 85cm x 100cm’lik küçük ahşap germe tezgahlar(düz dikey tezgahlar)la eğitim verilirken,1998 yılında 2m x 3m ölçülerinde 5 metal sarma tezgahla(gelişmiş dikey tezgah) eğitim vermeye devam edilmiştir. Bu atölyede 33 x 33 dokuma kalitesinde halılar dokunmaktadır. Kaba halılar sınıfına giren halılar da Türk düğümü kullanılmaktadır. Kilim atölyesinde ise yine aynı ölçülerde 5 adet sarma tezgâhla dokumalar üretilmekte olup, Bardız Kilimleri üretilmektedir. Fakültede 2008 yılında Bilgisayar destekli halı tasarım projesi olarak açılan tasarım atölyesinde öğrencilere sunulan teknolojik imkânlarla Halı-Kilim tasarımları yapılmakta, hatta atölyelerde üretilen halı ve kilimler de bu atölyede tasarlanmaktadır.

4.1.4.1. Kilim Atölyesi

Yrd. Doç. Dr. Tahsin Parlak tarafından hazırlanan “Bardız Kilimciliği Projesi” kapsamında açılan atölyede, 12 dokuyucu ve bir usta öğretici yer almaktadır. Rekörlük bursu karşılığında öğrencilerinde yarım gün görev aldıkları atölyede ayrıca, bölüm öğrencileri de uygulamalı dokuma eğitimlerini de görmektedirler. Sarma tezgâhlarda 3.5m² ve 5m² arası “Bardız Kilimleri” dokunmaktadır (Resim58).

¹⁷⁹Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi,Erişim Tarihi: 04.08.2010.
<http://beta.atauni.edu.tr/university/?1p=DepartmentStatic&f-id=105&tx48>

4.1.4.1.1. Bardız Kilimleri

Bitkisel motiflerin yoğun olarak kullanıldığı kilimlerde kullanılan ve ilik yok etme tekniği uygulandığı “Tapestry” tekniği ile üretilen Bardız Kilimleri, Osmanlı Saray Kilimleri ile benzer özellikler gösterir. Bardız yöresindeki ustalarca dokunan Bardız kilimleri Harzemşahlar dönemine ait “Kara Kilimler”in devamı niteliğindedir.¹⁸⁰

Osmanlı Saray kimlilerine yansıyan bitkisel motif anlayışı Bardız kilimlerinde de uygulanmıştır (Resim:59). Hatayi, penç, gonca, gül, karanfil, lale ve yaprak motifleri kullanılırken, yöreye has deyişle ağaç dalı, tomurcuk, tek çiçek, meyve (üzüm salkımı) motifleri kullanılmıştır. Aslan, kaplan, pars, köpek, horoz, ördek, güvercin, tavus kuşu gibi motifler, rumi motifleri ve çengel, sütun, madalyon, vazo, ibrik gibi sembolik motifler Bardız kilimlerinde kullanılmış olup, günümüzde de kullanılmaktadır¹⁸¹.

4.1.4.1.2. Kullanılan Hammadde

Bardız kilimlerinde çözümler pamuk desen ve zemini oluşturan atkı ipleri ise yün ipliklidir. Günümüzde Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde üretilen kilimler de bu anlayışa sadık kalınarak üretilmekte olup, Yün ve pamuk iplikler fabrikalardan temin edilmektedir. Çözgü ipler “S” büküm olup 6 kattır. Bardız Kilimlerinin üretiminde kullanılan renkli yün iplikler ise, yine Güzel Sanatlar Fakültesinde bulunan “Doğal Boya” atölyesinde boyanmaktadır.

4.1.4.1.3. Kullanılan Teknik

Bardız Kilimlerinde Türk Kilim sanatında uygulanan kilim dokuma tekniklerinden olan, atkıların aynı çözgü üzerinden geri döndürülerek iliklerin yok edildiği, teknik kullanılmaktadır¹⁸². Farklı desen alanlarını oluşturan renkli ipliklerin aynı tek çözgü üzerinden kendi desen alanlarına dönmesiyle oluşturulur. Kendi çözümleriyle sınırlanan desen alanları çift çözgü ile birbirinden ayrı iken bu şekilde birbirine bağlanır ve ilikler yok edilmiş olur (Resim:60)¹⁸³.

Osmanlı çadır kilimlerinde bitkisel motifleri dokuyabilmek için bu teknik kullanılmıştır. Atkılar bazen tek tek bazen 2-3-5 sırada bir aynı çözgüden dönebilirler. Bu

¹⁸⁰ Tahsin Parlak, *Oltu ve Köylerinde Bardız Kilimciliği*, Erzurum 2002, s. 16.

¹⁸¹ Tahsin Parlak, Ashhan Ergüder, *Bardız Kilimleri*, Zafer Ofset Ltd. Şti, Erzurum 2010, s. 71

¹⁸² Parlak. v.d., s. 47

¹⁸³ Balpınar Acar , s. 52

teknik dünyanın birçok yerinde ‘‘Tapestry’’ dokumalarda kullanılır. Geleneksel Türk Kilimlerinde çok fazla tercih edilmemiştir¹⁸⁴. Saray kilimleri adıyla bilinen kilimlerin de bu teknikte dokunduğu ve günümüzde Erzurum, Sarıkamış, Kars’ta dokunan kilimlerinde bu teknikte dokunduğu görülmektedir.¹⁸⁵

4.1.4.1.4. Kullanılan Tezgâh ve Aletler

Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Bardız kilimi dokuma atölyesinde metal, gelişmiş dikey tezgâhlar (Sarma Tezgâhlar) kullanılmaktadır (Resim:61). 2m x 3m ölçülerindeki tezgâhlarda üretilmektedir. Çözgü aleti, çağlık, çıkırık, kirkit, bıçak gibi aletler kullanılmaktadır.

Atkıların aynı çözgü üzerinden geri döndürülerek iliklerin yok edildiği dokuma tekniğinin uygulandığı dokumalarda, dokumayı kolaylaştırmak için atkı iplerinin sarıldığı küçük mekikler kullanılır.

4.1.4.1.5. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri

Osmanlı Saray Kilimleriyle benzer desen özellikleri gösteren Bardız kilimlerinde, zengin süsleme anlayışı görülmektedir. Bitkisel motifler ve hayvansal motiflerin yoğun olarak işlendiği kilimlerde Türk süsleme sanatlarında kullanılan hatayi, penç, gonca, gül, karanfil, lale ve yaprak motifleri kullanılarak kompozisyonlar oluşturulmuştur. Yöreyle özgü motifler ağaç dalı, tomurcuk, tek çiçek, dal üzerinde çiçekler, meyve diye yerel deyişle isimlendirilmiş motifler aslında Türk süsleme sanatlarında kullanılan, naturalist çiçek, gonca ve bahar dalları motifleri ile benzeşmektedir. Aslan, kaplan, pars, köpek, horoz, ördek, güvercin, tavus kuşu motifi ve çengel, sütun, madalyon, vazo, ibrik gibi sembolik motifler Bardız kilimlerinde kullanılmış olup, günümüzde de kullanılmaktadır¹⁸⁶.

Bardız Kilimlerinde 1 ya da 3 adet yelen adı verilen bordür bulunur. Zemin rengi siyah olup, pek sık görülmesi de zeminde kırmızı, bordo, mavi, bej, gri gibi renkler kullanılmaktadır¹⁸⁷.

¹⁸⁴ Balpınar Acar , s. 52

¹⁸⁵ Parlak. v.d., s. 47

¹⁸⁶ Parlak. v.d., s. 71

¹⁸⁷ Parlak. v.d., s. 71

4.1.4.2. Halı Atölyesi

Atölyede bulunan beş adet gelişmiş dikey tezgâh (sarma tezgâh) da 15 öğrenciyle dokuma faaliyetleri sürdürülmekte olup 5 öğrenci rektörlük bursu karşılığında görev almaktadır. Bir usta öğretici nezaretinde üretilen halılar genellikle 3m² olup 3 ayda tamamlanmaktadır (Resim:62).

4.1.4.2.1. Üretilen Halılar

Halı atölyesinde 33 x 33 kalitede “Kaba halılar” üretilmektedir. 10cm².de 33 x 33 düğüm bulunan halılar kaba halılar sınıfına girmekte olup, bu tür halılar herke türü 60 x 60 kalite halılara göre kalındır. Erzurum’da bulunan ve Erzurum’a ait olduğu düşünülen halılar ve bu halılardan elde edilen motiflerin kullanılarak ya da Türk halı sanatında kullanılan motiflerle özgün tasarımların meydana getirildiği halılar dokunmaktadır (Resim:63).

4.1.4.2.2. Kullanılan Hammadde

Çözümlerinde pamuk ipliği’nin kullanıldığı halılarda düğüm iplikleri yündür. Kullanılan yün ve pamuk iplikler fabrika üretimi olup, düğüm iplikler fakültenin doğal boya atölyesinde boyanmaktadır.

4.1.4.2.3. Kullanılan Tezgâh ve Aletler

2m x 3m ölçülerinde metal sarma tezgâhlar kullanılmaktadır. Dokumaların üretimi sırasında kullanılan aletler, çözgü aleti(Resim:64), çağlık (Resim:65), çıkırık, kirkit (Resim:66), bıçak, halı tarağı (Resim:67), makas (Resim:68) gibi aletler kullanılmaktadır.

4.1.4.2.4. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri

Desen anlayışı olarak genellikle geometrik motiflerin ön plana çıktığı halılarda Anadolu halılarında görülen, pıtrak, hayat ağacı, yıldız, bukağı, elibelinde, muska, ok gibi motiflerin yanında, bitkisel motifler ve madalyonlar kullanılmıştır. Geometrik motifli halılarda ve Bitkisel Motifli halılarda görülen kompozisyon düzenine sahip halılarda sonsuzluk prensibi, kareler ve kartuşlarla bölünmüş zemin anlayışı’nın yer aldığı halılar bulunmaktadır. Renkli ipler doğal boyama atölyesinde hazırlanmış olup, kırmızı, mavi, lacivert, siyah, yeşil ve kahverengi, turuncu, beyaz ve sarı renkler kullanılmıştır (Resim:69).

4.1.5. Yakutiye Belediyesi Halı Atölyesi

Önceden Kazım Karabekir Belediyesi bünyesinde Eğitim Kültür ve Sosyal faaliyetler Merkezi binasında hizmet veren atölye; Kazım Karabekir Belediyesinin çıkarılan kanun gereği, Yakutiye belediyesi bünyesine girmesi ile atölye de Yakutiye Belediyesi Bünyesinde hizmet vermeye başlamıştır (Resim:70). Erzurum mecdiye mahallesi, mecdiye İlköğretim okulu eski binasında Belediyenin Eğitim Kültür ve Sosyal faaliyet birimi olarak hizmet veren atölyede genellikle alışıla gelen dokumaları dışında bir üretim yapılmaktadır. Bukle halılar adı verilen dokumalar ve yer yer kilimler üretilmektedir.14 x 14 kalitede Türk düğümü ile üretilen dokumalar yüksek havlı olup yün iplikten üretilmektedir (Resim:71).

Dekoratif amacın ön planda tutulduğu bu dokumalar 1.60 x 2.35cm olarak dokunmakta istenildiğinde daha büyük oranda üretim yapılmaktadır. Günümüzde üretilen yüksek havlı makine halılarına benzeyen bu dokumalar 17-45 yaş arası 20 bayan öğrenci tarafından dokunmaktadır. Türkiye İş Kurumu Erzurum İl Müdürlüğü tarafından desteklenen 6 aylık kurs süresin de eğitim alan dokuyucular günde 5 saat kurs görmekte ve günlük 15 TL ücret almaktadır.

Talebe göre kilim üretiminin de yapıldığı atölyede 1.5m x 2m lik kilimlerin yanında daha küçük ölçülerde kilimler de üretilmekte olup bunlar dekorasyon amaçlı olup, Heybe, Örtü, Çanta gibi tasarımlarla pazarlanmaktadır (Resim:72).

4.1.5.1. Kullanılan Hammadde

Dokumaların çözümlerinde çok ince pamuk iplik kullanılmakta Erzurum'da "Tura" ipi olarak bilinen bu iplikleri dışında atkılar için 20 numara pamuk iplik kullanılır(Resim:73). Düğüm ipleri ise 4 kat ve S bükümlüdür (Resim:74).Türk düğümü kullanılarak üretilen dokumalarda dokuma öğreticisi Sevgi Acar tarafından düğüm iplerinin sabit boyda kesilerek fire oranının azaltılması için tasarladığı bir tür cetvel kullanılmaktadır (Resim:75). 20cm.lik yivli cetvele sarılan renkli düğüm ipleri daha sonra yiv boşluğundan makas ile kesilmektedir.4cmlik uzunlukta kesilen düğüm ipleri dokuyucular tarafından kullanılmaktadır.

Nadiren üretilen kilimler ise herhangi bir yöreye özgü olmayıp çoğunlukla ilikli kilim türündedir. Anadolu Kilim Motifleri'nin kullanıldığı kilimler de Kırmızı, Yeşil, Mavi ve Sarı tonları hakimdir.

4.1.5.2. Tezgâh ve Aletler

8 adet, gelişmiş dikey tezgâh (sarma tezgâh) bulunan atölyede tezgâhlar 2m x 3m ölçülerindedir. Halı ve kilim dokumacılığında kullanılan dokumaya yardımcı aletler; kirkit, makas, çözgü aleti kullanılmaktadır.

4.1.5.3. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri

14 x 14 kalitede Türk düğümü ile üretilen dokumalar yüksek havlı olup yün iplikten üretilmektedir. “Bukle” isimi verilen dokumalar herhangi kalıba bağlı kalınmadan uygulanan desen anlayışı hakim olup, çiçek motifleri kullanılmıştır. Birbirini tekrarlar bir şekilde zemine düzenli bir şekilde serpiştirilen motifler de kırmızı tonları hakimdir. Yeşil, sarı, mavi renklerin kullanıldığı dokumalarda zemin rengi genellikle siyah olup bazen beyaz tercih edilmiştir.

4.1.6. Çınar Halı

1935 yılında Kayseri’de kurulmuş olan çınar halı, günümüzde 14.000m² kapalı alanda kurulu tesisleri ile Türk halı sanatına önemli eserler kazandırılmaktadır. Türkiye genelinde yaklaşık 150 atölye ve 5000 çalışanıyla ipek ve yün el dokuma halılar üretilmektedir.¹⁸⁸

Tüm Anadolu’ya yayılmış olan çınar halı Erzurum şehir merkezinde konuşlandığı 8 atölye ile çalışmalarını Fatih Yağanoğlu sorumluluğunda sürdürmektedir. Şehir Merkezinde Sanayi mahallesi, Şehitler Mahallesi, Karayolları, Maksut Efendi Mahallesi, Küme Evler Mahallesinde mevcut 8 atölyede İpek halılar dokunmaktadır (Resim:76).Genellikle çalışan dokumacılar muhit halkından seçilmekte olup, her atölyede ortalama 20-30 kız öğrenci çalışmaktadır. Genellikle 12-25 yaş aralığında kız öğrenciler kuruluş tarafından verilen ücret karşılığında çalıştırılmaktadır(Resim:77).Düğüm sayısına göre yapılan ücretlendirme aylık olarak öğrencilere sunulmakta olup başarılı öğrencilere usta öğretici olarak görev verilmektedir. Her atölyede bir ya da iki usta öğretici çalışmakta ve bunlar genellikle kurum bünyesinde yer almaktadır. Usta öğretici olarak görev verilmektedir. Erzurum Merkez ve ilçelerinde ki atölyelerde toplam 17 usta öğretici bulunmakta olup bunlar

¹⁸⁸ Çınar Halı, Erişim Tarihi: 15.08.2010 <http://www.cinarhali.com.tr/>

genellikle kurum bünyesinde yer almaktadır. Yer yer diğer atölyelerde görüldüğü gibi Halk eğitim Merkezleri tarafından görevlendirilen usta öğretmenlerle de çalışılmaktadır.

Erzurum'un 5 ilçesinde de atölyeler açan çınar halı; Uzundere ilçesi Kirazlı Köyünde, Tekman ilçesi Merkez, Çevirme, Düzyurt ve Işıklar köylerinde, Çat ilçesi Ağa Köyünde, Aşkale ve Horasan ilçe merkezlerinde faaliyet göstermektedir. Yine bu atölyelerde de yöre halkından seçilen kız öğrenciler ve usta öğretmenler görev almaktadır.

Genellikle İpek halıların üretildiği çınar halı bünyesinde herke ve Isparta tipi yün halılarda üretilmektedir.

Gelişmiş dikey tezgâhlar (sarma tezgâhlar) ve düz dikey tezgâhlar (germe tezgâhlar)'ın kullanıldığı atölyelerde tezgâhlar ahşap malzemeden üretilmiştir. Tezgâhlar Kayseri'den gelmekte olup bazen Erzurum'da sipariş usulü üretilmektedir.

Erzurum ili ve ilçelerin de toplam olarak yılda 600m²-1000m² halı ürettiklerini belirten çınar halı sorumlusu Fatih Yağanoğlu, 2.5m², 3m² ve 6m² halılar üretildiğini bunun dışında ise alınan siparişe göre başka ebatlarda üretilen halıların pazarlanmasının yurtiçi ve yurtdışında çınar halı tarafından yapıldığını belirtmiştir. Yağanoğlu, ayrıca sektörün en önemli sıkıntısının piyasada pazarlanan ucuz Çin malı makine halıları ve yeterli işgücü bulamama olduğunu söyleyerek, bu yüzden birçok atölyenin kapatıldığını dile getirdi.

4.1.6.1. Kullanılan Hammadde

İpek halı üretimi yapılan atölyede çözgü, atkı ve düğüm ipleri saf ipek iplerden oluşmaktadır. Düğüm ipleri doğal boyalı olup Kayseri'den getirilmektedir.

İpek hammadde olarak yüne göre da zor koşullarda elde edildiği ve daha kıymetli bir hammadde olduğu için maliyet olarak oldukça pahalıdır. Geçmişte genellikle seccade ebatlarında üretilen ipek halılar yer yer büyük ebatlarda da üretilmiştir.

Hereke ve Kaba halılarının üretimlerinde ise kullanılan yün ve pamuk iplikler yine Kayseri'den temin edilmektedir.

4.1.6.2. Tezgâh ve Aletler

Atölyelerin tümünde ahşap Sarma(Gelişmiş Dikey) ve Germe (Düz Dikey) Tezgâhlar kullanılmaktadır. Her atölyede 6 ile 10 arasında tezgâh bulunmakta olup tezgâhlar,1.70cm ve 2m'lik yükseklikte ve 3m, 4m, 5m enlerindedir. Daha büyük ebatlardaki halıların üretimleri için 3-3.5m yüksekliğinde 5-6m eninde tezgahlarda kullanılmaktadır. Çözgü aleti, çağlık, kirkit, bıçak, makas gibi aletler dokuma atölyesinde kullanılmaktadır.

4.1.6.3. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri

Halılarda kullanılan desenlerin tümünün İstanbul'dan gönderildiğini ifade eden cınar halı Erzurum sorumlusu Fatih Yağanoğlu, halılarda Selçuklu, Osmanlı Halılarında kullanılan motiflerle, özgün kompozisyonlar üretildiğini belirtmiştir. Üretilen halıları ilgili görüntüleme imkanı bulamadığımız için yukarıda belirttiğimiz bilgilerin dışında herhangi bir bilgi veya yoruma yer verememekteyiz.

4.1.7. Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksek Okulu

1995 yılında kurulan Oltu Meslek Yüksek Okulu 1995-1996 eğitim ve öğretim yılında günümüzde Oltu belediyesi binasında eğitim ve öğretime başlamıştır. İlk olarak Gıda teknolojileri programıyla faaliyete geçen okulda 1996 yılında Muhasebe, Kıymetli metal ve Taş işlemeciliği, Halı-Kilim, 1998'de ise Grafik, Pazarlama, Bankacılık, Sigortacılık programları faaliyete geçmiştir. 2001- 2002 eğitim ve öğretim yılında günümüzdeki faaliyet binasına geçen okul 2008 yılında uluslar arası ANAB akrediteli İSO 9001 belgesi almıştır (Resim:78)¹⁸⁹.

Oltu Meslek Yüksek Okulunda 1996 yılında kurulmuş olan Halı-Kilim programında öğrenciler, Bilgisayarlı Tasarım Atölyesinde "Halı" ve "Kilim" tasarımları üretmekte, bunun yanında milimetrik kağıtlar kullanılarak, normal tasarım teknikleri de öğretilmektedir. (Resim:79). Tasarlanan halılar yine öğrenciler tarafından dokunmaktadır.1.ve 2.sınıfta toplam 34 öğrenci ile Eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdüren Halı-Kilim programı atölyesinde 8 adet 2m x 3m ölçülerinde metal sarma tezgâh bulunmaktadır (Resim:80).

¹⁸⁹ Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksek Okulu, Erişim Tarihi: 16.08.2010
http://beta.atauni.edu.tr/universtiy/?1p=DepartmentStatic&f_id=303&tx=240

Eğitim amacıyla 40 x 40 kalitede kaba halıların dokunduğu atölyede 1m x 1.5m, 50cm x 70cm ebatlarında halılar dokunmaktadır. Yine aynı tezgâhlarda 1m x 1.5m, 50cm x 70cm kilim dokumalarda üretilmektedir.

4.1.7.1. Oltu'nun Tarihi ve Coğrafi Yapısı

Erzurum ve Tiflis hattı üzerinde önemli bir konuma sahip olan Oltu, Gürcü, Ermeni, Yunan ve İslam kaynaklarında Olt'isi, Ult'ik, Uhtik, Oğtik, Olti, Oltu isimleri ile yer almıştır.¹⁹⁰

İlk sakinleri "Tao'lar" olup bu isim, Ermeni ve Gürcü tarihçilerce Taik-Taique diye belirtilmiştir. Tao isimi bölge ve sakinlerini niteler. Bölgeye Kimmerler, Med, İskit, Pers, Part, Ermeni, Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Gürcü, Kıpçak, Saltuk, Selçuklu, Moğol, İlhanlı, Ak ve Kara Koyunlular, Atabegler, Osmanlılar ve Safeviler bu yörede hüküm sürmüşlerdir¹⁹¹.

11.yy.da Türklerin Anadolu'ya girişıyle Sultan Alparslan tarafından Saltuk beyin yönetimine verilen Erzurum, Kars, Pasinler, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt ve Tercan 1202 ye kadar Saltuklu himayesinde kalmıştır¹⁹².

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı topraklarına katılan Oltu bu döneme kadar bir çok devletin egmenliğini görmüş, Osmanlı hakimiyetinde ise 19.yy.da 1877-78 yıllarında(93 Harbi) Osmanlı Rus savaşı sonunda Rusya'ya tazminat olarak verilmiştir.40 yıllık esaret döneminin ardından yeniden Osmanlı hakimiyetine giren Oltu, Mondros Mütarekesiyle tekrar Rus hakimiyetine bırakılınca Oltu halkı teşkilatlanarak, 13 Nisan 1919 da kurulan Oltu Şura Hükümetini kurarak, Osmanlıdan ayrı bir yönetim haline gelmiştir.17 mayıs 1920 T.B.M.M Hükümetine bağlanmış, 1926 yılında ilçe statüsüne geçmiştir¹⁹³.

¹⁹⁰ Enver Konukçu, "Tarihi Akışda Oltu", *Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu 1-3 Temmuz 1998 Oltu-Erzurum*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Tesisi, Erzurum 1998, s. 626

¹⁹¹ Konukçu, s. 626

¹⁹² M. Fahrettin, Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, Isıl Matbaası, İstanbul 1953, c.1 s. 373

¹⁹³ İ.Kürşat Ağca, "Otluya Genel Bir Bakış", *Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu 1-3 Temmuz 1998 Oltu-Erzurum*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Tesisi, Erzurum, 1998,1-2

Oltu çayı vadisinde kurulan Oltu 1380km².lik yüzölçümü ve 1275m.lik rakıma sahiptir. Karasal iklim ile Doğu Karadeniz iklim kuşağı arasında geçiş iklimi görülen otluda tarım imkânları geniş olup sebze ve meyve tarımı'da yapılmaktadır.¹⁹⁴

4.1.7.2. Kullanılan Hammadde

Oltu Meslek Yüksek Okulu Halı Kilim atölyesin de dokunan halı ve kilimlerde çözgü, atkılarda 20 numara S bükümlü 6 kat pamuk iplik kullanılmaktadır. Atkılar 12 numara 3 kat S bükümlü pamuk iplik, düğüm ipleri ise 2.5 numara 2 kat yün iplik kullanılmaktadır (Resim:81). Kullanılan düğüm iplikleri doğal boya ile renklendirilmiştir (Resim:82).

4.1.7.3. Tezgâh ve Aletler

Atölyede 8 adet gelişmiş dikey tezgâh (sarma tezgâh) bulunmaktadır. Tezgâhlar 2m x 3m ölçülerinde metaldir (Resim:83). Atölyede 40 x 40 kalitede ve 50cm x 70cm, 1m x 1.5m ölçülerinde kaba halılar ve kilim dokumalar üretilmektedir.

4.1.7.4. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri

Oltu Meslek Yüksek Okulu Halı Kilim programı öğrencilerince tasarlanan halılar ve kilimler eğitim amacıyla dokunduğu ve tamamlanmış halılarla ilgili bir çalışma imkânı bulamadığımızdan dolayı desen, motif, renk ve kompozisyon özellikleri hakkında bir saptama yapamamaktayız. Araştırma görevlisi Mevlüt Kaplanoğlu'ndan edindiğimiz bilgiye göre Anadolu halılarında kullanılan motiflerle, öğrencilerin oluşturduğu kompozisyonlarla üretilen halılarda, kırmızı, lacivert, mavi, kahverengi, beyaz, sarı, yeşil ve siyah renklerin kullanıldığını belirtmiştir.

4.1.8. Karnavas Bezi

4.1.8.1. Olur İlçesi Tarihi ve Coğrafi Yapısı

Günümüzde Erzurum iline bağlı bir ilçe konumunda olan Olur, Oltu ilçesine bağlı bir bucak iken 1958 yılında çıkarılan yasa ile Erzurum'a bağlı ilçe olmuştur. Oltu çayı vadisinde kurulmuş olan ilçe,1877-1878yılları arasında Osmanlı –Rus harbi

¹⁹⁴ Ağca, s. 3

neticesinde yaklaşık 40 yıl Rus ve sonrasında Ermeni esaretinde kalmıştır. 28 Mart 1918 tarihinde düşman işgalinden kurtarılmıştır.¹⁹⁵

Olur ilçesinde önemli tarihi eserler bulunmakta olup Pertus (Eğlek) ören yeri ve Vank Harabesi ve kilisesi, Çataksu (Tavusker) harabeleri, Aşağı Karacasu, Beğendik, Kaledibi, Filizli (Keleşat) , Keçeli (Nyrkom) köylerinde Trabzon Rum İmparatorluğundan Kaldığı tahmin edilen kale kalıntıları ile Köprübaşı ve Sarıbaşık (Saribaba), Filizli köyü, Karacaoğlan mevkiinde Keledibi Köyünde gözetleme kuleleri mevcuttur.¹⁹⁶

Karadeniz Bölgesinin Doğu Karadeniz Bölümü sınırların da yer alan Olur, bu bölgeye has İklim özellikleri gösterir. Erzurum'un 172km Kuzey Doğusunda yer alan Olur, Oltu çayı vadinde yerleşmiş olup eğimli ve engebeli bir yapıya sahiptir. Yörede tahıl, şekerpancarı, sebze ve meyve tarımı yapılmaktadır¹⁹⁷.

4.1.8.2. Karnavas Köyü

Erzurum'un Olur ilçesine bağlı Karnavas köyü ilçenin en büyük köylerinden biri olup, ilçe merkezine 17km mesafededir. Yeni adı Ormanağzı olan köy Oltu çayı vadisine kurulmuştur. Ormanağzı köyü bölgenin yurt dışına iş gücü gönderen ve yurt dışı nüfus yoğunluğu en çok olan köyüdür. Bu yüzden köyün ekonomik durumu oldukça iyi durumda olup köy yapılarının çoğu betonarmedir. Karnavas Köyü, "Yukarı Köy" denilen mevkide kurulmuş olmasına rağmen, yerleşke Oltu çayı kenarından geçen Erzurum-Artvin karayolunun geçtiği mevkide yoğunlaşmıştır. Bağlar, Çukurbağlar, Yenibağlar, Cevizlik ve Buzluca mahalleleri bu mevkide kurulmuştur. Oldukça dağınık yerleşke yapısına sahip Karnavas köyü Karadeniz iklimi etkisinde olup, meyve ve sebzeçilik yapılmaktadır (Resim:84).¹⁹⁸

¹⁹⁵ *Olur Tarihi*, Erişim Tarihi:16.05.2010 <http://olur.gov.tr.default-B0.aspx?content=199>

¹⁹⁶ Hamza Gündoğdu, Şehri Mübarek Erzurum, "Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar", Ankara 1989, 222-223

¹⁹⁷ Saliha Koday, "Olur İlçesinin Doğal Özelliklerinden Kaynaklanan Sorunları ve Başlıca Çözüm Önerileri", *Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu 1- 3 Temmuz 1998 Oltu*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Tesisi, Erzurum 1998,s.185

¹⁹⁸ *Ormanağzı*, Erişim Tarihi: 08.05.2010 <http://www.olurluyuz.com./olur-ilçesinin-köyleri/ormanagzi-köyü.html>.

4.1.8.3. Karnavas Bezi Tarihçesi

Yörede ilk ne zaman, ortaya çıktığı bilinmeyen Karnavas bezi, en basit dokuma tekniği olan “Bezayağı” tekniğinde dokunmakta olup, yöre sakinlerince yaklaşık iki yüz yıllık bir geçmişinin olduğu söylenmektedir.

Yörede daha önceleri Şal dokumalar, Ehram dokumalar ve “Karnavas Cecimi” diye isimlendirilen cicim dokumalar üretilirken, günümüzde sadece karnavas bezi üretilmektedir (Resim:85). Siparişe göre nadiren “Çiçekli Cecim” de denen “Karnavas Cecimi” de üretilmektedir (Resim:86).

Köyde sadece iki kişi tarafından dokunabilen ve unutulmaya başlayan Karnavas bezi, Olur Kaymakamlığı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün sosyal riskleri azaltma projesinin, Yerel girişimler bileşeni kapsamında Karnavas bezi dokuma kursu verilmiştir. 2007 yılında gerçekleştirilen proje ile Denizli Buldan'dan getirilen iki usta öğretici nezaretinde kurs verilmiş, üç ay süren kurstan sonra 16 kişiye dokuyucu belgesi verilmiştir.¹⁹⁹

Günümüzde Karnavas köyünde iki dokuma atölyesi bulunup, birincisi Olur kaymakamlığı tarafından açılan 12 tezgahlı dokuma atölyesi olup şu an tam anlamıyla faal olmayıp yer yer dokuma yapılmaktadır (Resim:87-88). Diğer atölye ise Gönül Aktürk'ün girişimleri neticesinde hazırladığı proje kapsamında “Ariel” firması sponsorluğunda yaptırılan atölyede 8 adet tezgah bulunmakta olup bu tezgahlar, Tokattan getirilmiştir (Resim:89-90-91).

4.1.8.4. Kullanılan Hammadde

Pamuk iplik ve orlon iplik kullanılan dokumalarda çözümler,10-20-30 numara pamuk ipliklerle dokuyucu tercihinine göre hazırlanırken, atkılarda 20 ya da 10 numara pamuk iplik kullanılır. Desenlerde ise renkli orlon iplikler, naylon iplikler, kadife ve çeşitli sim ipliklerde kullanılmaktadır (Resim:92).

Dokuma ustası Gönül Aktürk'ten edinilen bilgiye göre geçmişinde çözgü için hazırlanan pamuk iplikler çözgü den önce “Haşılama”adı verilen bir işleme tabii

¹⁹⁹ Hurisel Hatipoğlu, “Erzurum İli Olur İlçesi Karnavas Köyü Bez Dokuması”, *Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu*, Haziran 2009, Atatürk Üniversitesi Kültür Merkezi A Salonu.

tutulur, daha sonra çözü aletine aktarılırdı. Dolapta çözü hazırlama şeklinde hazırlanan çözüler, ahşaptan imal edilmiş yüksek tipte dokuma tezgâhı olan kamçılı tezgâha aktarılarak dokuma işlemi gerçekleştirildiğini belirten Aktürk, günümüzde işe daha pratik bir çözü aleti kullanıldığını ve hatta ipleri haşlılamaya gerek duyulmadığı ifade etmiştir.²⁰⁰

4.1.8.5. Kullanılan Tezgâhlar

Karnavas bezinin üretiminde kullanılan yüksek tip dokuma tezgâhlar, günümüzde yerini kamçılı tezgâhlara bırakmıştır. Yüksek tip tezgâhların daha gelişmiş modeli olan kamçılı tezgâhlar ahşap ve metal olarak üretilmektedir.²⁰¹ Karnavas köyünde kullanılan tezgâhlar ise Denizlini'nin Buldan ilçesinden ve daha sonra Tokattan getirilmiştir. Köyde bulunan iki atölyede hem metal tezgâhlar hem de ahşap tezgâhlar halen kullanılmakta olup, araştırmamızı yaptığımız dönemlerde sadece metal tezgâhların bulunduğu Gönül Aktürk'e ait atölyede üretim faaliyetleri devam etmekteydi. 170cm x 200cm ölçülerinde olan, Tokattan getirilen metal tezgâhlarda iki adet metal gücü bulunmaktadır (Resim:93).Gücü çerçevesinin uzun kenarları metal olup 40cm yüksekliğinde ve 1.50cm.dir. Güçler çok ince metal tellerden oluşmaktadır (Resim:94).Gücünün bağlanması "Beyin" ya da "Beyin bağlama" adıyla bilinir. Tarak ise yine metal dişli olup, 20cm eninde1.50cm boyundadır. İki adet pedal bulunan dokuma tezgâhında pedallar; dokuma sırasında gücünün aşağı, yukarı hareket etmesini sağlar (Resim:95). Ayakça da denilen bu pedalların sayısı gücü ile paralel olarak artırılabilir. En fazla dört gücü ve dört ayakça eklenebilir. Bu şekilde başka kumaş türlerinde de dokuma yapılabilir.

Dokunan kumaş Semlin, Simlin ya da Selman denen levende sarılır.1.75cm uzunluğundaki levendi döndüren dişli kısım ve kol kısmına da "Sıkacak" denilmiştir. Çözülerin sarıldığı levend ahşaptan üretilmiş olup çevresi 105cmdir.Çevresine 10cm arayla sıralanmış 5cm genişliğinde ve 1.30cm uzunluğundaki ahşap çubuklardan oluşturulmuştur. Her 4-5cm'e 42 çözü gelecek şekilde sarılır(Resim:96).Levendin merkezinden geçen ve tezgâhla bağlantısını sağlayan ahşapla birlikte levendin boyu

²⁰⁰ Gönül Aktürk, Karnavas Bezi Dokuma Ustası

²⁰¹ B.k.z. , s.49

1.75cm.dir. Her sarım bitimi bir sarımı oluşturur. Levent üzerine genelde 24 sarım yapılır ve çözgünün kaymaması için sarımlar levende başka bir ip ya da lastikle sabitlenir.

Diğer atölye de ise tezgâhlar ahşap olup, aralarında çok eski bir yüksek tezgâhta bulunmaktadır. Bu tezgâha yörede “Kuy” ismi verilmiştir.²⁰² 2007 yılında Olur Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından Sosyal Riski Azaltma Projesi kapsamında açılmış olan diğer atölyede ise on iki tezgâh bulunmaktadır (Resim:97). 1.70cm yüksekliğinde 200cm genişliğindeki bu tezgâhlarda da iki adet gücü bulunmakta olup gücü çerçevesi 71cm x 15cm ölçülerinde, ahşap ve metaldendir. Gücüler naylon, pamuk veya metal tellerden yapılmış olup, çözgü ipleri bunların üzerinden geçmektedir (Resim:98). Dokumacılıkta “Tefe-Defe” adıyla bilinen tarak dişlerinin içine konulduğu çerçeveye yörede “Dufa” denilmektedir. Tarak dişleri ince kamyş, ceviz ağacı ya da ince metal dendir ve iki çözgü ipi bir tarak dişinden geçer (Resim:99). Dokuma sırasında dokunan parçanın düz durması baş ağacı denen 5cm x 70cm.lik bir ahşapla sağlanır. Ahşap tezgâhlarda da dokumanın sarıldığı levendi döndüren kısım sıkacak olarak nitelendirilir. Levent’in baş kısmından açılan deliğe ahşap sopanın geçirilerek, tezgâhın yan zeminine yatay yerleştirilen dişli tahtaya sopanın sabitlenmesi ile levent’in dönmesi engellenir. (Resim:100).²⁰³

Dokuma tezgâhında İki adet kuş bulunur, bunlar içlerindeki makara sistemiyle mekiğin çözgü aralığından sağa ve sola hızlıca ve rahat hareket etmesini sağlar (Resim:101). Geleneksel yüksek tipteki dokuma tezgâhları ile aynı sistemde kullanılan bu tezgâhlarda yine iki adet pedal (ayakça) bulunmaktadır.

4.1.8.6. Kullanılan Aletler

4.1.8.6.1. Çözgü Aleti

Karnavas bezinin üretiminde kullanılan çözgü iplikleri, 200cm yüksekliğinde,1.45cm eninde, dikdörtgen şeklinde 42 adet ip bobininin yerleştirildiği bir çerçeve ve 85cm yüksekliğinde 200cm eninde üzerine tezgâh levendi'nin bağlandığı iki parçalık metal çözgü aleti ile hazırlanmaktadır (Resim:102). Dikdörtgen çerçevede

²⁰² Hatipoğlu, s.1

²⁰³ Hatipoğlu, s.2

yatay da altı, dikeyde ise yedi bobin olarak 42 ip bobini bulunmaktadır (Resim:103). Bobin ipleri, bobin çerçevesinin karşısında 2m mesafede bulunan, iplerin sarıldığı tezgâhta ise ön tarafta bulunan 1cm çapında, 2m.lik üç metal çubuktan alt, üst ve tekrar üstten geçen çözüğü ipleri 20 x 30cm.lik ahşap çerçeveli iki demir taraktan geçirilerek levende bağlanan metal ya da ahşap bir kol yardımıyla sarılır (Resim:104). 42 adet çözüğü ipi 4cm.lik genişlikte sarılır. Leventte 4cm.lik parçalara sarılan ipler, karışmaması ve kaymaması için başka bir iple sabitlenir. Tezgâha aktarılan çözüğü ipleri 1cm de 10 çözüğü geçek şekilde dokuma tezgâhı üzerindeki gücü ve taraktan geçecek şekilde tezgâha bağlanır.²⁰⁴

4.1.8.6.2. Mekik

Gül ağacı veya ahşaptan yapılmış olan mekik 30cm uzunluğunda ve 5cm enindedir (Resim:105).Ayrıca diğer ahşap mekikler 20cm uzunluğu ve 7cm genişliğindedir. Mekik yuvasına 13cm.lik plastik ya da kamıştan yapılmış masura denen iplik makaraları yerleştirilmiştir.

4.1.8.6.3. Masura Makinesi

Mekiklerin iç kısmına yerleştirilen atkı ipliklerini masura sarma makinesi ile sarılmaktadır. Gönül Aktürk'e ait atölyede bulunan masura makinesi elektrikle çalışan bir düzeneğe sahip olup, masuraların istenilen ölçüde eşit sarılmasını sağlar. Yine Tokattan getirilen makine ile zaman kaybını önlenerek elle yapılmış sarımdan kaynaklanan kopma, karışma gibi risklerde azaltılmaktadır.1.60cm yüksekliğindeki makinenin eni 100cm genişliği ise 1.50cm.dir. Makinenin arka kısmında raf şeklindeki yere yerleştirilen iplik bobinleri, 20mlık T şeklindeki iki demirin arasında bulunan 50cm klik yatay metalin üzerinden geçerek, çift makaralı “Deve Boynu” denen parçaya gelir. Buradan inen ipler, tezgâh üzerindeki sarım aletine yerleştirilen masuralara sarılır. Makinenin üst kısmında boş masuraların yerleştirildiği daire şeklinde 24 masuralık bir yatak bulunmakta, sarım işlemi yapılan masuralar mekiklere yerleştirilmektedir (Resim:106).

2007 yılında açılan kursta ise yine bir masura sarma makinesi bulunmakta olup daha eski model bir makinedir. Elektrik enerjisi ile çalışan makine 1.50cm

²⁰⁴ Hatipoğlu, s.2

yüksekliğinde, 1.70cm eninde ve 120cm genişliğindedir. Makinenin üst masurayı saran kısma yerleştirilen boş masura yerleştirilir. Makinenin ön kısmında 40cm.lik bobin çubuğuna yerleştirilen bobinden gelen ip, masuranın üstündeki iki sabit metal makaradan geçerek masuraya sarılır. Üç adet masura sarma yatağı olan bu makinede sarım sırasında kopma ve karışma riski daha fazladır (Resim:107).

4.1.8.7. Kullanılan Renk ve Motifler

Halk arasında örnek ismi ile nitelenen motifler, genellikle tabiatın esinlenilerek, önceki dokumalar örnek alınarak üretilmiş ve büyük birçoğunda yöresel isimler kullanılmıştır.

Bezayağı dokuma tekniğinde göre dokunan karnavas bezinde motifler dokuma sırasında elle, renkli desen ipliklerinin atkılar arasına sıkıştırılmasıyla işlenir. Genellikle beyaz veya krem rengi olarak üretilen bez dokumalarda yer yer açık yeşil ve açık mavi renk kullanılmıştır. Motif renklerde ise zemine göre daha canlı olup, kırmızı, pembe, mor, yeşil, lacivert, mavi, sarı ve kahverengi tonları tercih edilmiştir. Her dokuma sırasında kullanılan motifin bir sırası işlenerek dokuma sırası bitince tarakla sıkıştırılır. Yörede kullanılan motifler; Ağır çiçek ya da Kirkitingülü (Çizim:18), Çilek (Çizim:19), (Resim108) Gelin Alma (Çizim:20), Kelebek (Çizim:21), Kenar (Çizim:22), Kızılıcak Çiçeği (Çizim:23-24), (Resim:109), Kuş kanadı (Çizim:25), Meyrap, (Çizim:26-27), Para çiçeği (Çizim:28-29), (Resim:110), Paraçiçeğinin Dördü (Çizim:30-31), (Resim:111), Para çiçeğinin Güllü (Çizim:32), (Resim:112), Akrep (Çizim:33), Pıtrak (Çizim:34-35), Salkım (Çizim:36), Üzüm salkımı (Çizim:37) (Resim:113), Sazdalının Küçüğü (Çizim:38), Sazdalı'nın Büyüğü (Çizim:39), (Resim:114), Sulu per (Çizim:40), (Resim:115), Çengel, Yıldızlı Gül (Çizim:41-42) , Para çiçeğinin ikisi, Para çiçeğinin üçü, Yeni Çiçek (Çizim:43), Yıldız Çiçeği (Çizim:44) (Resim:116), Kiraz (Çizim:45), (Resim:117),Dörtlü Yürek, Çifte çömlek motifleri kullanılmıştır.

4.1.8.8. Karnavas Bezinin Kullanım Alanları

Karnavas bezi başörtüsü olarak ya da tülbentle bağlanan başın üzerine ikinci bir örtü olarak kullanılmıştır. Bunun dışında, mobilya örtüsü, perde, nevresim, çarşaf, cibinlik ve çeyizlik eşyalar üretilmektedir. Ayrıca nadiren üretilen cecimler de yine dekorasyon ve aksesuar olarak kullanılmaktadır (Resim:118).

Dokumalar birkaç ölçüde üretilmektedir. Genellikle başörtüsü olarak ya da küçük çaplı mobilya örtüsü olarak dokunanlar; 58cm eninde ve 1.67cm boyunda olup, 60cm x 170cm olarak dokunabilirler.

Yörede 58cm x 1.67cm.lik her bir dokuma paçası veya daha büyük ölçüdeki parçalara “Tahta” denilmekte ve iki parçanın yörede “Muşavvaş” adı verilen çapraz dikiş ile birleştirilirler.²⁰⁵

45cm x 45cm, 60cm x 60cm, 90cm x 90cm, 90cm, 120cm, 90cm x 150cm, 120cm x 200cm olarak üretilen bu dokumalar, isteğe bağlı olarak her parça aynı ölçüde dokunan diğer bir parçayla dikilerek birleştirilir ya da mevcut ölçülerinde de kullanılabilir.

4.1.9. Bardız Kilimciliği

4.1.9.1. Şenkaya İlçesi Tarihi ve Coğrafyası

Eski adı Örtülü olan Şenkaya,1514 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bölgenin tamamen Türk hakimiyetine girişi, Kanuni Sultan Süleyman dönemindedir. 1878-1917 yılları arasında Rus hakimiyetinde yaşamış, 1917 Bolşevik ihtilali ile tüm Anadolu’dan Rusların geri çekilmesinden sora 1918 yılında Ermeni işgali ile tanışan ilçe 7 Nisan 1918’de Ermeni işgalinden kurtarılmıştır.1929 yılında Bucak olan Şenkaya,1946 yılında ilçe statüsünü kazanmıştır.²⁰⁶

Erzurum ilinin Kuzey Doğusunda Yer alan ilçe il merkezine 185 km uzaklıktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi iklimi görülen ilçede doğu kesimleri Sarı Çam ormanları ile kaplıdır. İlçe arazisinin büyük bir kısmını mera ve yaylalar oluşturmaktadır.²⁰⁷

4.1.9.2. Bardız (Gaziler) Köyü

Şenkaya ilçesine bağlı Bardız Köyünde(Gaziler Köyü), Zaim Bey Bardız Kilimciliği Atölyesinde Bardız Kilimleri üretilmektedir (Resim:119). Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümünün

²⁰⁵ Hatipoğlu, s. 2

²⁰⁶ Mestan Yayman, “Şenkaya”, Abdullah Dölek, Bilal Urgan, Sabahattin Bulut, Erol Kürkçüoğlu...(Haz.) *Cumhuriyetin 75. yılında Erzurum*, Önder Matbaacılık, Ankara 1998, s. 418

²⁰⁷ *Şenkaya Coğrafyası*, Erişim Tarihi:16.05.2010, <http://www.senkaya.gov.tr/>

geliştirdiği, “Bardız Kilimciliğinin Teknik ve Yasarım Yönünden Desteklenerek Geliştirilmesi Projesi” Şenkaya Kaymakamlığı, Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Bardızlılar Dayanışma, Kalkınma ve Kültür Derneği katkılarıyla 2007 yılında hayata geçirilmiş olup, günümüzde faaliyetlerini sürdürmektedir.²⁰⁸

Bardız kelimesi Bar-diz kelimelerinden oluşmaktadır. Zengin ve bol ürüne sahip kale anlamına gelen Bar-diz zamanla Bardız olarak isimlendirilmiştir.²⁰⁹ Günümüzde idari olarak Şenkaya ilçesine bağlı olan Bardız Gaziler) 1878-1917 yılları arasında Rus işgalinden sonra, 1918-1920 yılları arasında Ermeni katliamlarına maruz kalmıştır. 6 Kasım 1918’den 18 Ocak 1918’e kadar Kars İslam Şurası, 18 Ocak-13 Nisan tarihleri arasında ise Cenubi Garbi Kafkas Hükümetince Yönetilmiştir. Bu hükümetin İngilizler tarafından dağıtılmasının ardından Oltu İslam Şura Hükümeti sınırlarına dahil olan Şenkaya, Oltu ile birlikte 17 Mayıs 1920’de anavatana katılmıştır.²¹⁰

4.1.9.3. Bardız Kilimi Tarihi

Bitkisel motiflerin yoğun olarak kullanıldığı kilimlerde kullanılan ve iliklerin yok edildiği tapestry tekniği ile üretilen Bardız Kilimleri, Osmanlı Saray Kilimleri ile benzer özellikler gösterir. Atkılarının aynı çözgü üzerinden geri dönmesi ile iliklerin yok edildiği ve Geleneksel Anadolu kilimlerinde pek kullanılmayan teknik, bitkisel motif ve hayvansal motiflerin kolaylıkla işlenmesini sağlamıştır. Bardız yöresindeki ustalarca dokunan Bardız kilimleri Harzemşahlar dönemine ait “Kara kilimler” in devamı niteliğinde gösterilmektedir. Bölgenin ve yörenin geçmişinde birçok medeniyeti barındırdığı bilinmekte olup Orta Asya Türk sanatı ve Anadolu Türk sanatının süsleme unsurları yansıtılmıştır²¹¹.

Yörenin tarihi boyunca unutulmamış bardız kilimleri, yörede yetiştirilen koyunlardan elde edilen yünlerden üretilen ipler kullanılarak dokunmuş, renklendirme işlemi ise yörede bulunan bitki potansiyeli değerlendirilerek doğal boyama usulleriyle boyanmıştır.

²⁰⁸ Parlak, v.d., s.17

²⁰⁹ Tahsin Parlak, Aslıhan Ergüder, *Bardız Kilimleri*, Erzurum 2010, s.19; Fahrettin Kızıoğlu, “Kars”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1977, VI, 360

²¹⁰ Parlak, v.d., s.22

²¹¹ Tahsin Parlak, *Oltu ve Köylerinde Bardız Kilimciliği*, Erzurum 2002, s. 16.

Günümüzde Zaim Bey Bardız Kilimciliği Atölyesinde Bardız Kilimleri üretilmektedir. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümünün geliştirdiği, “Bardız Kilimciliğinin Teknik ve Yasarım Yönünden Desteklenerek Geliştirilmesi Projesi” Şenkaya Kaymakamlığı, Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Bardızlılar Dayanışma, Kalkınma ve Kültür Derneği katkılarıyla 2007 yılında kurulmuştur.

Desen özellikleri bakımından Osmanlı Saray Kilimlerinde kullanılan bitkisel motifler, hayvan motifleri Bardız kilimlerinde yoğun olarak kullanılmıştır. Yöreye özgü motiflerinde sıkça kullanıldığı bardız kilimlerinde, sembolik motiflerde kullanılmıştır.

Bardız Kilimlerinde 1 ya da 3 adet yelen adı verilen bordür kullanılmış. Zemin rengi Osmanlı saray kilimlerinde olduğu gibi siyahtır. Bazı örneklerde zeminde kırmızı, bordo, mavi, bej gibi renklerde görülür²¹².

4.1.9.4. Kullanılan Hammadde

Bardız kilimlerinde yün ve pamuk iplik kullanılmaktadır. Çözümlerde kullanılan pamuk iplik fabrikalardan temin edilirken, atkılarda kullanılan yün iplik ise gerek elde eğrilerek, gerekse fabrikalardan elde edilir. Günümüzde kilim üretiminde kullanılan bu ipliklerin büyük bir kısmı fabrikalardan karşılanırsa da, bardız kilimlerinde el bükümü iplikler ve doğal boyalarla renklendirilmiş iplikler önemini korur. Yörede çözümlere “Eriş” denir²¹³.

4.1.9.5. Kullanılan Tezgâh ve Aletler

Bardız kilimleri yatay, Dikey Tezgâh (İpağacı, Mazman) ve Gelişmiş Dikey Tezgâh’larda üretilir. Günümüzde genellikle dikey ve gelişmiş dikey tezgâhlar kullanılmaktadır. Yün tarağı, teşi(iğ), çıkırık, çağlık, kirkit, basit mekikler (Uçları oval kalem şeklinde, 15cm.lik ahşaplar) kullanılır.

4.1.9.6. Teknik, Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri

Bardız kilimlerinde “Tapestry” denilen atkıların aynı çözümler üzerinden geri dönmesi ile iliklerin yok edildiği teknik kullanılır. Bardız Kilimlerinde kullanılan

²¹² Parlak, v.d., s. 71

²¹³ Parlak, v.d., s. 44; Tahsin Parlak, *Oltu ve Köylerinde Bardız Kilimciliği*, Erzurum 2002, s.19

bitkisel motifler hatayi, penç, gonca, yaprak, karanfil, gül, lale motifleri kullanılmaktadır. Bardız kilimlerinde, Aslan, pars, kaplan güvercin, köpek, horoz, ördek, güvercin ve rumi motiflerinin yanı sıra çengel, sütun, madalyon, ibrik, vazo motifleri sembolik olarak kullanılmıştır. Yörede kendine has motiflerde geliştirilmiş bunlar bitkisel motifler olup, ağaç dalı, tek çiçek, dal üzerinde çiçekler, tomurcuk, meyve (üzüm-üzüm salkımı) adı verilen motiflerinden meydana gelir²¹⁴.

Bardız Kilimleri, zemin, köşe ve bordür olarak üç kısma ayrılır. Tek, çift ya da üç bordürden oluşan kilimlerde bordür, yörede “Yelen” adını almıştır. Özellikle iki bordürlü kilimlerde zemin rengi dıştaki bordüre taşınmış olup, siyah renkteki geleneksel zemin anlayışı yerini yer yer bordo kırmızı, mavi, bej, griye bırakmıştır²¹⁵.

4.2.GEÇMİŞTE FAALİYET GÖSTERMİŞ ATÖLYELER

4.2.1. Has Halıcılık

1896 yılında Kayseri’de kurulan has halıcılık ilk olarak Hasoğlu halıcılık olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Kurucusu Mustafa Ağa’nın oğlu Hacı Ali Hasoğlu’nun geliştirdiği atölye, Kayseri de Müslüman Türk bir aile tarafından kurulan ilk şirkettir. İpek ve yün halıların üretildiği şirket günümüzde beşinci kuşak aile mensubu Ahmet Hasoğlu tarafından yönetilmektedir.²¹⁶

Türkiye’nin birçok vilayetinde atölyeler kuran has halı 1994’te Erzurum’da ilk atölyesini Yenişehir Solakzade camii altında kurmuştur.20 sarma tezgah ve 45 öğrenci ile çalışmalarını Hasan Nuhoğlu sorumluluğunda sürdüren has halıcılık Erzurum da Yenişehir 3.marketler mevkiine taşınmış ve Abdurrahman Gazi, Yunusemre, Şükrü Paşa ve Sanayi mahallesinde atölyeler açılmıştır.

Aşkale, Hınıs, Narman, Horasan ve Tortum ilçelerinde atölyeler açılmıştır. Atölyelerde İpek hereke ve kaba halılar üretilmiş olup, 2010 yılın Nisan ayında Erzurum’daki faaliyetler durdurulmuş ve atölyeler Diyarbakır’a taşınmıştır.

²¹⁴ Parlak, v.d., s. 71

²¹⁵ Parlak, v.d., s. 71

²¹⁶ *Has Halı*, Erişim Tarihi:12.04.2010, <http://has.hali.com.tr>

Tez çalışmanın hazırlanma aşamasında Has halı Erzurum sorumlusu Hasan Nuhoglu ile görüşülmüş fakat gerekli çalışma yapılmasına imkan tanınmadığı için, yeterli bilgi verilememektedir.

4.2.2. Sümer Halıcılık

Sümerbank tarafından 1987 yılında Organize sanayi bölgesi Sümer halı Erzurum Bölge Müdürlüğü binasında açılan atölyede 100 metal Sarma tezgâh(Gelişmiş Dikey Tezgah) ve 180 öğrenciyle faaliyete başlamıştır. Zamanla Doğu Anadolu Bölgesi ve Erzurum'un tüm ilçe ve buralara bağlı bir çok köye atölye kuran ya da evlere tezgah ve malzeme imkanı sağlayan Sümer halı, üretilen halıları kendi mağazalarında pazarlamıştır. Hereke halılarının üretildiği Sümer halı Erzurum'da yılda 1500-2000m² halı üretmiş 2005 yılında üretim faaliyetlerini bitirmiştir. Şehirde artan atölye sayısı, dokuyucuların ekonomik nedenlerden azalması, deneyimli öğrenci ve hocaların bulunamayışı ve piyasaya ucuz makine halılarının hakim olması gibi nedenlerden dolayı faaliyetlerini bitiren Sümer Halı Erzurum Bölge Müdürlüğü, günümüzde mevcut binasında bölge müdürü Necip Yılmaz sorumluluğunda çevre iller; Ardahan, Kars, Ağrı'da dokuma faaliyetleri devam ettirilmektedir (Resim:120).

4.2.3. Kızılay Halıcılık

Erzurum Kızılay Şube Başkanlığınca,1990 yılında kurulan Kızılay Halıcılık, Erzurum Kızılay Şube Başkanlığı günümüzde hizmet gösterdiği binanın alt katında hizmete girmiştir.12-20 yaş arası 70 kız öğrenci ve iki usta öğretici ve 40 adet metal ve ahşap sarma tezgâhla çalışmalarını sürdürmüşlerdir.60 x 60 kalitede yün Hereke halılarının dokunduğu atölyenin çalışmalarına 1999 yılında son vermiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM**ERZURUM VE ÇEVRESİNDE GÜNÜMÜZDE DOKUNAN HALILAR VE
KİLİMLERİN KATALOG VE TAHLİLLERİ.****Katalog No:** 1**Fotoğraf No:** 1**Bulunduğu Yer:** Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezi**Düğüm Türü:** Türk Düğümü (Gördes Düğümü)**Kullanılan Malzeme:** Yün ve Pamuk**Kullanılan Renkler:** Siyah, Koyu sarı, Lacivert, Beyaz, Kırmızı ve Açık Yeşil**Boyutlar:** 95 cm x 1.45 cm**Kalite:** 60 x 60**Cinsi:** Hereke Halısı**Kompozisyon:**

Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezinde, Atatürk Üniversitesinin 40. yıl kutlamaları programı kapsamında dokunan halı, 60 x 60 Hereke kalitesinde üretilmiş olup, herke halılarının birim desenli halı kompozisyonuna sahiptir (Çizim:46). Bu kompozisyon düzeninde motifler üst üste ve yan yana, düzenli bir şekilde sonsuzluk prensibine uygun olarak zeminde yer almaktadır.

Halı, iki dar ve bir geniş bordürden oluşmaktadır. Dış ve içte bulunan dar bordürlerde koyu sarı renkte zemin üzerine ters düz biçimde sıralanmış, siyah renkte simetrik olarak devam eden eli belinde motifi yer almaktadır (Çizim:47).

Halının geniş bordüründe ise Çifte minareli medresenin iç avlusunda sıralanan kemerlerin, üst bordürlerinde yer alan rumi motifli desen siyah renkli zemin üzerine, kırmızı ve beyaz renkte işlenmiştir (Çizim:48).

Medrese'nin taç kapısının iki yanında bulunan hayat ağacı üzerinde bulunan çift başlı kartal motifi ise kırmızı ve beyaz renkteki baklava dilimi karelere aktarılarak zemin dolgusu oluşturulmuştur (Çizim:49).

Halının çözümlü ve atkı ipleri pamuk olup, renkli yün iplikleri yündendir. Yün iplikler suni boya ile renklendirilmiştir.

Katalog Fotoğraf No: 1

Katalog No: 2

Fotoğraf No: 2

Bulunduğu Yer: Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezi

Düğüm Türü: Türk Düğümü (Gördes Düğümü)

Kullanılan Malzeme: Yün ve Pamuk

Kullanılan Renkler: Siyah, Koyu Sarı, Beyaz, Kırmızı, Koyu Kırmızı, Pembe, Yeşil, Açık Yeşil, Lacivert, Açık Kahverengi, Mavi ve Açık Mavi

Boyutlar: 1.12 cm x 1.78 cm

Kalite: 60 x 60

Cinsi: Hereke Halısı

Kompozisyon:

Binbir çiçek ismi verilmiş hereke halısı orijinal örneğine bağlı kalınarak üretilmiştir. (Çizim:50). Zemin köşelerindeki dörtte bir madalyon dolgusu ile süslenmiştir.

Halı, yedi bordürden oluşmaktadır. Halının dar bordürleri, su yolu olarakta isimlendirilen ince bordürlerle çevrilmiştir. İnce bordürler mavi zeminden oluşmakta, üzerinde koyu kırmızı renkte simetrik devam eden çengel motifleri ile süslenmiştir (Çizim:51). Dar bordürler ise beyaz zeminli olup, gonca ve yaprak motifleri, pembe, sarı, yeşil ve siyah renkte dokunmuştur. (Çizim:52).

Geniş bordür zemini kırmızı renktedir. Hatayi, Lale, Peuç, Karanfil ve yaprak motifleri kıvrık dallar üzerinde simetrik düzende kullanılmıştır. Motiflerde mavi, beyaz, sarı, yeşil, pembe ve siyah renk hakimdir (Çizim:53).

Zemin köşelerindeki dörtte bir madalyon dolgusu koyu sarı renkte zemin üzerine; gonca, peuç, hatayi ve yapraklar kıvrık dallarla simetrik olarak süslenmiş, köşe noktasında rumi ile birleştirilmiştir. Motiflerde beyaz, mavi, pembe, kırmızı, yeşil, siyah ve açık kahverengi kullanılmıştır.

Halının zemini lacivert renkte olup, gonca, peuç, hatayi ve yapraklar kıvrık dallar üzerinde sıralanmış, dörtte bir simetrik olarak halının merkezinde, diğer motiflere oranla daha büyük bir peuç motifinde birleşmişlerdir. Kullanılan düğüm ipleri yün olup, suni boyalarla renklendirilmiştir (Çizim:54-55).

Katalog Fotoğraf No: 2

Katalog No: 3

Fotoğraf No: 3

Bulunduğu Yer: Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezi

Düğüm Türü: Türk Düğümü (Gördes Düğümü)

Kullanılan Malzeme: Yün ve Pamuk

Kullanılan Renkler: Siyah, Koyu Sarı,Sarı,Beyaz, Kırmızı,Koyu Kırmızı, Pembe, Yeşil, Açık Yeşil,Lacivert, ,Mavi ve Açık Mavi

Boyutlar: 1.10 cm x 1.85 cm

Kalite: 60 x 60

Cinsi: Hereke Halısı

Kompozisyon:

Zümrüt-ü Anka ismi ile anılan hereke halısı orijinal örneğine bağlı kalınarak aynı kompozisyon düzeninde üretilmiştir (Çizim:56). Halıda iki dar, bir geniş bordür yer almaktadır. Halının dış ve iç dar bordüründe beyaz zemin üzerine açık yeşil renkte “S” kıvrımlı dallar üzerinde goncalar yer almakta, bordür köşelerinde pençle birleşmektedir (Çizim:57).Goncalarda kırmızı ve mavi renkler kullanılmış, köşelerdeki pençlerde kırmızı renk kullanılmıştır.

Halının geniş bordüründe zemin kırmızı olup, “S”kıvrımlı dallar üzerine yerleştirilen pençler ve bunlardan çıkan hançer yapraklar ve yaprakların arkasından çıkış yapan yarım penç ve pence bitişik goncanın yer aldığı bir desen hakimdir (Çizim:58). İki sıra halinde düzenlen dallar hareket yönlerine göre pençlerin altından veya üstünden girerek aksi yönden çıkmaktadır. Motiflerde siyah, sarı, açık kahverengi, pembe, mavi, yeşil ve beyaz renk kullanılmıştır.

Zeminine geçişi sağlayan ve köşelere yerleştirilmiş dörtte bir madalyona benzer köşe dolguları, iki ayrı simetrik düzendedir. Üst kısımdakiler ve alt kısımdakiler kendi arasında simetrik olup, hepsi pembe zeminlidir. Hem üst hem de alt köşeliklerin zemini benzer rumi desenle oluşturulmuş, mavi, kırmızı ve beyaz renk kullanılmıştır.

Zemin kompozisyonu olarak yekpare desenli halılar grubuna dahil edilen halıda zemin kompozisyonu simetrik olmayıp, halının altından üst kısmına kadar uzanan “S”

kıvrımlı serbest bir dal üzerinde sıralanmış hatayi, penç, gonca ve hançer yapraklardan oluşan bir kompozisyon hakimdir(Çizim:59).Kompozisyon içine yerleştirilmiş iki adet kuş motifi hatayiler üzerinde asimetrik biçimde yerleştirilmiş, zemin süsleme unsurları bütünleşmiştir (Çizim:60). Zemin siyah renkte, motifler sarı, kırmızı, yeşil, mavi, pembe ve beyaz renktedir.

Katalog Fotoğraf No: 3

Katalog No: 4

Fotoğraf No: 4

Bulunduğu Yer: Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezi

Düğüm Türü: Türk Düğümü (Gördes Düğümü)

Kullanılan Malzeme: Yün ve Pamuk

Kullanılan Renkler: Siyah, Koyu Sarı, Sarı, Beyaz, Kırmızı, Koyu Kırmızı, Pembe, Yeşil, Açık Yeşil, Lacivert, Mavi ve Açık Mavi

Boyutlar: 1.20 cm x 1.80 cm

Kalite: 60 x 60

Cinsi: Hereke Halısı

Kompozisyon:

Çeşm-i Bülbül ismi verilen hereke halısı üretilirken orijinal örneğine sadık kalınmıştır.

Halı iki ince, iki dar ve bir geniş olarak beş bordürden oluşmaktadır (Çizim:61). Dış ve iç ince bordürler beyaz zeminli, penç ve yaprak motifleri ile süslenmiştir (Çizim:62). Motifler, kırmızı, mavi, lacivert ve yeşil renkte olup, kırmızı bir şerit ve siyah konturla çevrilmiştir. Bu ince bordürler ince su olarakta isimlendirilirler.

Dar bordürlerde açık mavi zeminde “S” kıvrımlı tek dal üzerinde sıralanan bir büyük bir küçük penç bulunmaktadır. Desen simetrik olup motifler kırmızı, sarı, yeşil ve beyaz renktedir (Çizim:63).

Geniş bordür ise zemin rengi kırmızıdır. “S” kıvrımlı tek dal üzerinde hatayi, penç, gonca motifleri ve bunlardan çıkan yapraklar la bir kompozisyon düzeni hazırlanmış, bordürün boş kalan alanları yine penç ve hatayilerden çıkan gonca ve küçük pençlerle dolgulandırılmıştır (Çizim:64).

Dikey ekseninde yarı simetrik hereke halılar grubuna giren halı da Zemin köşelerinde mihrap desenine benzer bir köşe dolgusu bulunmaktadır. Halının hem alt hem de üstünde görülen bu dolguda zemin beyaz renktedir. Motifler sarı, mavi, yeşil, beyaz, açık kahverengi ve kırmızı renkte işlenmiştir. Simetrik olarak dört köşede

bulunan çeşm-i bülbül vazo motifi ve bundan çıkan dallar üzerindeki nar çiçekleri, penç ve yapraklarla bir bezeme oluşturulmuştur (Çizim:65). Köşelerde bulunan çeşm-i bülbül motifi, Osmanlı cam sanatında bir tarzın adı olup renkli ve hareli olduğu için bülbül gözüne benzetilmiş ve aynı isimle anılmıştır. Oldukça değerli olan çeşmi bülbüller genelde vazo olarak üretilmiş, hereke halılarında mihraplı ve yarı simetrik kompozisyonlarda da süsleme unsuru olarak yer almıştır.

Lacivert renkteki zeminde, dikeyde yarı simetrik olarak hazırlanmış kompozisyon bulunur. Halının altından üste doğru dik bir hat üzerinde sıralanmış olan hatayi ve penç motifleri ve bunlardan çıkan kıvrık dallar üzerinde sıralanan irili ufaklı penç, hatayi, gonca ve bunlardan çıkan yaprak motifleri ile zemin süslenmiştir. Zeminde kullanılan motifler, mavi, kırmızı, sarı, kahverengi, beyaz, pembe, yeşil ve açık yeşil renktedir (Çizim:66-67).

Katalog No: 4

Katalog No: 5

Fotoğraf No: 5

Bulunduğu Yer: Erzurum Büyükşehir Belediyesi Halıcılık Okulu

Düğüm Türü: Türk Düğümü (Gördes Düğümü)

Kullanılan Malzeme: Yün ve Pamuk

Kullanılan Renkler: Lacivert, Mavi, Açık mavi, Kırmızı, Koyu kırmızı, Pembe, Siyah, Beyaz, Yeşil, Açık kahverengi, Beyaz

Boyutlar: 85 cm x 1.40 cm

Kalite: 60 x 60

Cinsi: Hereke Halısı

Kompozisyon:

Erzurum Büyükşehir Belediyesi Halıcılık Okulunda dokunan halı, hereke halılarının mihraplı halılar grubuna girer halı, seccade olarak kullanım amacı ile dokunmuştur (Çizim:68). Halıda iki ince bordür (İnce su -Suyolu), bir dar ve bir de geniş bordür bulunmaktadır. İnce bordürlerde siyah zemine beyaz renkli çengel motifi bulunur (Çizim:69).

Halının en dışında bir dar bordür yer almakta ve mavi zemin üzerine sıralı bir şekilde yıldız motifleri ile süslenmiştir (Çizim:70).Yıldız Motiflerinin araları muska motifleri ile dolgulanmış, motiflerde açık kahverengi, beyaz ve pembe renk kullanılarak, siyah renkte konturlanmıştır. Dar bordüre dışta yeşil, içte ise sarımsı beyaz renkte şeritle kontur verilmiştir.

Geniş bordür geometrik yaprak motifleri ile süslenmiştir. “S” kıvrımlı dal üzerine yerleştirilen büyük yaprakların içinde ok, dışında çengel motifleri bulunur. Bordürün eni yönündeki dik çıkmalar yerleştirilmiş, üzerlerinde de yaprak motifleri kullanılmıştır. Motifler beyaz, yeşil, kırmızı, açık kahverengi ve mavi renktedir (Çizim:71).

Mihrap zemini yeşil renkte olup, açık kahverengi dal üzerinde sümbül motifleri ile süslenmiştir (Çizim:72). Motifler beyaz, pembe renktedir. Mavi ve beyaz renkte kontur kullanılmıştır. Mihrap ise siyah ve beyaz kontur kullanılarak zeminden ayrılır.

Mihrabın iki tarafında, halının alt kısmına doğru inen yıldız ve çengel motiflerinin oluşturduğu bu şerit adeta bir sütunceyi andırır (Çizim:73). Bu şeritlerin alt kısmında ise ağızları birbirine bakan ibrik motifleri bulunur (Çizim:74).Yeşil ve Beyaz renklerle oluşturulan ibrik motifleri, sütunceleri taşır biçimde işlenmiştir.

Mihrabın tam ortasından aşağıya doğru bağımsız olarak asılı duran penç, gonca, sümbül ve karanfil motiflerinden oluşan bir desen bulunur (Çizim:75). Bu desen mihraplı halılarda sıklıkla görülen kandil motifinin yerini almıştır.

Halıda pamuk ve yün iplik kullanılmış olup yün ipler suni boya ile renklendirilmiştir.

Katalog No: 5

Katalog No: 6

Fotoğraf No: 6

Bulunduğu Yer: Erzurum Büyükşehir Belediyesi Halıcılık Okulu

Düğüm Türü: Türk Düğümü (Gördes Düğümü)

Kullanılan Malzeme: Yün ve Pamuk

Kullanılan Renkler: Lacivert, Mavi, Açık Mavi, Kırmızı, Siyah, Sarı, Beyaz, Yeşil

Boyutlar: 2.20 cm x 3.15 cm

Kalite: 60 x 60

Cinsi: Hereke Halısı

Kompozisyon:

Yedi dağın çiçeği olarak isimlendirilen halı, orijinal hereke halılarının birim desenli hereke halıları grubundadır (Çizim:76). Bu grup halılarda, örneğimizde görüldüğü gibi motifler simetrik olarak üst üste ve yan yana getirilerek oluşturulmuştur.

Halı, yedi bordürden oluşmaktadır. Dört ince bordür(ince su-suyolu), iki dar bordürü çerçeveler. İnce suların zemini koyu sarı renkte olup, simetrik olarak penç ve yaprak motiflerinin “S” kıvrımlı dal üzerine simetrik olarak yerleştirilmiştir (Çizim:77). Motifler mavi, beyaz ve açık kahverengi renkte olup, pençler kırmızı ve siyah renkle koturlanmıştır.

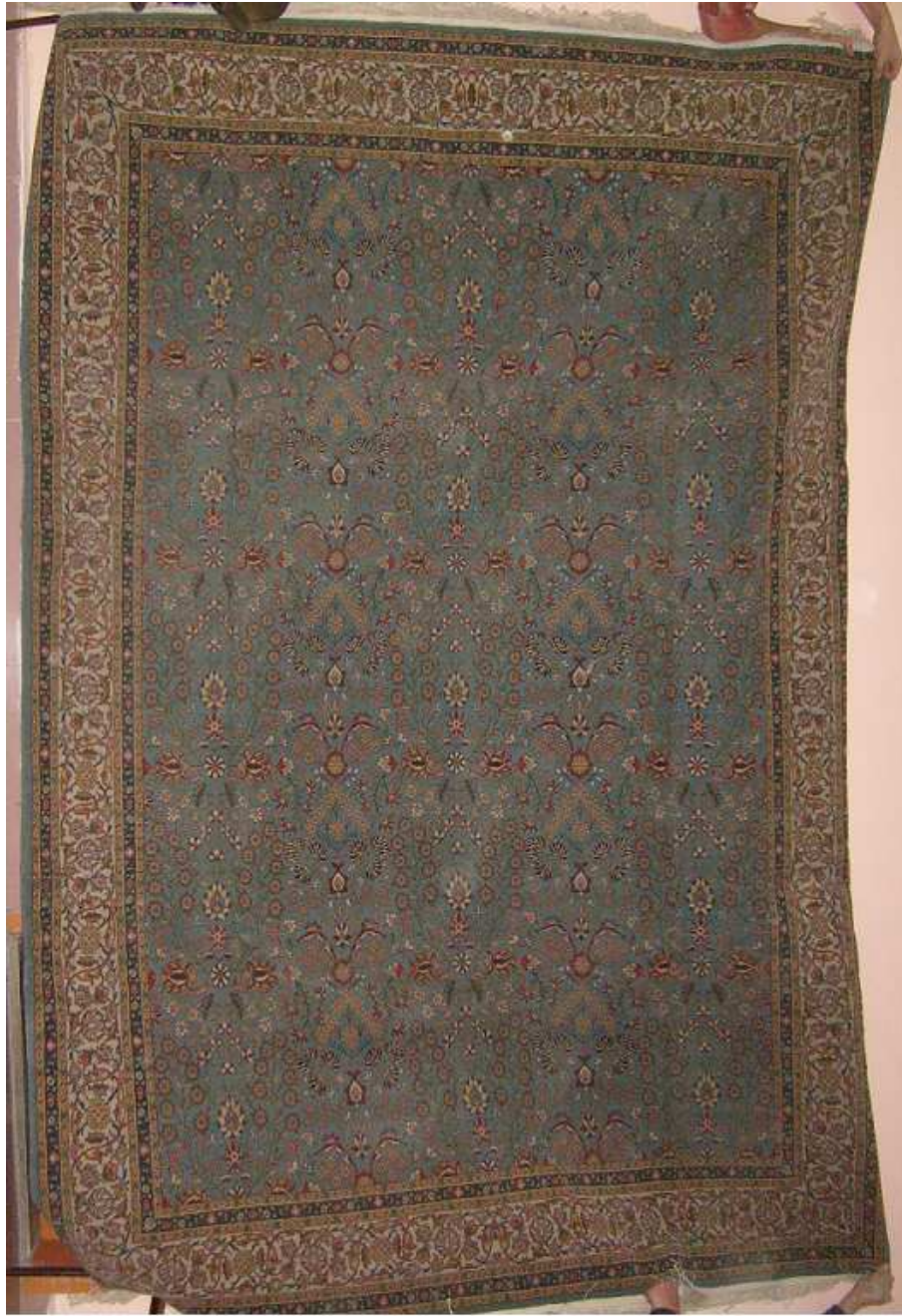
Dar bordürlerde zemin laciverttir. Kıvrık bir dal üzerinde goncalarla bir desen oluşturulmuş, pembe, sarı ve yeşil renkler kullanılmıştır. Motiflere kırmızı, mavi ve siyah renkle kontur verilmiştir (Çizim:78).

Geniş bordür zemini beyaz renktedir. Bordürde çift dal üzerinde hatayi, penç, gonca ve hançer yapraklardan oluşan, köşe noktalarında rumilerle bağlanan bir desen bulunur. Rumilerde açık kahverengi renk tercih edilmiş, motiflerde ise mavi, yeşil, açık yeşil, pembe, açık kahverengi ve sarı renkler kullanılmış ve siyah, kırmızı, mavi ve yeşil renklerle kontur çekilmiştir (Çizim:79).

Halının zemini mavi renkte olup, birim desenli kompozisyon düzenindedir. Rumi motifinden çıkan dallarda hatayi, penç, narçiçekleri, gonca ve karanfillerle bir

desen oluşturulmuş, aynı desen yan yana ve üst üste simetrik olarak yerleştirilerek kompozisyon oluşturulmuştur. Motiflerde, kırmızı, kahverengi, yeşil, sarı, beyaz ve pembe renk kullanılmıştır. Motiflerin konturları ise siyah, kırmızı lacivert, yeşil ve sarı renklerle oluşturulmuştur (Çizim 80-81).

Halının çözü ve atkıları pamuk, düğüm ipleri yündür. İpler suni boya ile renklendirilmiştir.

Katalog No: 6

Katalog No	:7
Fotoğraf No	:7
Bulunduğu Yer	:Erzurum Büyükşehir Belediyesi Halıcılık Okulu
Düğüm Türü	:Türk Düğümü (Gördes Düğümü)
Kullanılan Malzeme	:Yün ve Pamuk
Kullanılan Renkler	:Mavi, Açık Mavi, Lacivert, Kırmızı, Siyah, Sarı, Beyaz, Yeşil, Açık Kahverengi, Pembe
Boyutlar	: 2.10 cm x 3.25 cm
Kalite	: 60 x 60
Cinsi	: Hereke Halısı

Kompozisyon:

Tebriz ismi verilen halı, hereke kalitesinde üretilmiştir. Kompozisyon düzeni olarak birim desenli hereke halıları grubuna girer (Çizim:82).

Yedi bordürden oluşan halının dar bordürleri, ikişer ince bordürle (İnce su) çevrilmiştir. İnce sularda mavi zemin kullanılmış, "S" kıvrımlı tek dal üzerinde pençler ve bunlardan çıkan yapraklarla desen hazırlanmıştır. Motiflerde lacivert, sarı, yeşil renk kullanılmış, motifler kırmızı, sarı ve siyah renklerle kontur verilmiştir.

Dar bordürler beyaz zemin üzerine penç motifleri ve iki motif arasına muska motiflerinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Motiflerde pembe ve lacivert renk kullanılmış, mavi ve kırmızı renkle kontur işlenmiştir. Pençler arasına dolgu olarak yerleştirilen muska motifleri ise sarı renkte ve siyah koturludur (Çizim:83).

Geniş bordürde zemin rengi kırmızıdır. Bordürde rumilerle simetrik bir kompozisyon düzeni oluşturulmuştur (Çizim:84). Rumilerden çıkan kıvrık dallar, penç, gonca ve yapraklarla zemin dolgusu sağlanmıştır. Rumi motifler açık kahverengi ve lacivert renkte olup sarı ve siyah renkle kontur verilmiştir. Penç ve gonalarda açık mavi renk ve beyaz kontur kullanılmış, pençlerin merkezinde ise sarı renk ve siyah kontur kullanılmıştır. Dalar ve yapraklar yeşil renktedir. Bitkisel motiflerde kullanılan renkler lacivert renkli rumilerin içlerine taşınmıştır.

Halının zemini ise beyaz renktedir. Birim desenli hereke halıları ile grupta yer alan halıda, zemin üst üste ve yan yana simetrik olarak gelen küçük şemselerle bölünmüştür. Lacivert renkteki şemselerin içi penç, karanfil, sümbül, gonca ve yaprak motiflerinden oluşan buketlerle süslenmiştir (Çizim:85-86). Motiflerde pembe, sarı, mavi, lacivert, kırmızı ve yeşil renk kullanılmış, motiflerin kontur rengi olarak kırmızı, siyah, lacivert ve mavi renk kullanılmıştır. Şemseler açık kahverengi renkte tepeliklerle bir üsteki şemse ile birleşir.

Katalog No: 7

Katalog No	: 8
Fotoğraf No	: 8
Bulunduğu Yer	: Erzurum Büyükşehir Belediyesi Halıcılık Okulu
Düğüm Türü	: Türk Düğümü (Gördes Düğümü)
Kullanılan Malzeme	: Yün ve Pamuk
Kullanılan Renkler	: Mavi, Açık Mavi, Lacivert, Kırmızı, Siyah, Sarı, Beyaz, Yeşil, Açık Kahverengi, Pembe
Boyutlar	: 2.05 cm x 2.90 cm
Kalite	: 60 x 60
Cinsi	: Hereke Halısı

Kompozisyon:

Lalezar isimi verilen halı hereke halılarının herhangi bir grubuna girmez zemin deseni simetriktir. (Çizim:87).

Halının iki ince bordürü bulunmakta, bu bordürler halının en dışından ve zemin sınırından diğer bordürleri çevreler. İnce suyun zemini mavi renktedir. Bordür penç ve yaprakların simetrik olarak sıralanışı ile oluşmuştur. Motiflerde yeşil, kırmızı ve sarı renkler, konturlarda beyaz, kırmızı ve siyah renk kullanılmıştır. Bu bordürler siyah renkle bir şerit şeklinde çerçevelenmiştir (Çizim:88).

Dar bordürler ise yeşil zeminlidir. Sıralı bir şekilde yan yana dizilmiş pençler ve ara dolgu olarak kullanılan muska motifleri ile oluşan bordürde, motifler açık yeşil ve lacivert renktedir. Konturle de açık kahve ve beyaz renkler kullanılmıştır (Çizim:89).

Geniş bordür kırmızı zeminle oluşturulmuştur. Bordür buket halinde düzenlenmiş çiçek gruplarının yan yana dizilmesi ile oluşturulmuş, araları ise hançer yapraklardan oluşan oval bir desenle dolgulanmıştır. Simetrik olarak düzenlenmiş bordür kompozisyonunda kullanılan lale, penç, sümbül, karanfil, gonca ve yaprak motiflerinde yeşil, pembe, mavi, lacivert, beyaz, açık kahverengi ve sarı renklerden

yararlanılmıştır (Çizim:90-91).Motiflerde konturlar siyah, mavi,sarı ve beyazla oluşturulmuştur.

Halının zemini beyaz renktedir. Halının eni yönünde oluşan büyük ve geniş “S” kıvrımı dallın sırt sırta birleşmesi ile oluşan kompozisyon, oluşan boşluklar, halının eni yönünde “C” kıvrımlı dalların birleşmesi ile doldurulmuştur. Bu dallar simetrik karşılaşma noktalarında içe ve aşağı doğru dönüşler yaparak “S” kıvrımlı dallarla birleşirler. Dalların birleşim ve kesişim noktalarına hatayi ,penç ve rumi motifleri yerleştirilmiş, bu motiflerden çıkan kıvrık dallarda ise penç, lale, gonca ve yaprak motifleri kullanılmıştır. Halının zemin motifleri pembe, kırmızı, sarı, açık kahverengi, mavi, açık mavi, yeşil, beyaz ve lacivert renkte, konturları motif renklerine zıt renklerle oluşturulmuştur (Çizim:92-93).

Halıda kullanılan yün ipler suni boya ile renklendirilmiştir.

Katalog No: 8

Katalog No	: 9
Fotoğraf No	: 9
Bulunduğu Yer	: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Halı Atölyesi
Düğüm Türü	: Türk Düğümü (Gördes Düğümü)
Kullanılan Malzeme	: Yün ve Pamuk
Kullanılan Renkler	: Lacivert, Beyaz, Kırmızı, Mavi, Açık Mavi
Boyutlar	: 1.60 cm x 2.45 cm
Kalite	: 33 x 33
Cinsi	: Kaba Halı

Kompozisyon:

Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Halı Atölyesinde dokunan halı Türk düğümü kullanılarak dokunmuştur. Hereke halılarına oranla daha kalın ve daha seyrek bir dokuma yapısına sahip olan bu halılar kaba halılar sınıfına girmektedir. Geometrik halının, iki dar, bir geniş bordür bulunan halıda simetrik bir kompozisyon görülmektedir (Çizim:94).

Dar bordürlerde zemin rengi açık mavidir geometrik çiçeklerin yan yana simetrik bir biçimde sıralanmasıyla oluşan desende motifler beyaz renkte işlenmiş, kırmızı ve lacivert renkte konturlar kullanılmıştır (Çizim:95). Motiflerin araları kırmızı renkte ve siyah konturlu, baklava dilimi ile süslenmiştir. Bordürler açık mavi renkte kırmızı konturlu şeritlerle çevrelenmiştir.

Geniş bordür zemini beyaz renkte olup, dört muska motifinin birleşmesi ile kare bir desen oluşturulmuş, dört köşesinden dallar çıkarılarak geometrik yaprak motifleriyle desenlenmiş, araları baklava dilimi dolgularla süslenmiştir (Çizim:96). Motiflerde mavi, koyu mavi ve kırmızı renk kullanılmış ve siyah konturla çevrilmiştir.

Halının zemini lacivert renktedir. Zemin sekiz adet sekiz köşeli yıldız motifinden oluşur (Çizim:97). Yıldızların içi koyu turuncu renkte sekizgen, mavi ve siyah konturla çevrilmiş, içinde siyah ve mavi renkli koçboynuzu motifi bulunan bir

desenle doldurulmuştur. Kırmızı ve beyaz renkteki sekiz köşeli yıldızın, köşelerinden beyaz renkte ok motifleri çıkmaktadır. Sekiz köşeli yıldızda mavi, siyah ve koyu turuncu renkte kontur kullanılmıştır.

Sekiz köşeli yıldızların dışında kalan alanlar ise, koçboynuzu, bereket, ok ve dört yapraklı geometrik çiçekle süslenmiştir. Motiflerde beyaz, mavi ve kırmızı renk kullanılmıştır. Zemin kenarları, beyaz renkte, kırmızı konturlu su yolu motifi ile çevrilidir (Çizim:98).

Halıda kullanılan renkler fakültenin doğal boyalar atölyesinde üretilmiştir. Beyaz renk yünün kendi rengindedir.

Katalog No: 9

Katalog No	: 10
Fotoğraf No	: 10
Bulunduğu Yer	: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakóltesi Halı Atölyesi
Düğüm Türü	: Türk Düğümü (Gördes Düğümü)
Kullanılan Malzeme	: Yün ve Pamuk
Kullanılan Renkler	: Beyaz, Kırmızı, Açık Kırmızı, Yeşil, Açık Yeşil, Kahverengi
Boyutlar	: 1.55 cm x 2.40 cm
Kalite	: 33 x 33
Cinsi	: Kaba Halı

Kompozisyon:

Geometrik halıda iki dar, bir ince(ince su) ve bir geniş bordür düzeni bulunmaktadır (Çizim: 99). Dar bordürlerde zemin rengi açık kırmızı renktedir. Sandıklı motifini andıran kare bir desenden, tek yönde çıkan ikişer çengel motifi ve bunların simetrik olarak tekrarı ile oluşan bordür yeşil, siyah ve kahverengi renkle çerçevelenmiştir (Çizim:100).

İnce su da ise kırmızı zemin üzerine beyaz renkte çengel motifleri kullanılmıştır. Ters yönde ikili gruplar halinde oluşan bordür düzeninde köşelerde elibelinde motifi ile birleşme sağlanmıştır.

Geniş bordürde açık yeşil renk kullanılmış, simetrik kaburga motifleri ve aralarında eli belinde motifleri kullanılmıştır. Motiflerde beyaz, kırmızı ve açık kırmızı renk kullanılmış, konturlar ise siyah renkle verilmiştir (Çizim:101).

Halının zemini kahverengi renktedir. Zeminde akrep ve bereket motiflerinin kullanıldığı bir kompozisyon düzeni hakimdir. Kırmızı renkteki bereket motifi içe doğru beyaz renkte çengel motifleriyle bir kontur oluşturulmuştur (Çizim:102). İç de ise yeşil, açık kırmızı ve beyaz renkte geometrik çiçek motifleri ile dolgulanmıştır. Zeminde yeşil renkte akrep motifi kullanılmış, içi ise zeminde kullanılan bereket motifi ile

doldurulmuştur (Çizim:103). Akrep motifi beyaz, bereket motifi, kahverengi ile konturla çevrilmiştir. İç dolgu olarak kullanılan bereket motifi açık yeşil zemin, kırmızı ve açık kırmızı geometrik çiçek motifleri ve merkezde yeşil haç motifi ile süslenmiştir. Zemin köşeleri dörtte bir, bordür sınırları yarım bereket motifleri ile süslenecek zemin kompozisyonu tamamlanmıştır.

Halı'da kullanılan renkler fakültenin doğal boyalar atölyesinde üretilmiştir.

Katalog No: 10

Katalog No	: 11
Fotoğraf No	: 11
Bulunduğu Yer	: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Halı Atölyesi
Düğüm Türü	: Türk Düğümü (Gördes Düğümü)
Kullanılan Malzeme	: Yün ve Pamuk
Kullanılan Renkler	: Beyaz, Lacivert, Kırmızı, Mavi, Yeşil, Açık Yeşil, Turuncu
Boyutlar	: 1.65 cm x 2.35 cm
Kalite	: 33 x 33
Cinsi	: Kaba Halı

Kompozisyon:

İnce su, geniş ve dar bordür şeklinde sıralanan bordür düzenine sahip halıda, en dışta bulunan ince su bordürü, lacivert zemin üzerine, açık mavi renkte suyolu motifi yer almaktadır. Motifte kontur rengi olarak beyaz renk tercih edilmiştir (Çizim:104).

Dar bordürde kırmızı zemin üzerine beyaz suyolu motifi, siyah konturla kullanılmış boşluklar turuncu ve mavi küçük çiçeklerle dolgulanmıştır.

Geniş bordürde zemin rengi olarak beyaz renk tercih edilmiştir. Yeşil, turuncu, mavi ve kırmızı renkte kurtağzı motifi ile düzenlenen bordür, motiflerin arasında kalan boşluklar, aynı renkte ki muska motifleri ile süslenmiştir (Çizim:105).

Halı zemini laciverttir ve altı adet geometrik madalyon bulunmaktadır. Turuncu renkteki madalyonun merkezinde kırmızı dikdörtgen içinde, beyaz haç motifi bulunmakta ortasında küçük bir bereket motifi bulunur (Çizim:106). Haç motifinin köşeleri sekizgen geometrik şekiller ve dörtkenarı yeşil göz motifleriyle desteklenmiştir. Madalyonun alt ve üst noktalarında turuncu renkli bukağı motifi, mavi renkte eli belinde motifi ile birleşmektedir (Çizim:107). Turuncu renkli geometrik madalyon köşeleri ise kırmızı ve lacivert renkte ying-yang (Aşk ve birleşim) motifi ve yeşil renkte göz motifi ile dogulanmıştır.

Zemin boşluklarında, kurtağzı, bereket, ying-yang, ok motifleri kullanılmıştır (Çizim:108). Yün iplerde doğal boya kullanılmıştır.

Katalog No: 11

Katalog No	: 12
Fotoğraf No	: 12
Bulunduğu Yer	: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Halı Atölyesi
Düğüm Türü	: Türk Düğümü (Gördes Düğümü)
Kullanılan Malzeme	: Yün ve Pamuk
Kullanılan Renkler	: Beyaz, Kırmızı, Yeşil, Pembe, Turuncu ve Sarı
Boyutlar	: 1.70 cm x 2.30 cm
Kalite	: 33 x 33
Cinsi	: Kaba Halı

Kompozisyon:

Geometrik desenli halı (Çizim:109), ince su, geniş ve dar bordür şeklinde sıralanan bordür düzenine sahiptir. İnce su bordürü en dışta yer almakta sarı zeminde, turuncu suyolu motifi oluşturulmuştur (Çizim:110). Suyolunun dış çevresinden turuncu ve siyah kontur geçmekte ve paspas diye nitelenen halının en dışı kırmızı renktedir.

Dar bordürde zemin sarı renktedir. Bordür deseni yeşil renkte göz motifi ile oluşturulmuştur. Bordür yeşil, siyah ve kırmızı renkte şeritle çerçevelenmiştir (Çizim:111).

Geniş bordürde yeşil, zemin rengi olarak kullanılmıştır. Simetrik olarak sıralanan pembe ve kırmızının bir arada kullanıldığı göz motifi kullanılmış, motif aralarında yine aynı motifin farklı bir şekli, beyaz renkte içi yeşil ve kırmızı dolgulu kullanılmıştır. Bordürde kalan küçük boşluklar bir şerit üzerinde beyaz muska motifleri ile doldurulmuştur (Çizim:112).

Halının zemini yan yana ve üst üste sıralanan altıgen motifleri, altıgenlerin aralarında kalan baklava dilimi boşluklardan meydana getirilmiştir. Altıgenler bir sıra yeşil, bir sıra sarı renktedir. İçleri beyaz renkte akrep motifleri ile doldurulmuş, akrep motiflerinin içine göz motifi yerleştirilmiştir (Çizim:113). Altıgenlerin dışı siyah renkle çevrilmiştir. Altıgenlerin arasında kalan baklava dilimlerine kırmızı ve pembe renkle

kalın kontur atılmış, beyaz zemin üzerine işlenen kırmızı haç motifi, ortasında sarı renkte göz motifi ile uygulanmıştır (Çizim:114).

Halıda kullanılan renkli yün iplikleri, fakültenin doğal boya atölyesinde, doğal boyalar kullanılarak renklendirilmiştir.

Katalog No: 12

Katalog No	: 13
Fotoğraf No	: 13
Bulunduğu Yer	: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Halı Atölyesi
Düğüm Türü	: Türk Düğümü (Gördes Düğümü)
Kullanılan Malzeme	: Yün ve Pamuk
Kullanılan Renkler	: Beyaz, Kırmızı, Açık Kırmızı Yeşil, Pembe, Turuncu, Kahverengi
Boyutlar	: 1.72 cm x 2.34 cm
Kalite	: 33 x 33
Cinsi	: Kaba Halı

Kompozisyon:

İki dar bir geniş bordürden meydana gelen halıda, açık kırmızı renkteki dar bordür de beyaz renk suyolu motifi kullanılmıştır (Çizim:115).

Geniş bordür, beyaz renkte zemine açık kırmızı ve kırmızı renkte haç motiflerinin yan yana getirilmesi ile oluşturulmuştur (Çizim:116).

Halının zemini kahverengidir. Altı dikdörtgene bölünmüş zemin kompozisyonunda, dikdörtgenlerin köşeleri, akrep motifi ile bezenmiştir (Çizim:117). Dikdörtgen alanların ortalarına, beyaz renkte geometrik madalyonlar yerleştirilmiş, içlerinde akrep, koçboynuzu ve bereket motifleri yer almaktadır (Çizim:118). Motiflerde yeşil kırmızı ve kahverengi renkler kullanılmış, konturlarda siyah, kırmızı, beyaz ve yeşil renkler tercih edilmiştir. Yün ipler doğal boya atölyesinde boyanmıştır.

Katalog No: 13

Katalog No	: 14
Fotoğraf No	: 14
Bulunduğu Yer	: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Halı Atölyesi
Düğüm Türü	: Türk Düğümü (Gördes Düğümü)
Kullanılan Malzeme	: Yün ve Pamuk
Kullanılan Renkler	: Beyaz, Kırmızı, Açık Kırmızı Yeşil, Turuncu, Sarı, Mavi ve Lacivert
Boyutlar	: 1.70 cm x 2.28 cm
Kalite	: 33 x 33
Cinsi	: Kaba Halı

Kompozisyon:

Geometrik desenli halı zemininde üç adet sekizgen madalyon bulunur (Çizim:119). İki dar, bir geniş bordürden meydana gelen halının dış dar bordüründe turuncu zemin üzerine beyaz çengel motifi bir şerit halinde bordürde yer alır, diğer dar bordürde ise zemin ve motif rengi yer değiştirmiştir (Çizim:120).

Geniş bordür zemini beyaz renkte olup, kırmızı ve mavi renkte el, yıldız motifleriyle bordür deseni oluşturulmuştur (Çizim:121). Mavi renkteki el motiflerinin içi beyaz, kırmızı ve sarı renkte muska motifi ile dolgulanmıştır. Motiflerde siyah renkte kontur kullanılmıştır. Bütün bordürlerin çevresi siyah konturlu mavi şerit ile çevrilmiştir.

Halının zemininde kırmızı renk kullanılmış, zemin kenarlarında beyaz renkte su yolu motifine yer verilmiştir. Üç adet sekizgen madalyondan oluşan halının zemininde madalyonların dışı, çengel motifi ile çevrilmiştir (Çizim:122). Madalyonların zemininde beyaz renk kullanılmış, içlerinde ejder motifi kullanılmıştır. Orta madalyondaki ejder motifi mavi, diğer ikisi ise laciverttir. Motiflerin içlerinde akrep, koçboynuzu motifleri beyaz, kırmızı ve turuncu renkte işlenmiştir. Sekizgen madalyonun boş kalan zemini, yıldız, penç ve koçboynuzu motifleri ile süslenmiştir. Motifler mavi kırmızı ve turuncu renktedir. Konturlarda siyah ve mavi renk kullanılmıştır. Yün ipler doğal boya atölyesinde renklendirilmiştir.

Katalog No: 14

Katalog No : 15

Fotoğraf No : 15

Bulunduğu Yer : Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kilim Atölyesi

Dokuma Tekniği : Atkılarının Aynı Çözgü Üzerinden Geri Dönmesi ile İlikleri Yok Edilmesi

Kullanılan Malzeme : Yün ve Pamuk

Kullanılan Renkler : Siyah, Beyaz, Kırmızı, Açık Kırmızı, Pembe, Yeşil, Turuncu ve Sarı

Boyutlar : 1.50 cm x 2.00 cm

Cinsi : Bardız Kilimi

Kompozisyon:

Atkılarının aynı çözgü üzerinden geri dönmesi ile iliklerin yok edilmesi, tekniğinde dokunan kilimde bitkisel kompozisyonlar rahatlıkla dokunmaktadır. Osmanlı Saray kilimlerinde uygulanmış olan bu teknik, bardız kilimlerinin de oluşturulmasını sağlamıştır.

Güzel Sanatlar Fakültesi Kilim Atölyesinde üretilmiş kilim örneğimizde, iki dar bir geniş bordür bulunmaktadır (Çizim:123). Dar bordürlerde zemin pembe olup, açık kırmızı lale motifleriyle süslenmiştir. Dar bordürler siyah renkte zikzak şeritle çevrelenmiştir.

Geniş bordürde lale ve pençlerden oluşan bordür kompozisyonuna yer verilmiş, zemin rengi olarak kırmızı kullanılmıştır (Çizim:124). Motiflerde siyah, sarı, yeşil, pembe ve açık kırmızı kullanılmıştır.

Kilimin zemini siyah renkte olup, kırmızı renkte rumi motifli iki adet göbek kompozisyonu oluşturulmuştur. Rumi motifli göbeklerin içlerinde lale ve karanfil buketlerine yer verilmiştir. Motiflerde pembe, açık kırmızı, sarı ve yeşil renkler kullanılmıştır. Boş kalan zemine ise gonca, penç, karanfil, yaprak ve yıldız çiçeği motifleri bir buket kompozisyonu şeklinde yerleştirilmiştir (Çizim:125).

Kilimin atkı ve çözgülerinde yün iplik kullanılmış, atkı ipleri doğal boya atölyesinde doğal boyalarla renklendirilmiştir.

Katalog No: 15

Katalog No : 16

Fotoğraf No : 16

Bulunduğu Yer : Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kilim Atölyesi

Dokuma Tekniği : Atkılarının Aynı Çözgü Üzerinden Geri Dönmesi ile İlikleri Yok Edilmesi

Kullanılan Malzeme : Yün ve Pamuk

Kullanılan Renkler : Siyah, Beyaz, Kırmızı, Yeşil, Turuncu ve Sarı

Boyutlar : 1.50 cm x 2.00 cm

Cinsi : Bardız Kilimi

Kompozisyon:

Bir dar, bir İncesu ve bir geniş bordür düzenine sahip bardız kiliminde, dar ve İncesular da zemin rengi beyazdır (Çizim:126). Dar bordürün içi turuncu renkte penç ve yeşil yapraktan oluşan motilerle desenlenmiştir. İnce suda ise Yeşil renkte küçük pençler kullanılmıştır.

Kırmızı renkteki geniş bordürde “S” kıvrımlı dal üzerine rumi motifleri yerleştirilmiştir. Aynı bordürde Rumili dalı takip eden yeşil renkteki dal üzerinde sarı, turuncu ve siyah renkte penç ve gonca motifleri yer almıştır (Çizim:127).

Kilimin zemininde siyah renk kullanılmıştır. Beyaz renkte kullanılan rumi motifleri ile diyagonal bir kompozisyon oluşturulmuş, Rumilerin içinde lale ve karanfil buketleri turuncu ve kırmızı renkte, penç buketleri ise sarı renkte kullanılmıştır (Çizim:128). Kilimde kullanılan renkli ipler doğal boya atölyesinde doğal boya ile renklendirilmiştir.

Katalog No: 16

Katalog No : 17

Fotoğraf No : 17

Bulunduğu Yer : Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakóltesi Kilim Atölyesi

Dokuma Tekniği : Atkılarının Aynı Çözgü Üzerinden Geri Dönmesi ile İlikleri Yok Edilmesi

Kullanılan Malzeme : Yün ve Pamuk

Kullanılan Renkler : Lacivert, Mavi, Beyaz, Kırmızı, Pembe, Yeşil, Turuncu ve Sarı

Boyutlar : 1.50 cm x 2.00 cm

Cinsi : Bardız Kilimi

Kompozisyon:

Bir dar, bir İncesu ve bir geniş bordür düzenine sahip bardız kiliminde (Çizim:129), dar ve ince su zemini turuncu renktedir (Çizim:130). Her iki bordürde kırmızı, beyaz, sarı ve yeşil renkte pençler kullanılmıştır.

Beyaz zeminli geniş bordürde kıvrık dallar üzerinde penç, hatayi, gonca ve yaprak motifleri ile desen oluşturulmuştur (Çizim:131). Motiflerde lacivert, sarı, kırmızı ve mavi renkler kullanılmıştır.

Kilim zemini lacivert renkte hazırlanmış, kırmızı, beyaz, yeşil, sarı ve turuncu renkli hatayi, penç, gonca ve yaprak motifleri zeminde kullanılmıştır (Çizim:132-133). Zemin köşelerinde ise rumi motifleri içinde yarım hatayiler yer alır.

Kilimde kullanılan beyaz renk yünün kendi rengindedir. Diğer renkler doğal boyalarla renklendirilmiştir.

Katalog No: 17

Katalog No	: 18
Fotoğraf No	: 18
Bulunduğu Yer	: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakóltesi Kilim Atölyesi
Dokuma Tekniği	: Atkılarının Aynı Çözğü Üzerinden Geri Dönmesi ile İlikleri Yok Edilmesi
Kullanılan Malzeme	: Yün ve Pamuk
Kullanılan Renkler	: Lacivert, Mavi, Beyaz, Kırmızı, Pembe, Yeşil, Turuncu ve Sarı
Boyutlar	: 1.50 cm x 2.00 cm
Cinsi	: Bardız Kilimi

Kompozisyon:

İki ince suyolu ve bir geniş bordürle hazırlanan bardız kilimi örneğinde (Çizim:134), İncesularda beyaz renkte suyolu motifleri, siyah zemin üzerine uygulanmıştır (Çizim:135).

Kilimin geniş bordüründe zemin rengi kırmızıdır. Dörtte bir simetrik düzende beyaz yapraklar sıralanmış ve yaprakların içleri yeşil renkte yapraklarla doldurulmuştur (Çizim:136).

Zeminde siyah renk kullanılmış, hatayi motiflerinden çıkan dallar penç, gonca ve yaprak motifleri zemin desenini oluşturmuştur. Motiflerde kırmızı, beyaz, sarı ve yeşil renkler kullanılmıştır. Kilim zemininde kullanılan motifler büyük ve sık kullanıldığı için zemin boşluğu azdır (Çizim:137).

Renkli yün iplikleri doğal boyalarla boyanmıştır.

Katalog No: 18

Katalog No : 19

Fotoğraf No : 19

Bulunduğu Yer : Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kilim Atölyesi

Dokuma Tekniği : Atkılarının Aynı Çözgü Üzerinden Geri Dönmesi ile İlikleri Yok Edilmesi

Kullanılan Malzeme : Yün ve Pamuk

Kullanılan Renkler : Lacivert, Mavi, Beyaz, Kırmızı, Pembe, Yeşil ve Sarı

Boyutlar : 1.50 cm x 2.00 cm

Cinsi : Bardız Kilimi

Kompozisyon:

Bir geniş, bir dar bordürü bulunan kilimlin (Çizim:138), dar bordüründe zemin lacivert renktedir.”S” kıvrımlı beyaz tek dal üzerine yerleştirilen kırmızı ve sarı renkteki goncalar ve beyaz yapraklarla bordür düzenlenmiştir.

Geniş bordürde zemin rengi kırmızıdır. Geometrikleşmiş pençlerin arasından, büyük bir suyolu motifine benzeyen, lacivert renkte “S” kıvrımlı tek dal geçmektedir. Dal üzerine beyaz renkli goncalar yerleştirilmiştir. Geniş ve dar bordür, beyaz zikzak şeritle ayrılmaktadır (Çizim:139).

Kilimin beyaz zemini üzerinde, kırmızı geometrik bir madalyon uygulanmıştır. Zemin köşelerinde geometrik penç ve gonca motifleri kullanılmıştır (Çizim:140). Kırmızı zeminli madalyonun içine, geometrik hatayı, penç ve yaprak motifleri serpiştirilmiştir (Çizim:141-142).

Kilimin merkezinde baklava dilimi formuna bezer beyaz renkte bir göbek bulunmaktadır. Göbeğin merkezinde kırmızı, dikdörtgen formlu geometrik bir penç bulunmakta ve bu motiften dört yöne tek gonca dalları çıkmıştır. Zemin motiflerinde beyaz, pembe, lacivert ve sarı renkler kullanılmıştır.

Katalog No: 19

Katalog No : 20

Fotoğraf No : 20

Bulunduğu Yer : Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakóltesi Kilim Atölyesi

Dokuma Tekniği : Atkılarının Aynı Çözğü Üzerinden Geri Dönmesi ile İlikleri Yok Edilmesi

Kullanılan Malzeme : Yün ve Pamuk

Kullanılan Renkler : Beyaz, Kırmızı, Kahverengi, Turuncu, Yeşil

Boyutlar : 1.50 cm x 2.00 cm

Cinsi : Bardız Kilimi

Kompozisyon:

Aslan motifli kilim örneğinde zemin, siyah renkte tek bordürle çevrelemiştir (Çizim:143).

Bordür, kırmızı renkte "S" kıvrımlı dal üzerine serpiştirilmiş yeşil ve turuncu renkli pençler ve beyaz yapraklardan oluşturulmuştur (Çizim:144). Kilimin beyaz zemini üzerindeki aslan motifi kahverengi renkte işlenmiştir (Çizim:145). Hareket halinde desenlenen motif, Türk süsleme sanatında tasvir edilen hayvan motiflerinin üzerinde gördüğümüz benek ve "C" kıvrımı aslan motifinde görülmektedir. Zemin boşlukları gül motifleri ile doldurulmuştur(Çizim:146).

İki ağaç arasına yerleştirilmiş aslan motifi üstünde, ağaçta iki güvercin motifi görülmektedir (Çizim:147). Kuş motifi genel olarak ölümü ve ruhu sembolize ettiği gibi, güç ve kudreti de sembolize eder. Kilim örneğinde Aslan ve Kuş (Güvercin) motiflerinin bir araya gelmesi ile yer ve gökte hâkimiyet, güç ve kudret sağlanmıştır.

Kilimde doğal boya ile renklendirilen yün iplikler kullanılmıştır.

Katalog No: 20

ALTINCI BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

6.1. BEZAYAĞI DOKUMALAR

Atkı iplerinin çözümlerinin alt ve üstünden geçerek oluşturduğu düz bez dokumalara “Bezayağı” dokumalar denir. Bezayağı'nın üzerinde çözgü ve atkılar eşit bir şekilde sıralanmaktadır. Pamuklu, yünlü ve sentetik kumaşların üretiminde kullanılabilen “Bezayağı” dokumalar kolayca dokunabilir basit bir dokuma olmasına rağmen bağlantı noktalarının sıklığından dolayı dayanıklı bir kumaş dokusu oluştururlar²¹⁷.

6.1.1. Ehram (İhram) Dokumalar

Bezayağı dokuma tekniğiyle üretilen “Ehram” Erzurum ve çevresinde özellikle yaşlı kadınların dış kıyafet olarak tercih ettiği dokuma olan “Ehram”, bir şeyi haram olarak bildirmek, haram kılmak anlamına gelen “h-r-m” kökünden gelir. Kelime olarak “İhram” Kelimesinin farklı telaffuz edilmesiyle, “Ehram” adıyla anılmıştır²¹⁸.

6.1.1.1. Kullanılan Hammadde

Ehram dokumalar koyununun boyun karın ve yan karın bölgesinden elde edilen yünlerden bükülen ipliklerle üretilir. Bu bölgelerde yün lifi daha uzun olduğu için, iplik bükümü sırasında kopukluklar oluşmaz. Mukavemeti yüksek olur sırt, boyun ve kuyruk kısmından elde edilen yünler daha kısa ve kirli olduğu için pek tercih edilmez. Ayrıca ehram dokuma da en makbul yün kuzu yünüdür. Bunun sebebi daha dayanıklı ve yumuşak olmasıdır, ancak maliyeti daha fazladır²¹⁹.

6.1.1.2. Kullanılan Tezgâh ve Aletler

Ehram dokumalarda “Kamçılı Tezgâh” kullanılır. Genellikle ahşap iskeletten oluşan tezgâh; Dağ, Yan ağaç, Tahsil değneği ve Çatal ip, Ayakça, Oturak, Tarak, Gücüler, Tefe, Üst Dehtin, Orta Dehtin, Alt Dehtin, Selman, Mitit ve Gücü makaralarından meydana gelir. Kelepçe, çıkırık, çağlık, mekik, yün tarağı, teşi (iğ) ehram üretiminde kullanılır.

²¹⁷ İmer, s. 18

²¹⁸ Oğuz, s. 512.

²¹⁹ Çelik, s. 35

6.1.1.3. Kullanılan Motifler (Nakışlar)

Erzurum'da üretilen ehramlarda kullanılan motiflere “Nakış” denilmektedir. Eham nakışları dokuma sırsında atkılar arasına sıkıştırılarak oluşturulur. Motiflerde genellikle lacivert, mavi, yeşil, beyaz, kırmızı ve siyah renkte pamuk ipler kullanılır.

Saat Kordonu: Ehamda kullanılan nakışlar arasında en çok tercih edilen nakıştır. Hem eham zemininde hem de kenar kısmında yer alan saat kordonu nakışı, ehamın uzun kenarında ya da boyuna doğru ilerleyen aynı yönde 32 nakıştan ibarettir. Çapraz hatlara birleşen “S” hafinden ibaret nakış, çiçek nakışı adıyla da bilinir.²²⁰

Elma Şeleği: Her renge uygulanabilen en zor motiflerden olan elma şeleği bir elmanın ortadan ikiye ayrılmış haline benzer, düz dik hatlar enine hatlarla birleştirilmiştir.

Pirinç Deni: Pirinç tanesini andıran motifler zemine serpiştirilerek kullanılır. Çok büyük olmayan motifler zikzak şeklinde olup üç ya da dört kolla enine dik kesilir. Zemine göz kararı aralıklarla yerleştirilir.

Hanmeli (Kisniş Çöpü): Dik bir hat oluşturularak, bu hattın ortada yatay ekseninde kesilmesi ve ortada kalan dik hatla paralel sağ ve solda daha küçük hatların çıkarılması sonucu oluşur. El motifini andıran şekil aynı zamanda bir şamdan görüntüsüne sahiptir.²²¹

Reyhandalı: Reyhan bitkisinden esinlenen motifle dik bir hat üzerinden çıkan yapraklarla motif oluşur.

Antika: Üçgen bir gövdeden sağ ve sol yönde çıkan iki çapraz kolun yatayda dik bir şekilde üçer ya da ikişer hatla kesilmesi ile oluşur. Havalanmaya hazırlanan bir kuş görüntüsüne sahiptir. Yüze belli aralıklarla serpiştirilir.²²²

Ceviz Kanadı: Merkez noktadan çıkmış, çapraz yönde dört ayrı kolun, yatayda paralel, büyükten küçüğe üç kol şeklinde çıkmasıyla oluşur. Sırtları birbirine dönük “E” harfine benzeyen motif, ortadan ikiye ayrılmış cevize benzetilmiştir.

²²⁰ Çelik, s. 73

²²¹ Çelik, s. 73

²²² Çelik, s. 77

Uçan Kuş: Havada uçan bir kuşun adeta üstten görüntüsü işlenmiştir. Yatay düz bir hat üzerinde üç ayrı üçgen oluşturacak şekilde dizilen pirinç tanesi motifi baş, kanatlar ve kuyruk kısmını oluşturur. Zeminde serpiştirilmiş şekilde kullanır.

Yıldızın Oynaşı: Sekiz kolu yıldız motifi işlenmiş olup, yüzeye serpiştirilmiştir.

Çark Yıldızı: Türk süsleme sanatlarında kullanılan çarkıfelek motifine benzeyen motif, elma şelegeine de benzemektedir. Özellikle beyaz renkli ehramlarda, beyaz renkte işlenir.²²³

Mercimek Nakışı: Mercimek tanesine benzer yuvarlak şeklindedir. Üç yuvarlağın yan yana gelişi ile meydana gelir her bir mercimek tanesi ortadan dikine ikiye ayrılır.

Ceylan Boynuzu: Karo şeklinde oluşan motifin üzerine boynuzu andıran “E” şeklindeki çıkmalardan oluşur. Ayrıca başı oluşturan şeklin ortasında “E” şeklindeki motif dolgu olarak kullanılmıştır. Başın sağ ve sol anında yine ayrı şekil süsleme unsuru olarak şekli tamamlar. Zor bir motiftir pek kullanılmaz.²²⁴

Peten (Aynalı Kutu):Baklava dilimine benzeyen motif yan yana ya da üst üste sıralanmasıyla oluşur. Genellikle ehramın kenar bölgelerinde kullanılmasına rağmen zeminde de kullanılır.

Haşiye: Kenar süslemesi olarak kullanılan Haşiye, merdiveni andırır. Kenar anlamına gelen tek ya da çift olarak işlenen motif dört basamak yükseldikten sonra düz dik bir hatla kesilir sonra yine yatay basamaktan başlayarak dört basamaklı biçimde devam eder. Dikdörtgenler bölünmüş bir bordür içinde merdiven motiflerinden oluşur.²²⁵

Tavan Örneği: Son dönemlerde pek kullanılmasa da tavan örneği denilen motif dokumacılıkta ekose diye tabir edilen karelerden oluşmuş bir motiftir.

²²³ Emir, s. 107

²²⁴ Çelik, s. 82

²²⁵ Çelik, s. 85

Arı Dala Kondu: Uçan bir böceğe benzetilmiş motifte örnek olarak arı ya da kelebek alınmış dik bir hat üzerinde pirinç deni nakışı yukarı ve aşağı yönünde sağ ve sola işlenmiştir. Beli bağlı ya da boyun başı adı da verilir.²²⁶

Elmas Küpe: Orta kısımdaki uzun hat üzerine üs ve alt kısma bakan sırtı hatta yaslanmış şekilde “E” şeklinde oluşur. Dik hattın sağ ve solunda çıkan kollara motif tamamlanır. Bu kollar yine pirinç deni nakışı ile sağlanmıştır.

6.1.2. Karnavas Bezi

Karnavas Bezi, en basit dokuma tekniği olan “Bezayağı” tekniğinde dokunmakta olup, yöre sakinlerince yaklaşık iki yüz yıllık bir geçmişinin olduğu söylenmektedir.

Unutulmaya başlayan Karnavas Bezi, Olur Kaymakamlığı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün Sosyal Riskli Azaltma Projesinin, Yerel girişimler bileşeni kapsamında, “Karnavas Bezi” dokuma kursu verilmiştir. 2007 yılında gerçekleştirilen proje ile iki usta öğretici nezaretinde kurs verilmiş, üç ay süren kurstan sonra 16 kişiye dokuyucu belgesi verilmiştir.²²⁷

Günümüzde Karnavas köyünde iki dokuma atölyesi bulunup, birincisi Olur kaymakamlığı tarafından açılan 12 tezgâhlı dokuma atölyesi olup şu an tam anlamıyla faal olmayıp yer yer dokuma yapılmaktadır. Diğer atölye ise Gönül Aktürk'ün girişimleri neticesinde hazırladığı proje kapsamında “Ariel” firması desteğiyle yaptırılan atölyede 8 adet tezgâh bulunmakta olup bu tezgâhlar, metal iskeletten oluşur.

6.1.2.1. Kullanılan Hammadde

Pamuk iplik ve orlon iplik kullanılan dokumalarda çözümler, 10-20-30 numara pamuk ipliklerle dokuyucu tercihinine göre hazırlanırken, atkılarda 20 ya da 10 numara pamuk iplik kullanılır. Desenlerde ise renkli orlon iplikler, naylon iplikler, kadife ve çeşitli sim ipliklerde kullanılmaktadır.

Çözgü için hazırlanan pamuk iplikler çözgü den önce “Haşılama” adı verilen bir işleme tabii tutulur, daha sonra çözgü aletine aktarılırdı. Bu işlem çözgü iplerinin gücü ve tarak üzerinde daha rahat hareket etmesini sağlar. Dolapta çözgü hazırlama şeklinde hazırlanan çözümler, ahşaptan imal edilmiş yüksek tipte dokuma tezgâhı olan

²²⁶ Çelik, s. 80

²²⁷ Hatipoğlu, s.1

kamçılı tezgâha aktarılırken, günümüzde bu işlem daha pratik bir çözümlü aleti kullanılmaktadır.

6.1.2.2. Kullanılan Tezgâh ve Aletler

Karnavas Bezinin üretiminde kullanılan yüksek tip dokuma tezgâhlar, günümüzde yerini kamçılı tezgâhlara bırakmıştır. Yüksek tip tezgâhların daha gelişmiş modeli olan kamçılı tezgâhlar ahşap ve metal olarak üretilmektedir. Ahşap dokuma tezgâhına yörede “Kuy” ismi verilmiştir.²²⁸

Karnavas köyünde kullanılan tezgâhlar ise Denizli'nin Buldan ilçesinden ve daha sonra Tokattan getirilmiştir. Köyde bulunan iki atölyede hem metal tezgâhlar hem de ahşap tezgâhlar halen kullanılmakta olup, araştırmamızı yaptığımız dönemlerde sadece metal tezgâhların bulunduğu Gönül Aktürk'e ait atölyede üretim faaliyetleri devam etmekteydi. 170cm x 200cm ölçülerinde olan, Tokattan getirilen metal tezgâhlarda iki adet metal gücü bulunmaktadır. Gücü Tarak, Ayakça (Pedal), Semlin (Simlin ya da Selman), Sıkacak, Levent bölümlerinden oluşur. Tezgâhın, semlin, levent ve ayakçalar ahşaptır.

Çözümlü aleti, mekik, masura makinesi kullanılan aletlerdir.

6.1.2.3. Kullanılan Motifler

Halk arasında örnek ismi ile nitelenen motifler, genellikle tabiattan esinlenilerek, önceki dokumalar örnek alınarak üretilmiş ve büyük birçoğunda yöresel isimler kullanılmıştır.

Karnavas Bezinde motifler dokuma sırasında renkli desen ipliklerinin atkılar arasına sıkıştırılmasıyla işlenir. Aynı teknik ehram dokumalarda da kullanılmaktadır. Beyaz veya krem rengi olarak üretilen bez dokumalarda, nadiren açık yeşil ve açık mavi renk kullanılmıştır. Motif renklerde ise zemine göre daha canlı olup, kırmızı, pembe, mor, yeşil, lacivert, mavi, sarı ve kahverengi tonları tercih edilmiştir. Her dokuma sırasında kullanılan motifin bir sırası işlenerek dokuma sırası bitince tarakla sıkıştırılır. Yörede kullanılan motifler;

²²⁸ Hatipoğlu, s.1

Ağır çiçek ya da Kirkitingülü: Pıtrak motifine benzer, dokuma zeminine serpiştirilir.

Çilek: Yörede yetişen meyveler motif motif olarak dokumalara aktarılmıştır. Zeminde kullanılır

Gelin Alma: Haç motifine benzeyen motif dokumalarda zemin kompozisyonunu oluşturur. İki renk bir arada kullanılarak işlenir.

Kelebek: Kelebek motifi zemin ve kenar süslemesidir. Ehram dokumalarda kullanılan “Arı Dala Kondu” motifini anımsatır. Ancak bu motife göre daha gerçekçidir.

Kenar: Dokumanın kenarlarına işlenir, “S” kıvrımlı bir dal üzerine yerleştirilmiş, Ehram dokumalarda kullanılan “Mercimek” motiflerine bezer motiflerden oluşur.

Kızılçık Çiçeği: Genellikle zemine serpiştirilen motif, haç motifine benzer. İki renk bir arada kullanılarak işlenir.

Kuş Kanadı: Ehramda kullanılan ceviz kanadına benzer. Zemine serpiştirilir.

Meyrap: Yörede kullanılan motif isimlerindedir. Anlamı bilinmemektedir, ehram dokumalarda “Haşiye” motifine benzer ve kenar süslemelerde kullanılır.

Para Çiçeği, Para Çiçeğinin İkisi, Üçü, Dördü ve Para çiçeğinin Gülü: Zeminde kullanılan bu motifler, “Baklava Dilimi”e benzer motiflerin bir araya gelmesi ile oluşur ve farklı şekiller oluşturulmuştur.

Akrep: Türk dokumacılığında sıklıkla kullanılan motif, zeminde ve kenarlarda kullanılır.

Pıtrak: Akrep motifi gibi zemin ve kenarlarda kullanılır.

Salkım ve Üzüm Salkımı: Çevrede yetişen bitkiler motif olarak dokumaya aktarılmış, Kenarda kullanılan “Salkım” ara sıra zemine de uygulanmış, “Üzüm Salkımı” dokumanın kısa kenarlarına ve zeminine işlenmiştir.

Sazdalı'nın Büyüğü ve Sazdalı'nın Küçüğü: Üzüm salkımına benzeyen motif, tabiattan esinlenilerek işlenmiştir. Küçüğü kenar işlemlerinde, büyüğü ise dokuma zemininde tercih edilir.

Sulu Per: Pıtrak motifine benzeyen motif, zemin ve kenarlarda kullanılmıştır.

Yeni Çiçek: Açmakta olan çiçeğe benzeyen çiçek motifi zeminde kullanılır.

Yıldız Çiçeği, Yıldızlı Gül: Zeminde tercih edilen motifler, Türk dokumacılığında sıklıkla kullanılan “Yıldız Motifi”nin yörede isimlendirilmiş halidir.

Kiraz: Tabiatın esinlenerek uygulanan motif, genellikle dar kenarda kullanılır.

6.2. HALILAR

6.2.1. Hereke Halı

Ekstra ince sınıfında yer alan Hereke halıları,1843’de Abdülmecit tarafından kurulan Hereke dokuma fabrikası, 1883’te Abdülhamit döneminde halı hane haline getirilmiş fabrikada Sivas, Ladik ve Manisa’dan halı ustaları görevlendirilmiştir. Çözü, Atkı ve düğümler de yün iplik kullanılırken, sonraki dönemlerde Çözü ve Atkıda pamuk ipleri kullanılmıştır. İpek, altın ve gümüş sim de kullanılmıştır²²⁹.

Anadolu bahar yünü denilen uzun elyaflı yünden üretilen, 3,5 numara tek kat yün iplik düğüm ipi olarak kullanılmıştır. Düğüm iplerinde büküm sayısı 120 ile 140 arasında değişmektedir. Çözü ve atkılarda 20/12 ve 20/6 numara pamuk iplik kullanılan Hereke halılar da Türk (Gördes) düğümü, İran düğümü ve yer yer Hekim düğümü kullanılmıştır.²³⁰

6.2.1.1. Kullanılan Hammadde

Yün hereke halılarda düğüm iplikleri 3.5 numaralı yün iplik, çözü ipi ise 20 numara pamuk iplikten olup 12 kattır (20/12). Çözü ipi ters bükümlü olup mukavemeti yüksektir. İki tip atkı ipliği kullanılmaktadır. İnce atkı için, dört kat, “S” bükümlü, 20 numara çözü ipi kullanılır. Kalın atkı için de 20 numara 6 kat, “S” büküm, pamuk iplik kullanılır (20-6,20-9). Hammadde temini Isparta ve Kayseri den sağlanmakta olup, renkli iplikler suni boya ile renklendirilmiştir.

İpek hammadde olarak yüne göre da zor koşullarda elde edildiği ve daha kıymetli bir hammadde olduğu için maliyet olarak oldukça pahalıdır. Geçmişte genellikle seccade ebatlarında üretilen ipek halılar yer yer büyük ebatlarda’da üretilmiştir.

İpek halı üretiminde çözü, atkı ve düğüm ipleri saf ipek iplerden oluşmaktadır. Düğüm ipleri doğal boyalı olup Kayseri’den getirilmektedir.

²²⁹ Aslanapa, s. 193

²³⁰ Aslanapa, s. 193

6.2.1.2. Kullanılan Tezgâhlar ve Aletler

Hereke halılarının üretiminde, ahşap ve metal gelişmiş dikey tezgâhlar kullanılmaktadır. Halıcılıkta “Sarma Tezgâh” olarak nitelendirilen bu tezgâhlar; 2 x 2.5m, 2.5m x 4m, 2.5m x 5m ve 2.5m x 6m.dir. Ayrıca düz dikey tezgâhlar (germe tezgâh)’da kullanılmaktadır. Bu tezgâhlar 2m x 3m, 2m x 4m, 2m x 5m, minyatür ipek halılarda 85cm x 100cm ölçülerindedir. Çözgü aleti, çakırık, çağlık, kirkit, tarak, makas, mekik, bıçak (çakı) ve tığ bıçak gibi aletler de halı üretiminde kullanılmaktadır.

6.2.1.3. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri

Hereke halıları klasik motif, desen, renk örneklerine sadık kalınarak yeniden üretilmekte, Binbirçiçek, Çeşm-i Bülbül, Bulutlu Bahçe, Rûmili, Rûmi Köşk, Yedidağın Çiçeği, Polenez, Sultan Ahmet, Tebriz, Pembe Köşk, Lâlezar, Zümrüd-ü Anka isimli halılar dokunmaktadır. Ayrıca renk ve kompozisyonlarda değişiklikler yapılarak yeni tasarımlı halılar üretilmekte bunun yanında Erzurum’da bulunan tarihi eserlerdeki motiflerin işlendiği yeni tasarım halılar, yerli ve yabancı devlet adamlarının portreleri de siparişe bağlı olarak üretilmektedir.

Zemin renginde kırmızı ve lacivert renk kullanılmıştır, alternatif olarak beyaz, krem, açık mavi ve açık yeşil de zeminlere uygulanmıştır. Desenlerde ise kırmızı ve tonları, yeşil, lacivert, mavi, kahverengi, sarı, beyaz ve siyah renkler kullanılmaktadır. Üretilen halılarda; yarı simetrik, birim desenli, madalyon desenli, yekpare desenli, mihraplı, geometrik desenli kompozisyonlar uygulanmıştır. Hereke halılarının tarzını yansıtan özelliklere sadık kalınmıştır.

6.2.2. Kaba Halılar

33 x 33, 40 x 40 kalitede “Kaba halılar” üretilmektedir. Türk Düğümü kullanılarak üretilen halılar, “Kaba Halılar” sınıfına girmekte olup, bu tür halılar herke türü 60 x 60 kalite halılara göre kalındır. Özellikle Isparta, Kars, Ardahan, Iğdır ve Anadolu’nun birçok yöresinde bu halılar üretilir. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Halı dokuma Atölyesinde; Erzurum’da tespit edilmiş ve Erzurum’a ait olduğu düşünülen halılardan elde edilen motiflerin kullanılarak ya da Türk Halı sanatında kullanılan motiflerle özgün tasarımların meydana getirildiği halılar dokunmaktadır.

Yeterli araştırma imkânı tanınmayan özel teşebbüslere ait atölyelerde de Kaba Halıların üretildiği, bilinmektedir. Ancak; dokumalar hakkında gerekli bilgiye ulaşma imkânı tanınmamıştır.

6.2.2.1. Kullanılan Hammadde

Çözümlerinde pamuk ipliği'nin kullanıldığı halılarda düğüm iplikleri yündür. Kullanılan yün ve pamuk iplikler fabrika üretimi olup, düğüm iplikler fakültenin doğal boya atölyesinde boyanmaktadır. Hereke kalitesine uygun ipler kullanıldığı gibi, çözgü, atkı ve düğümlerde daha kalın ipler kullanılabilir.

6.2.2.2. Kullanılan Tezgâh ve Aletler

2m x 3m ölçülerinde metal sarma tezgâhlar kullanılmaktadır. Dokumaların üretimi sırasında kullanılan aletler, çözgü aleti, çağlık, çıkırık, kirkit, bıçak, halı tarağı, makas dokumalarda kullanılmaktadır.

6.2.2.3. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri

Desen anlayışı olarak genellikle geometrik motiflerin ön plana çıktığı halılarda Anadolu halılarında görülen, Pıtrak, Hayat ağacı, Yıldız, Bukağı, Elibelinde, Muska, Ok gibi motiflerin yanında, bitkisel motifler ve madalyonlar kullanılmıştır. Geometrik motifli halılarda ve Bitkisel Motifli halılarda görülen kompozisyon düzenine sahip halılarda sonsuzluk prensibi, karelere bölünmüş zemin anlayışı'nın yer aldığı halılar bulunmaktadır. Renkli ipler Doğal Boyalı olup, kırmızı, mavi, lacivert, siyah, yeşil ve kahverengi, turuncu, beyaz ve sarı renk kullanılmıştır.

6.3. BARDIZ KİLİMLERİ

Tapestry tekniği ile üretilen Bardız Kilimlerinde, bitkisel ve hayvansal motiflerin kolaylıkla işlenmektedir. İlik denilen boşlukların oluşmadığı kilimde özellikle düz dik hatlar rahatlıkla dokunabilmektedir. Bardız yöresindeki ustalarca dokunan ve Osmanlı Saray Kilimleri ile benzer özelliklere sahip Bardız kilimleri, Harzemşahlar dönemine ait olan "Kara kilimler" in devamı olarakta gösterilmekte,

Kars, Ardahan, Iğdır, Sakarya Kaynarca, Karabağ ve Üsküp’de üretilen kilimlerle benzerlik göstermektedir.²³¹

Bir ya da üç bordür bulunan “Bardız Kilimleri” genellikle 3m² ve daha büyük boyda üretilir. Zeminde siyah rengin tercih edildiği kilimlerde bazen beyaz ve gri renkte zeminler kullanılmıştır. Anadolu’da üretilen kilim dokumalarda genellikle geometrik motifler kullanılırken, bitkisel motifler ve hayvan motifleri, bardız kilimleri’nin vazgeçilmez desenlerini oluşturmuştur.

6.3.1. Kullanılan Hammadde

Bardız kilimlerinde yün ve pamuk iplik kullanılmaktadır. Çözü ve atkı iplikleri fabrikalardan temin edilir. Bardız Kilimlerin üretiminde kullanılan renkli desen iplikleri doğal boya ile renklendirilmiş olup nadiren suni boyalı iplerde kullanılmaktadır.

6.3.2. Kullanılan Tezgâh ve Aletler

Bardız kilimleri yatay, dikey tezgâh (ipağacı, mazman) ve gelişmiş dikey tezgâh’larda üretilir. Günümüzde genellikle, 2m x 3m.lik dikey ve gelişmiş dikey tezgâhlar kullanılmaktadır. Yün tarağı, teşi (iğ), çırık, çağlık, kirkit, basit mekikler (uçları oval kalem şeklinde, 15cm.lik ahşaplar) kullanılır.

6.3.3. Desen, Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri

Bardız kilimlerinde, zengin süsleme anlayışı görülmektedir. Bitkisel motifler ve hayvansal motiflerin yoğun olarak işlendiği kilimlerde Türk süsleme sanatlarında kullanılan hatayi, penç, gonca, gül, karanfil, lâle ve yaprak motiflerinden kompozisyonlar oluşturulmuştur. Bardız kilimlerinde ayrıca ağaç dalı, tomurcuk, tek çiçek, dal üzerinde çiçekler, meyve gibi yerel deyişle isimlendirilmiş motifler aslında Türk süsleme sanatlarında kullanılan, naturalist çiçek, gonca ve bahar dalları gibi motiflerden gelmektedir. Aslan, kaplan, pars, köpek, horoz, ördek, güvercin, tavus kuşu gibi hayvansal motifler ve çengel, sütun, madalyon, vazo, ibrik gibi sembolik motifler Bardız kilimlerinde geçmişte kullanılmış olup, günümüzde de kullanılmaktadır²³².

Bardız Kilimleri, üç bölüme ayrılır zemin, köşe ve bordür. Tek, çift ya da üç bordürden oluşan kilimlerde bordüre “Yelen” denilir. Özellikle iki bordürlü kilimlerde

²³¹ Parlak, 16-73.

²³² Parlak. v.d., s. 71

zemin rengi dıştaki bordüre taşınmış olup, siyah renkteki geleneksel zemin anlayışı yerini yer yer bordo kırmızı, mavi, bej, griye bırakmıştır. Kõře ise bordürlerle çevrenmiş ana zeminin kõřelerine, uygulanan kompozisyona uygun olarak yerleştirilen motiflerin sınırladığı alandır. Bu bardız kilimlerinin tümünde görölmez²³³.

²³³ Parlak. v.d., s. 71

SONUÇ

Yaptığımız çalışmayla, Erzurum ve çevresinde günümüzde sürdürülen dokumacılık faaliyetleri araştırılarak, günümüzde geleneksel usullerle sürdürülen dokumacılık kültürünün geldiği seviye, üretilen ürünlerin tespiti ve incelemesi yapılmıştır.

Günümüzde Erzurum ve çevresinde,“Hereke” tipi halılar, düz dokumalar arasında dokunduğu yöreyle aynı adı taşıyan ve Osmanlı Saray Kilimleriyle büyük benzerlik gösteren “Bardız Kilimleri”, Erzurum kadınıyla özdeşleşmiş “Ehram” dokumalar ve “Bezayağı” dokuma türünde üretilen olan “Karnavas Bezi” üretildiği tespit edilmiştir.

Halı dokumalarda önemli bir sorumluluğu taşıyan Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezinde üretilen “Hereke” tipi halılar orijinal örnekleri ile aynı niteliktedir. Ayrıca herke tarzı özgün tasarımlar ve kentin tarihi eserlerindeki motiflerin kullanıldığı tasarımlarda üretilmektedir. Yılda 1500 m²-2000 m² hereke halı üretimi yapılan kurum, Erzurum kültürüne ve ekonomik yaşantısına fayda sağlamaktadır. Saf yün ve pamuk ipliğini kullandığı dokumalarda, yün ipliklerin suni boyalarla renklendirilmiş olması doğal boyamacılığın yok olmaya başladığının bir göstergesidir. Ayrıca doğal boyalı yün iplerin suni boyalardan daha pahalı olması diğer bir etkidir.

Erzurum Büyükşehir Belediyesi Halıcılık Okulunda üretilen “Hereke” tipi halılarda ise orijinal örneklere sadık kalınmakla birlikte, yeni tasarımlarda üretilmektedir. Geçmişinde ehram dokumalarında üretildiği halıcılık okulunda, tez araştırmamızı yaptığımız dönemde bu dokumaların üretimine ara verilmiş, sadece alınan talebe göre üretim yapılmaktaydı. Çalışmalarımızın devam ettiği süreçte, yürütülmeye çalışılan ehram dokuma faaliyetlerine son verilmiştir.

Erzurum Büyükşehir Belediyesi Halıcılık Okulunda son verilen ehram dokumacılığı faaliyetleri, Erzurum Büyük Şehir Belediyesi ve Avrupa Birliği tarafından yürütülen ortak proje kapsamında Erzurum İstanbul Kapı, Kurt Deresi mevkiinde faaliyete geçirilen “Toplum Merkezinde” yeniden başlatılmıştır. Kurumda ehram dokuma faaliyetleri devam etmekte, Büyükşehir Belediyesi ve Türkiye İş Kurumumu desteğiyle “Ehram Dokuyuculuğu” eğitimi verilmektedir. Toplum Merkezi ve

faaliyetleri, gerekli izinler tarafımıza verilemediği için çalışmalarımıza dâhil edilememiştir.

Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde, Türk düğümlü “Kaba Halılar” üretilmektedir. Yörede elde edilen eski halılardaki motifler kullanılarak, yeni tasarımlarla dokumalar üretilmektedir. Bu halılarda fakültenin doğal boya atölyesinde renklendirilen yün ipler kullanılmaktadır. Fakültenin kilim atölyesinde üretilen Bardız kilimlerinde ise orijinal örneklerine sadık kalınarak, doğal boyalı yün ipler kullanılmaktadır.

Şenkaya ilçesine bağlı Bardız Köyü (Gaziler Köyü) , Zaim Bey Bardız Kilimciliği Atölyesinde “Bardız Kilimleri” üretilmektedir. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümünün geliştirdiği, “Bardız Kilimciliğinin Teknik ve Yasarım Yönünden Desteklenerek Geliştirilmesi Projesi” Şenkaya Kaymakamlığı, Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Bardızlılar Dayanışma, Kalkınma ve Kültür Derneği katkılarıyla 2007 yılında hayata geçirilmiş olup, günümüzde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Atölyede Bardız kilimlerinin orijinal örneklerine sadık kalınarak doğal boyalarla renklendirilmiş Bardız kilimleri üretilmektedir.

Erzurum’un Olur ilçesine bağlı, Karnavas Köyünde (Ormanağzı) üretilen, yöreye özgü dokuma olan “Karnavas Bezi” unutulmaya yüz tutmuşken, ilçe kaymakamlığının desteği ve özel teşebbüslerle günümüzde yaşatılmaya çalışılmaktadır. Geçmişte çukur ve yüksek tip dokuma tezgâhlarında sadece pamuk iplik kullanılarak üretilen dokumalar, günümüzde ahşap ve metal kamçılı tezgâhlarda üretilmekte, pamuk ipliğin yanında motiflerde orlon iplikleri kullanılmaktadır. Bezayağı dokuma tekniğinde dokunan yöre kadınlarınca başörtüsü ve dekorasyon amacı ile kullanılan “Karnavas Bezi”, Türkiye çapında pazar potansiyeline sahiptir.

Erzurum ve çevresinde günümüzde sürdürülen dokumacılık faaliyetlerinin genel sorunları;

1- Piyasada düşük maliyetli yerli ve yabancı menşeli makine dokumaların artmasıyla, tüketicilerin tercihleri ucuz dokumalardan kullanmaktadırlar.

2- Hayvancılığın azalmasına paralel olarak, yün üretimi düşmüş ve el dokumacılığında hammadde sıkıntısı oluşmuştur.

3- Düşen hammadde üretimi, hammadde değerini yükseltmiş ve bu durum üretilen dokumaların fiyatlarına yansımıştır.

4- Toplum yapısının değişmesi, farklılaşmaya başlayan kültürel yapı ve sürekli değişen moda anlayışı el dokumalara olan talebi azaltmaktadır.

5-El dokumacılığı, zamanla meydana gelen değişimlerin gerisinde kalarak, özünde bir değişikliğe uğramadan günümüz yaşantısına uygun, yeni tasarım ve ürünler üretememektedir. Bunun sonucunda ürün çeşitliliğinin ve kullanım alanlarının azlığı, talebi makine ve ithal dokuma ürünlerine kaydırmaktadır.

6- Mevcut iş gücünün ekonomik tatminsizliği ve sosyal güvence eksikliği, ekonomik sıkıntıların yaşandığı biri kent olmasına rağmen, donanımlı işgücü kaybını artırmış ve yeni iş gücü bulunmasını engellemiştir.

7- Kültürel bir değer olarak kabul edilen dokumaların, devlet erki ile herhangi bir denetime tabi olmaması nedeni ile gerçek yapısından uzaklaştırılması.

Yukarıda maddeleştirdiğimiz genel sorunların giderilmesinin yanı sıra, özellikle bilimsel araştırma ve geliştirme teknikleri uygulanarak dokumacılık kültürümüzün günümüzde önem kazanması ve el dokumaların yapılacak projelerle günlük yaşantının birçok alanına girmesi sağlanmalıdır.

Yörede faaliyet gösteren Halk Eğitim Merkezleri ve Kültür Merkezleri ve Güzel Sanatlar Fakültesi tarafından düzenlenecek proje ve programlarla dokumacılığa daha fazla ilgi gösterilmeli, yöre halkı bilinçlendirilmelidir.

Kamu ve özel teşebbüslere ait dokuma atölyelerinde çalışan dokuyucular devlet güvencesiyle desteklenmeli ve bu şekilde yeni iş gücü sağlanmalıdır. Ayrıca özel teşebbüsler teşvik edilmeli yeni atölyeler kurulması sağlanmalıdır. Bu atölyeler Halk Eğitim Merkezleri ve Kültür Merkezleri ve Güzel Sanatlar Fakültesi tarafından desteklenmeli, uzman kişiler denetimlerde yetkili olmalı, dokuma kültürümüzün teknik, motif ve desen özelliklerinin korunması sağlanmalıdır.

Yapılacak bu çalışmalarla yöresel dokumacılık faaliyetlerinde olumlu bir ivme kazanılacağı kanısındayız.

KAYNAKÇA

- Ağca, İ. Kürşat, “Otluya Genel Bir Bakış”, *Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu 1-3 Temmuz 1998 Oltu-Erzurum*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Tesisi, Erzurum 1998.
- Anmaç, Elvan, *Tekstilde Kullanılan Lifler*, Dokuz Eylül Yayıncılık, İzmir 2004.
- Aslanapa, Oktay, *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987.
- _____, *Türk Sanatı El Kitabı*, İnkılâp Kitapevi Yayın Sanayi, İstanbul 1993.
- _____, *Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2003.
- Atılcan, İlhan Coşkun, *Erzurum Barları ve Yöresel Giysileri*, İstanbul 1991.
- Aytaç, Çetin, *El Dokumacılığı*, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- Balpınar Acar, Belkıs, *Kilim, Cicim, Sumak Düz Dokuma Yaygıları*, Eren Yayıncılık ve Ticaret, İstanbul 1982.
- Başer, İnci, *Elyaf Bilgisi*, İstanbul 1992.
- Çelik, Adem, *Erzurum’da Ehram*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Soysal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1997.
- Darkot, Besim, “Erzurum”, *İslam Ansiklopedisi*, IV, 342.
- Deniz, Bekir, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, Ankara 2000.
- Diyarbakirli, Nejat, *Hun Sanatı*, İstanbul 1972.
- Doğanay, Hayati, “Erzurum’un Genel Coğrafi Özellikleri”, Ayhan Kara(Haz.), *Şehri Mübarek Erzurum*, Yorum Matbaacılık-Yayıncılık, Ankara 1989.
- Emir, D. Ali, *Bayburt’ta Ehram*, İstanbul 2005.
- Emir, D. Ali, *Ehram*, Aksiseda Matbaacılık, İstanbul 2007.
- Görgünay, Neriman, *Doğu Anadolu Köy Halılarının Kalite ve Desenleri*, Ankara 1984.
- Gündoğdu, Hamza, “Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar”, Ayhan Kara(Haz.), *Şehri Mübarek Erzurum*, Yorum Matbaacılık-Yayıncılık, Ankara 1989.
- Haack, Hermann, *Doğu Halıları*, (Çev. Neriman Girişken), Baylan Matbbası, Ankara 1975.

- Hatipoğlu, Hurisel, “ Erzurum İli Olur İlçesi Karnavas Köyü Bez Dokuması”,
Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu, Atatürk Üniversitesi Kültür
Merkezi A Salonu 2009
- İmer, Zahide, *Dokuma Tekniği*, Mayaş Matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara 1987.
- Kaya, Ömer, *Atatürk Üniversitesi'nin 50. Yılı*, C.2. Kariyer Matbaacılık, Ankara 2007
- Kırzioğlu, Görgünay, Neriman, *Altaylardan Tuna Boyuna Türk Dünyasında Ortak
Motifler*, Ankara 1995.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, C.1. Işıl Matbaası, İstanbul 1953.
- _____, “Kars”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1977, VI, 360
- Koday, Saliha, “Olur İlçesinin Doğal Özelliklerinden Kaynaklanan Sorunları ve Başlıca
Çözüm Önerileri”, *Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu 1- 3
Temmuz 1998 Oltu*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Tesisi,
Erzurum 1998.
- Konukçu, Enver, “Tarihi Akışta Oltu”, *Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi
Sempozyumu 1-3 Temmuz 1998 Oltu-Erzurum*, Atatürk Üniversitesi Ziraat
Fakültesi Ofset Tesisi, Erzurum 1998.
- _____, “Erzurum ve Aldığı İsimler”, Ayhan Kara(Haz.) *Şehri Mübarek
Erzurum*, Yorum Matbaacılık-Yayıncılık, Ankara 1989.
- _____, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Y.Ö.K. Mat. Ankara 1992.
- Konyalı, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi*, Ercan Mat., İstanbul
1960.
- Koşay, H. Zübeyir, Turfan, Kemal, *Erzurum Karaz Kazısı Raporu*, T.T.K., Ankara
1959.
- Küçükerman, Önder, *Anadolu Halı ve Dokuma Sanatı İçinde Hereke Halı Fabrikası*,
Apa Ofset Basımevi, İstanbul 1987.
- Oğuz, Burhan, “Dokuma ve Giyim Teknikleri”, C.4, *Türk Halkının Kültür Kökenleri*,
Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.
- Ögel, Bahaeddin, *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, T.T.K., Ankara 1962.

- Ölcer, Nazan, *Türk İslam Eserleri Müzesi Kilimler*, Eren Yayıncılık ve Ticaret, İstanbul 1988.
- Öney, Gönül, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Tisamat Basım Evi , Ankara 1988.
- Öz, Tahsin, *Türk Kumaş ve Kadifeleri F-1*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul, 1946.
- Özpulat, Füsün, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de El Dokumacılığında Tekstil Endüstrisine Geçiş ”, *Türkiye’de El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1997.
- Öztürk, İsmail, *Doğal-Bitkisel Boyalarla Yün Boyama*, Ürün Yayınları, Ankara 1997.
- Pamuk, Bilgehan, *XVII. y.y.’da Bir Serhad Şehri Erzurum*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Parlak, Tahsin, *Çoruh Vadisinde Bitkisel Boya Potansiyeli*, Kariyer Matbaası, Ankara 2007.
- Parlak, Tahsin, Ergüder, Aslıhan, *Bardız Kilimleri*, Erzurum 2010.
- Parlak, Tahsin, *Oltu ve Köylerinde Bardız Kilimciliği*, Erzurum 2002.
- Sözer, A.Necdet, *Erzurum Ovasının Beşeri ve İktisadi Coğrafiyası*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1970.
- Tekçe, Fuat, *Pazırık*, Levent Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara 1993.
- Turfan, Deniz, “Hereke Halılarında Kullanılan Üslup ve Simgeler”, *1. Hereke Halı Kongresi Sempozyum Bildirileri 23-24 Eylül 2005*, Kocaeli 2005.
- Uğur, Gürbüz, *Türk Halılarında Doğal Renkler ve Boyalar*, Ankara 1988.
- Yayman, Mestan, ”Şenkaya”, Abdullah Dölek, Bilal Urgan, Sabahattin Bulut, Erol Kürkçüoğlu...(Haz.), *Cumhuriyetin 75. yılında Erzurum*, Önder Matbaacılık, Ankara 1998.
- Yetkin, Şerare, *Türk Halı Sanatı*, Tisamat Basım Sanayi, Ankara 1991.

İnternet Kaynakları

Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tarihçe, (t.y), Erişim Tarihi:04.08.2010,
<http://beta.atauni.edu.tr/university/?1p=DepartmentStatic&f-id=105&tx48>

Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksek Okulu Tariçesi,(t.y), Erişim Tarihi:16.08.2010
http://beta.atauni.edu.tr/universtiy/?1p=DepartmentStatic&f_id=303&tx=240

Çınar Halı, (t.y), Erişim Tarihi:15.08.2010 <http://www.cinarhali.com.tr/>

Has halı, Erişim Tarihi:12.04.2010 <http://has.hali.com.tr>

Olur Tarihi, (t.y),Erişim Tarihi:16.05.2010, <http://olur.gov.tr/default-B0.aspx?content=199>

Ormanağzı Köyü Tarihi, (t.y),Erişim Tarihi:08.05.2010, [http://www.olurluyuz.com./olur-ilcesinin koyleri./ormanagzi-koyu.html](http://www.olurluyuz.com./olur-ilcesinin-koyleri./ormanagzi-koyu.html).

Şenkaya Coğrafyası, (t.y), Erişim Tarihi:16.05.2010 <http://www.senkaya.gov.tr/>

Kaynak Kişi

Aktürk, Gönül, Karnavas Bezi Dokuma Ustası, Karnavas Köyü “Ariel Karnavas Bezi Dokuma Atölyesi, No:12 Erzurum / Olur-Ormanağzı (Karnavas) Köyü.

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1: Atatürk Üniversitesi Halıcılık Eğitim Merkezi

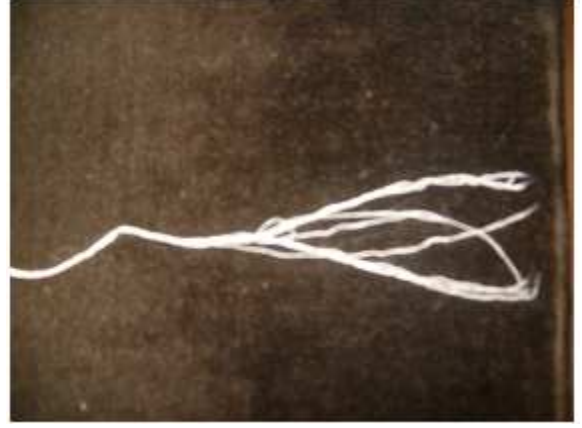
Resim 2: Bilgisayar Destekli Desen Atölyesi

Resim 3: Bilgisayar Destekli Desen Atölyesi

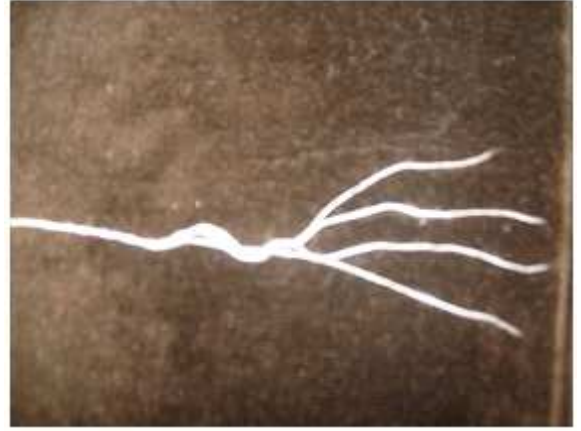
Resim 4:Çözü İpi

Resim 5:Çözü İpi

Resim 6:Atkı ipi

Resim 7 :Atkı ipi

Resim 8:Renkli Yün iplikler

Resim 9:Tezgahlar

Resim 10: Çözgü Aleti

Resim 11: Çıkrık

Resim 12: Çağlık

Resim 13: Kirkit

Resim 14:Halı Tarağı

Resim 15:Makas

Resim 16:Tığ Bıçak (Tığ)

Resim 17: Erzurum Büyükşehir Belediyesi Halıcılık Okulu

Resim 18: Çözü İpi

Resim 19: Atkı İpi

Resim 20: Renkli Dügüm İpleri

Resim 21: Gelişmiş Dikey Tezgahlar

Resim 22: Çözü Aleti

Resim 23:Çıkırık- Çağlık

Resim 24: Kelepçe (Nezik- Nezik)

Resim 25: Kirkit

Resim 26: Tarak

Resim 27: Makas

Resim 28: Tıg Bıçak (Tıg)

Resim 29: Ehamrlar

Resim 30: Ehram Giyinmiş Bayanlar

Resim 31: Yün ip

Resim 32: Kamçılı Tezgah (Ehram Tezgahı)

Resim 33: Dağ

Resim 34: Yan ağaçlar

Resim 35: Çatal İp ve Tahsil Değneği

Resim 36: Ayakça (Pedal)

Resim 37: Oturak

Resim 38: Tarak

Resim 39: Gücüler

Resim 40: Tefe (Defe-Düfe)

Resim 41: Dehtin (Dehdün)

Resim 42: Selman

Resim 43: Mitit

Resim 44: Gücü Makaraları

Resim 45: Kelepçe

Resim 46: Çıkrık

Resim 47: Çağlık

Resim 48: Mekik

Resim 49: Yün Tarağı

Resim 50: Teşi (İğ)

Resim 51: Aziziye-Pendik Kardeş Belediye Sanat Merkezi

Resim 52: Aziziye-Pendik Kardeş Belediye Sanat Merkezi

Resim 53: Dikey Düz Tezgah (Germe Tezgah-Küçük Tip)

Resim 54: Kirkit

Resim 55: Mekik

Resim 56: Makas

Resim 57: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Resim 58: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kilim Atölyesi

Resim 59: Bardız Kilimi

Resim 60: Bardız Kilimi Detay

Resim 61: Gelişmiş Dikey Tezgah

Resim 62: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Halı Atölyesi

Resim 63: Dokunan Halılar

Resim 64: Çözgü Aleti

Resim 65: Çağlık

Resim 66:Kirkit

Resim 67:Halı Tarağı

Resim 68: Makas

Resim 69: Doğal Boya Atölyesinde Boyanmış İpler

Resim 70: Yakutiye Belediyesi Eğitim Kültür ve Sosyal faaliyetler Merkezi

Resim 71: Üretilen Dokumalar

Resim 72: Örtü –Heybe

Resim 73: Çözü İpi

Resim 74: Düğüm İpi

Resim 75: Dügüm İpliklerinin Cetvelde Hazırlanışı

Resim 76: Çınar Halı Dokuma Atölyesi (Karayolları)

Resim 77: Çınar Halı İpek Halı Dokuma Atölyesi

Resim 78: Oltu Meslek Yüksek Okulu

Resim 79: Bilgisayarlı Tasarım Atölye

Resim 80: Halı Kilim Atölyesi

Resim 81: Kullanılan ipler

Resim 82: Doğal Boya Üretim Malzemeleri

Resim 83: Tezgahlar

Resim 84: Ormanağzı (Karnavas) Köyü Genel Görünüş

Resim 85: Karnavas Bezi

Resim 86: Karnavas Cecimi

Resim 87: Olur Kaymakamlığınca Açılan Atölye

Resim 88: Olur Kaymakamlığınca Açılan Atölye

Resim 89: Gönül Aktürk'ün ARIEL sponsorluğunda açtığı atölye

Resim 90: Gönül Aktürk'ün ARIEL sponsorluğunda açtığı atölye

Resim 91: Aktürk'ün ARIEL sponsorluğunda açtığı atölye

Resim 92: Pamuk ve Orlon İpler

Resim 93: Metal tezgah

Resim 94: Gücü

Resim 95: Gücü ve Pedallar(Ayakçalar)

Resim 96: Levent

Resim 97: Ahşap tezgâhlar

Resim 98: Gücüler

Resim 99: Tarak

Resim 100: Sikacak

Resim 101: Kuşlar

Resim 102: Çözü Aleti

Resim 103: Bobin Çerçevesi

Resim 104: Çözgü Sarma Aleti

Resim 105: Mekik ve Masura

Resim 106: Masura Sarma Makinesi

Resim 107: Masura Sarma Makinesi

Resim 108: Çilek Motifli Masa Örtüsü

Resim 109: Kızılıcık Çiçeği

Resim 110: Para Çiçeği

Resim 111: Para Çiçeğinin Dördü

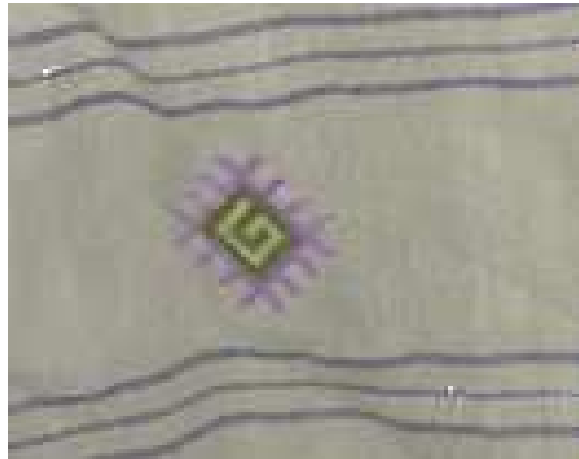
Resim 112: Para Çiçeğinin Güllü

Resim 113: Üzüm Salkımı

Resim 114: Sazdalının Küçüğü

Resim 115: Sulu Per

Resim 116: Yıldızlı Çiçeği

Resim 117: Kiraz

Resim 118: Karnavas Bezi Çanta ve Masa Örtüsü

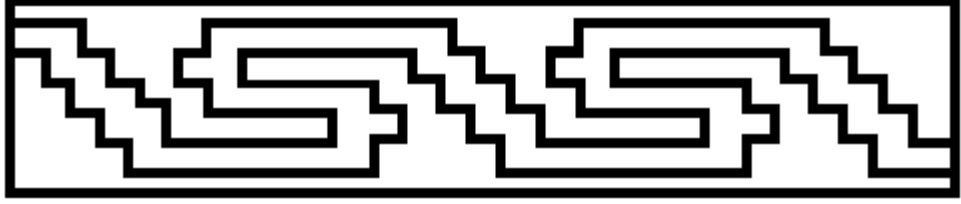

Resim 119: Zaim Bey Bardız Kilimciliği Atölyesi

Resim 120: Sümer Halı Erzurum Bölge Müdürlüğü

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1: Saat Kordonu

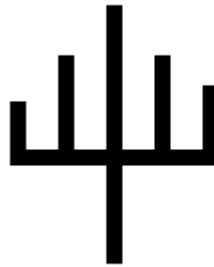
Çizim 2: Elma Şeleği

(Adem Çelik, Erzurum'da Eham, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

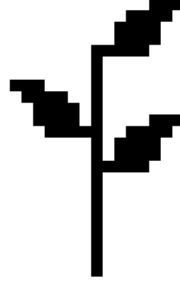

Çizim 3: Pirinçdeni

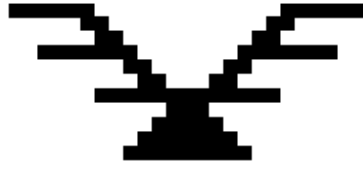
(Çelik, Erzurum'da Eham'dan)

Çizim 4: Hanımeli (Kışniş Çöpü-Çöpi)

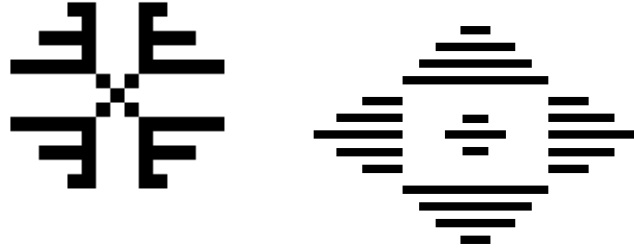

Çizim 5: Reyhan Dalı

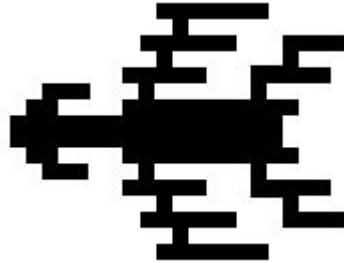

Çizim 6: Antika

(Çelik, Erzurum'da Eham'dan)

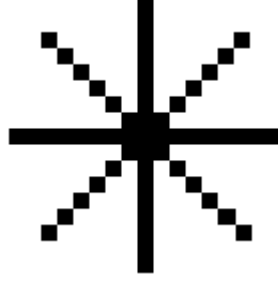

Çizim 7: Ceviz Kanadı

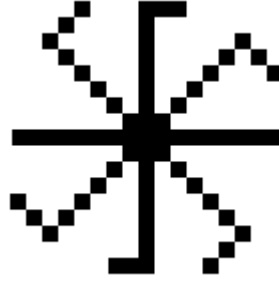

Çizim 8: Uçan Kuş

(Çelik, Erzurum'da Eham'dan)

Çizim 9: Yıldızın Oynaşı

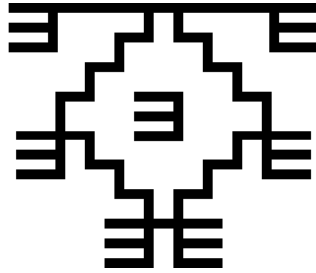

Çizim 10: Çark Yıldızı

(Emir, Bayburt'ta Eham)

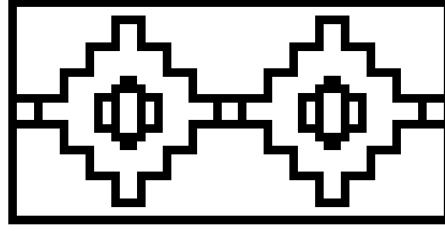

Çizim 11: Mercimek

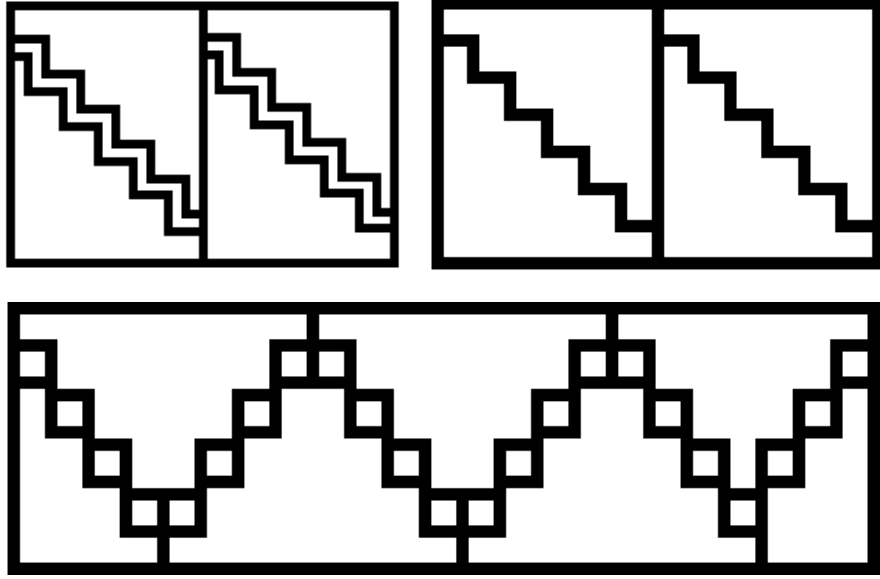
Çizim 12: Ceylan Boynuzu

(Çelik, Erzurum'da Eham'dan)

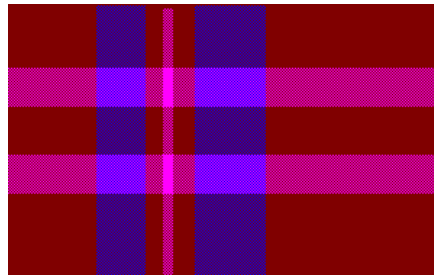
Çizim 13: Peten(Aynalı Kutu)

(Çelik, Erzurum'da Ehram'dan)

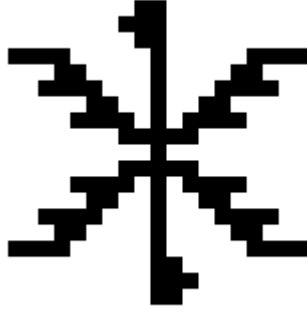

Çizim 14: Haşiyе(Çiftli, Tekli, Zikzak)

(Çelik, Erzurum'da Ehram'dan)

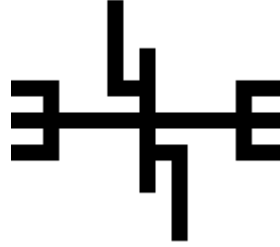

Çizim 15: Tavan Örneği

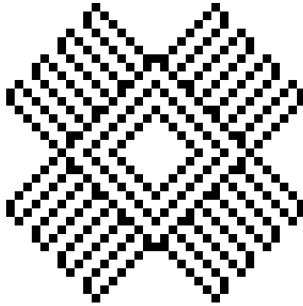
Çizim 16: Arı Dala Kondu

(Emir, Bayburt'ta Eham)

Çizim 17: Elmas Küpe

(Çelik, Erzurum'da Eham'dan)

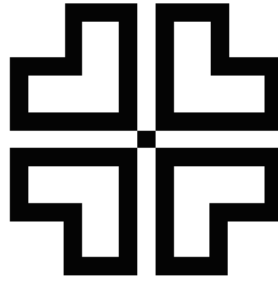

Çizim 18: Ağır çiçek-Kirkitin Gülü

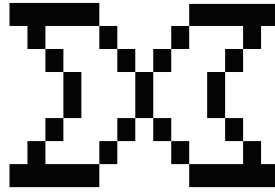
(Hatipoğlu, Erzurum İli Olur İlçesi Karnavas Bezi Dokumaların'dan)

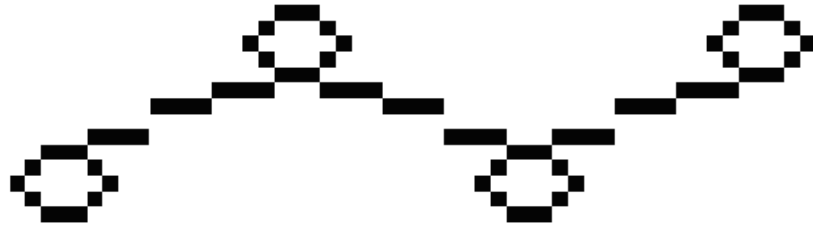
Çizim 19: Çilek

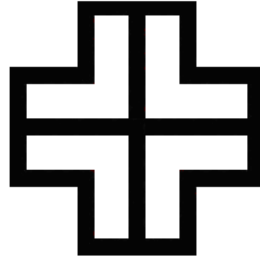
Çizim 20: Gelin Alma

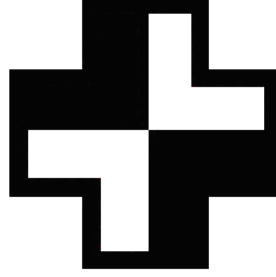
Çizim 21: Kelebek

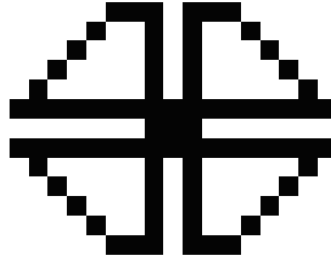
Çizim 22: Kenar

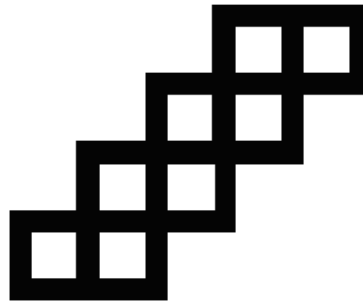
Çizim 23: Kızılıcık Çiçeği-1

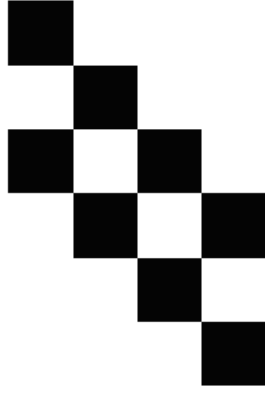
Çizim 24: Kızılıcık Çiçeği-2

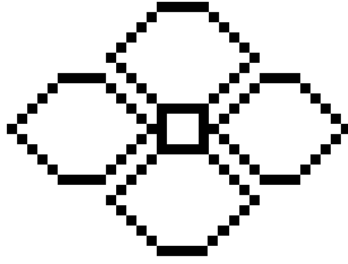
Çizim 25: Kuşkanadı

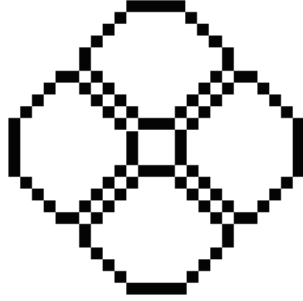
Çizim 26: Meyrap-1

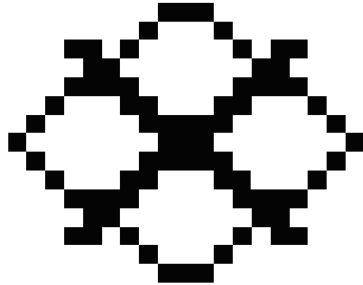
Çizim 27: Meyrap-2

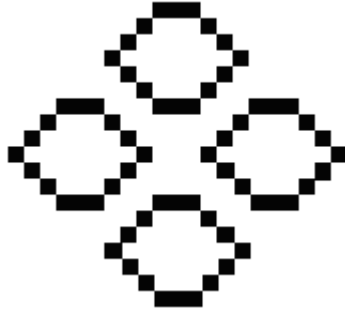
Çizim 28: Para Çiçeği

Çizim 29: Para Çiçeği

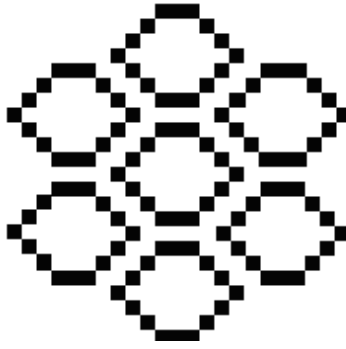

Çizim 30: Para Çiçeğinin Dördü -1

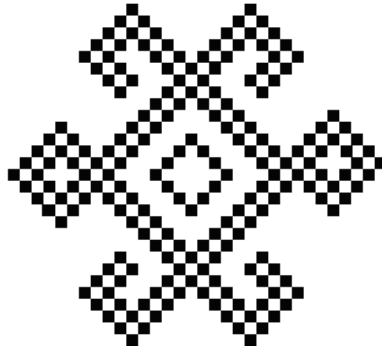
Çizim 31: Para Çiçeğinin Dördü-2

(Hatipoğlu, Erzurum İli Olur İlçesi Karnavas Bezi Dokumaların'dan)

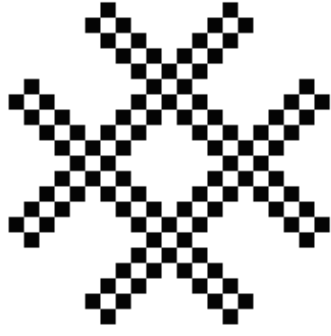

Çizim 32:Para Çiçeğinin Gülü

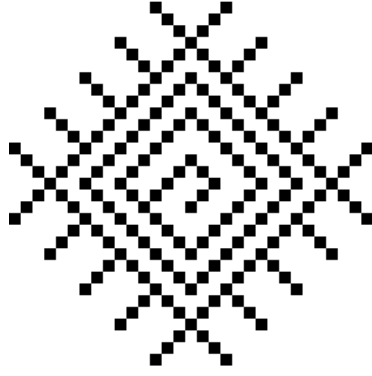
(Hatipoğlu, Erzurum İli Olur İlçesi Karnavas Bezi Dokumaların'dan)

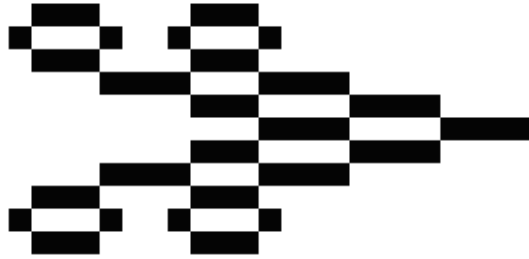
Çizim 33:Akrep

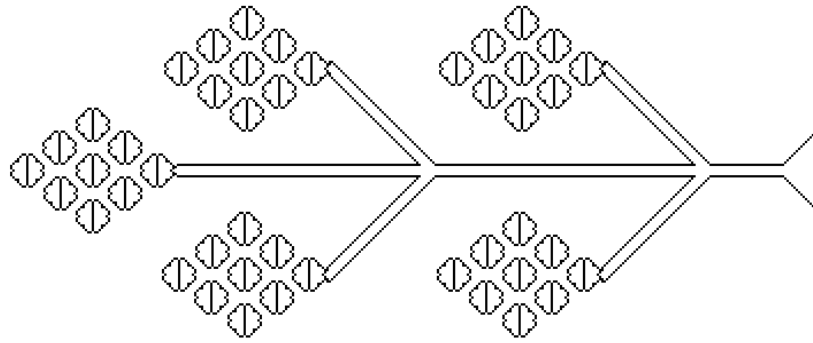
Çizim 34:Pıtrak-1

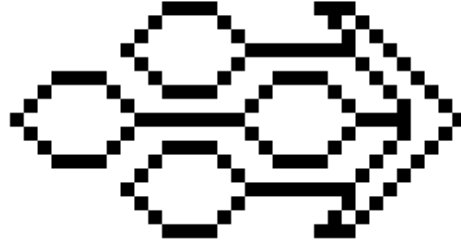
Çizim 35:Pıtrak-2

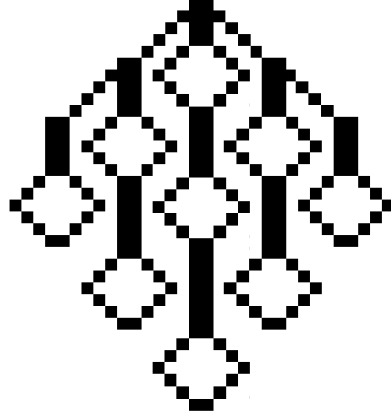
Çizim 36:Salkım

Çizim 37:Üzüm Salkımı

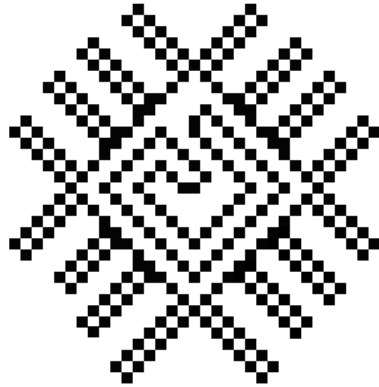

Çizim 38:Sazdalının Küçüğü

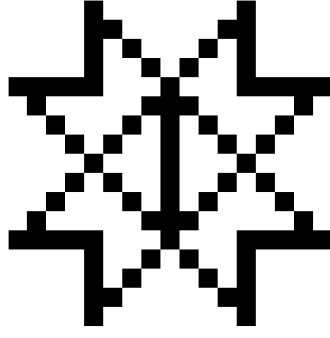
Çizim 39:Sazdalının Büyüğü

(Hatipoğlu, Erzurum İli Olur İlçesi Karnavas Bezi Dokumaların'dan)

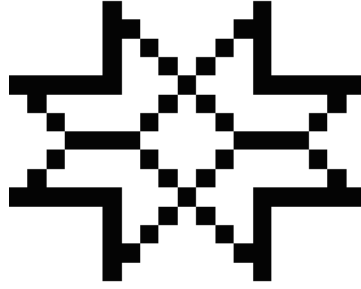

Çizim 40:Sulu Per

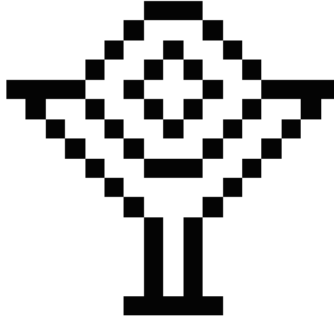
(Hatipoğlu, Erzurum İli Olur İlçesi Karnavas Bezi Dokumaların'dan)

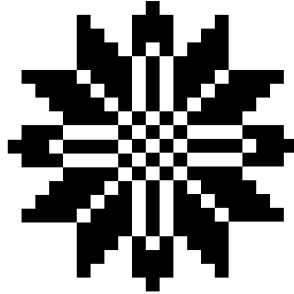
Çizim 41:Yıldızlı Gül-1

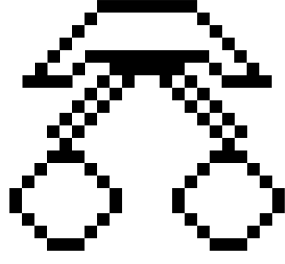
Çizim 42:Yıldızlı Gül-2

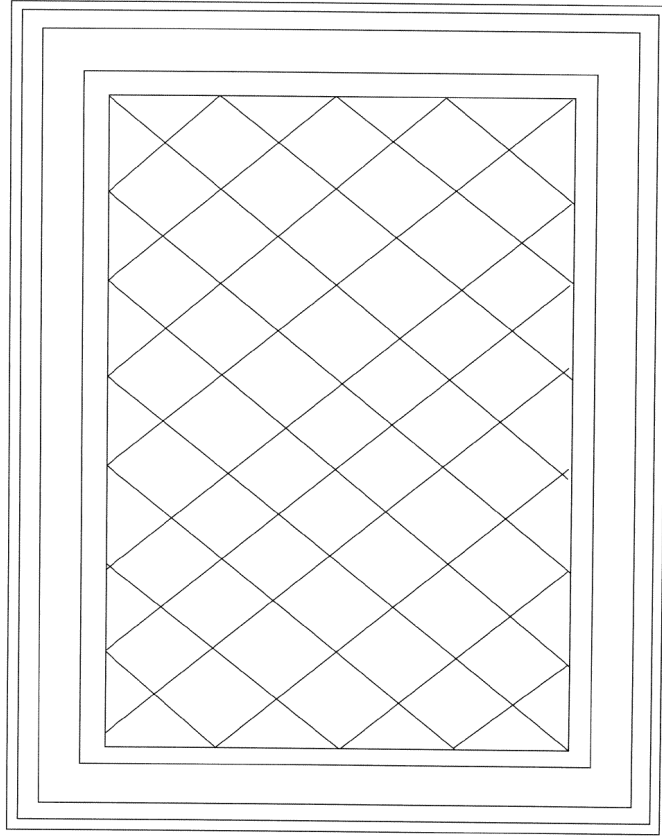
Çizim 43:Yeni Çiçek

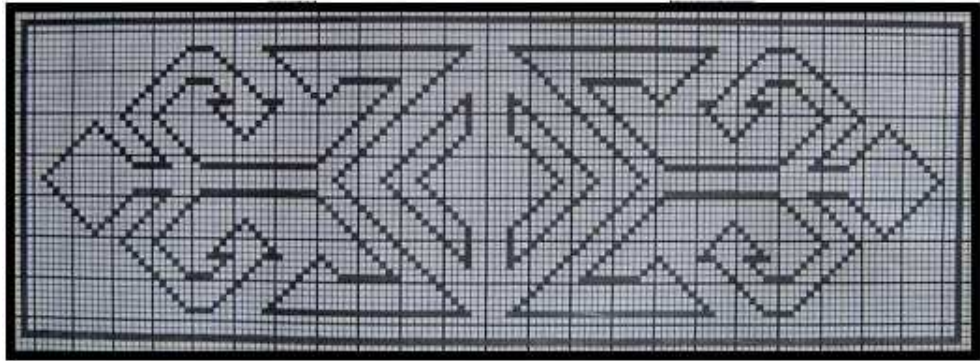
Çizim 44:Yıldız Çiçeği

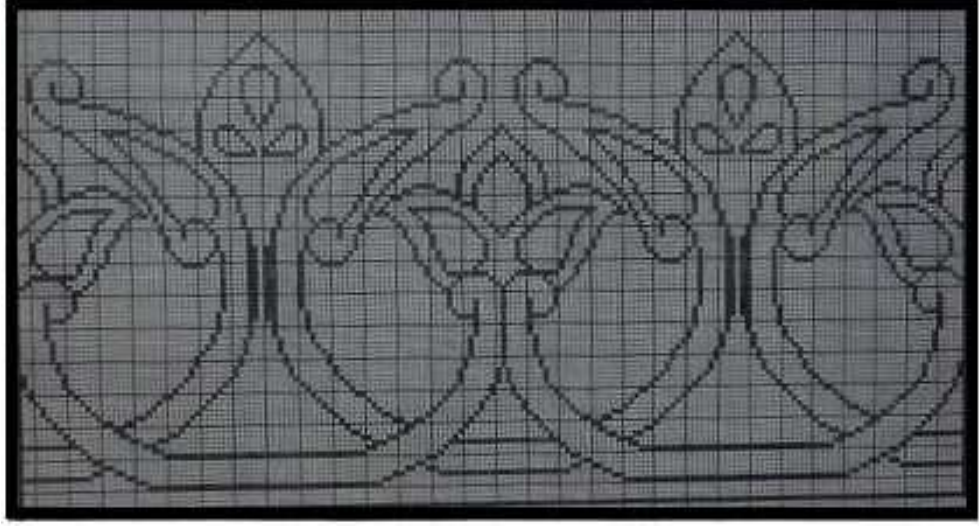
Çizim 45: Kiraz

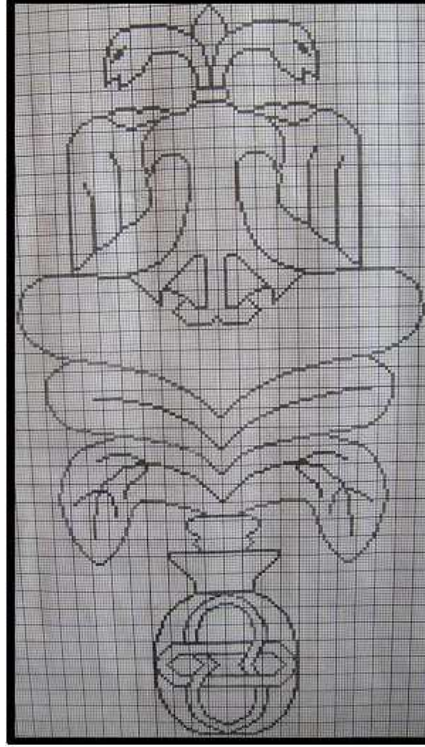
Çizim 46: Katalog No: 1 (Herke Halı)

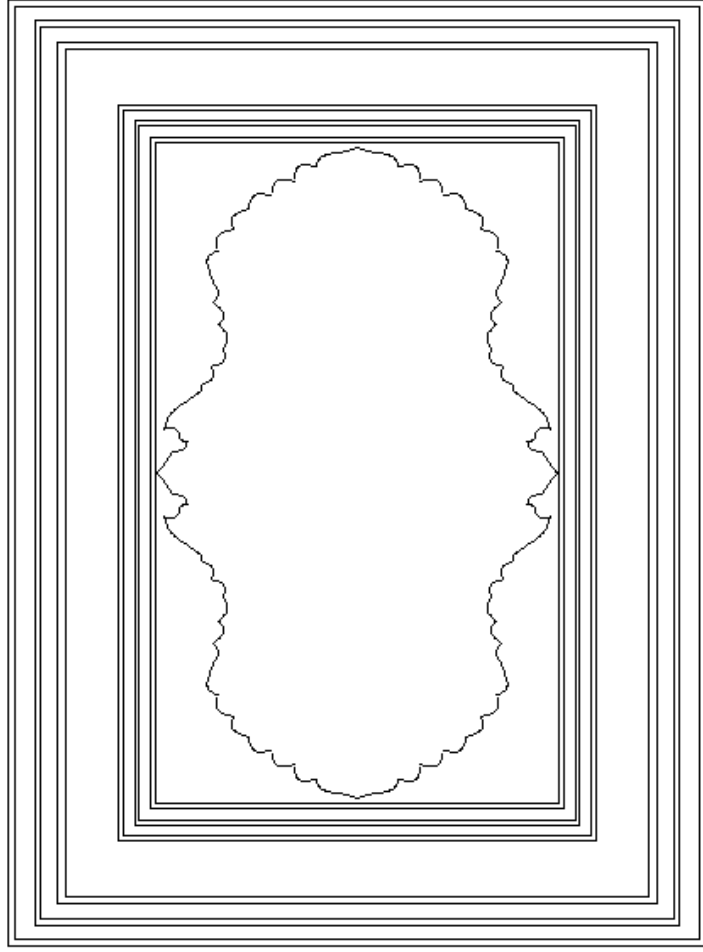
Çizim 47: Dar Bordür

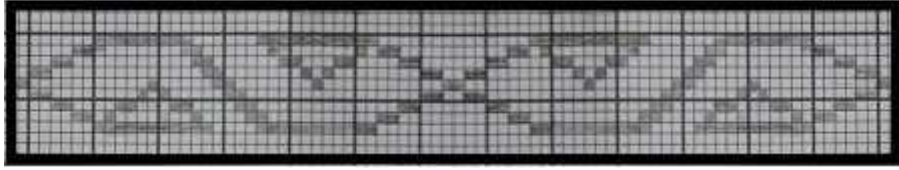
Çizim 48: Geniş Bordür

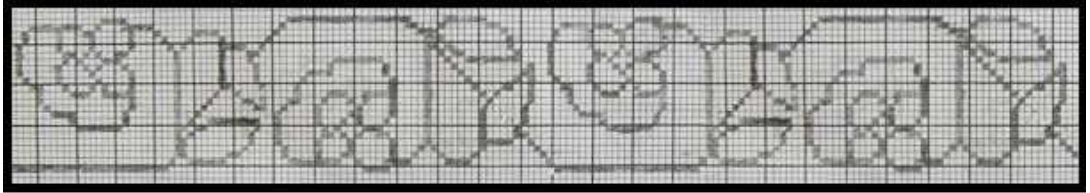
Çizim 49: Halı Zemin Dolgusu

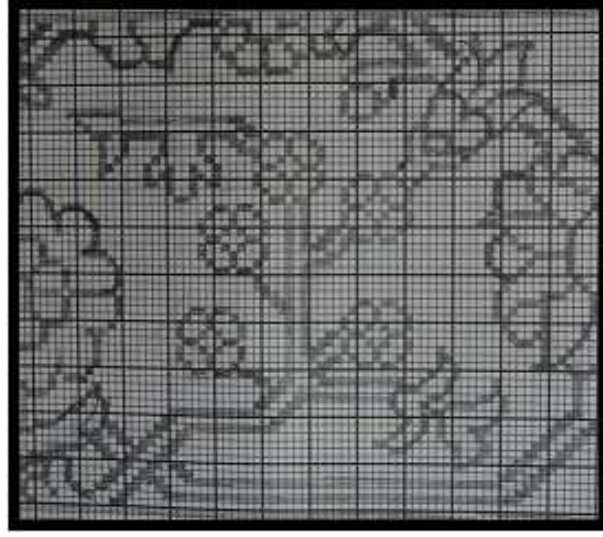
Çizim 50: Katalog No: 2 (Hereke Halı)

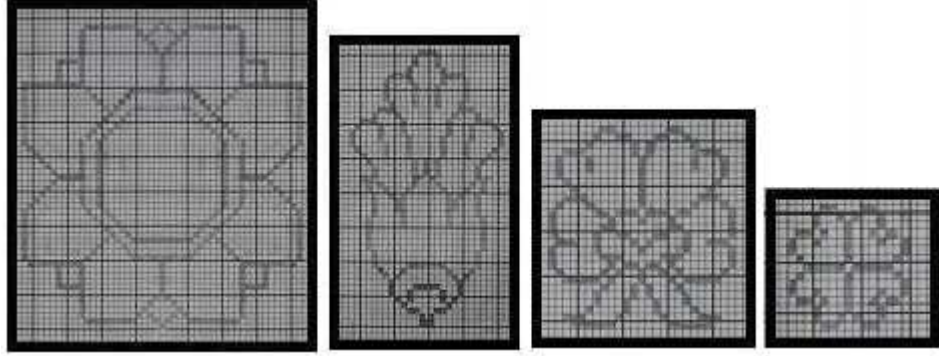
Çizim 51: İnce Bordür (Suyolu- İnce Su)

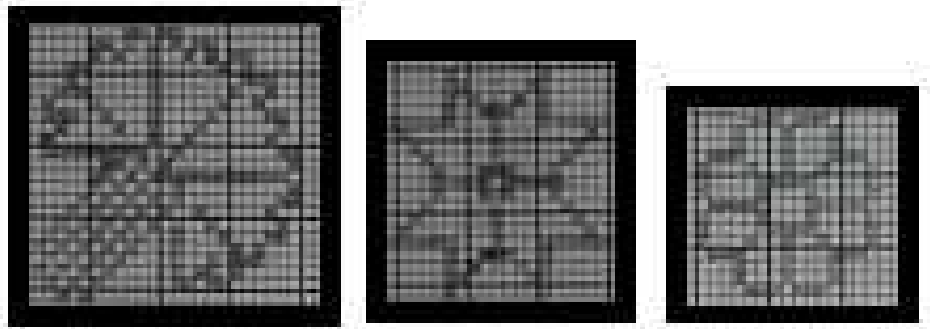
Çizim 52: Dar Bordür

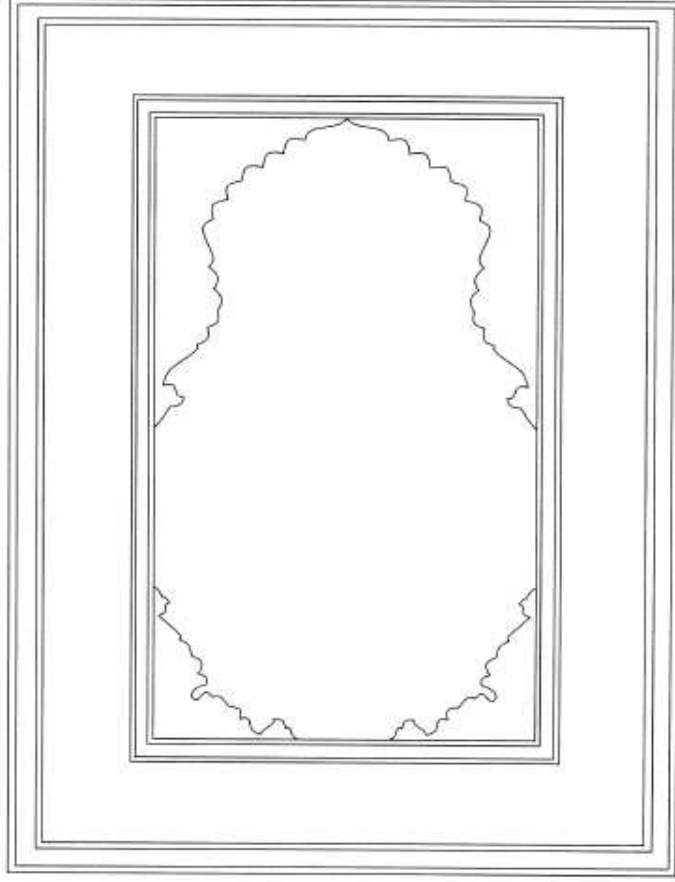
Çizim 53: Geniş Bordür

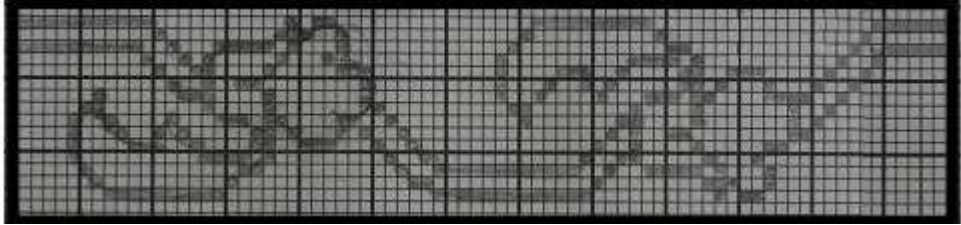
Çizim 54: Peuç ve Gonca Motifleri

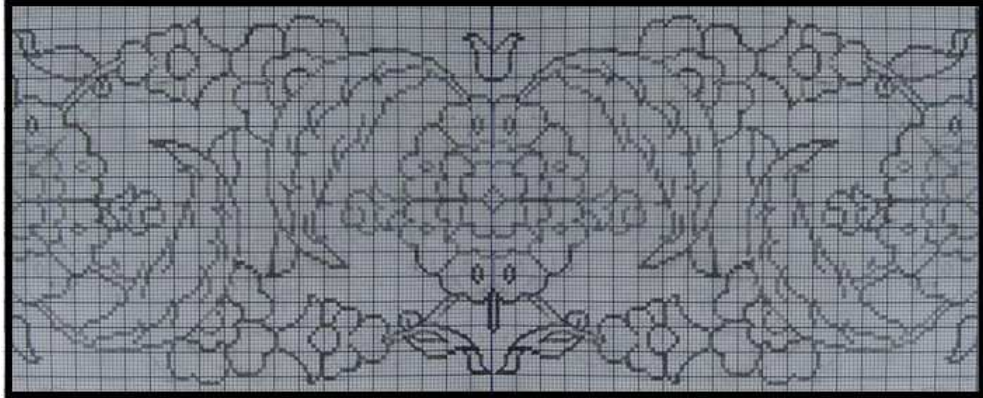
Çizim 55: Karanfil ve Peuç Motifleri

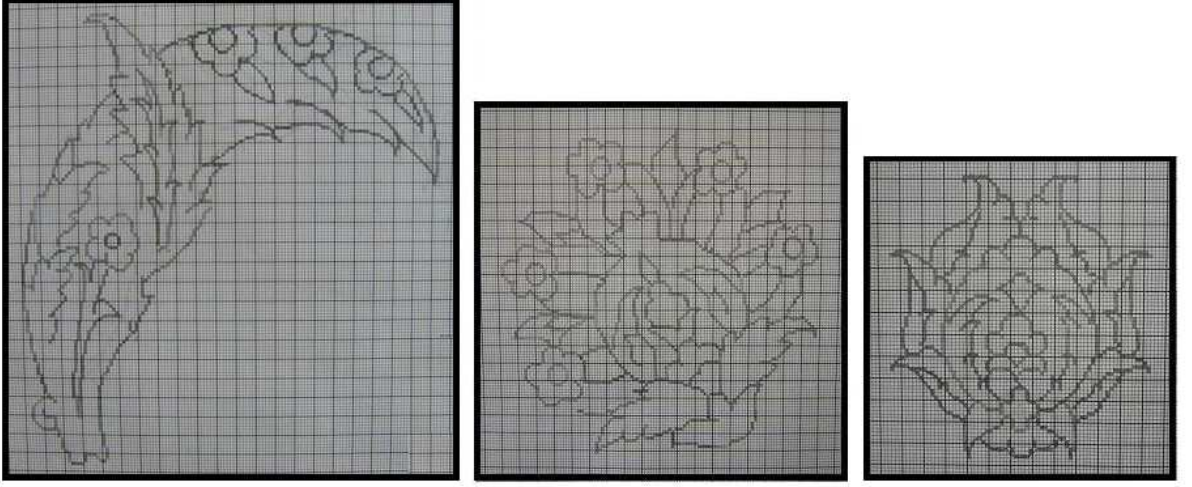
Çizim 56: Katalog No: 3 (Hereke Halı)

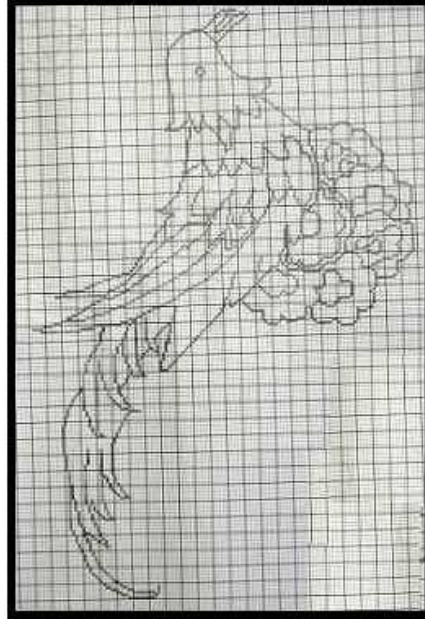
Çizim 57: Dar Bordür

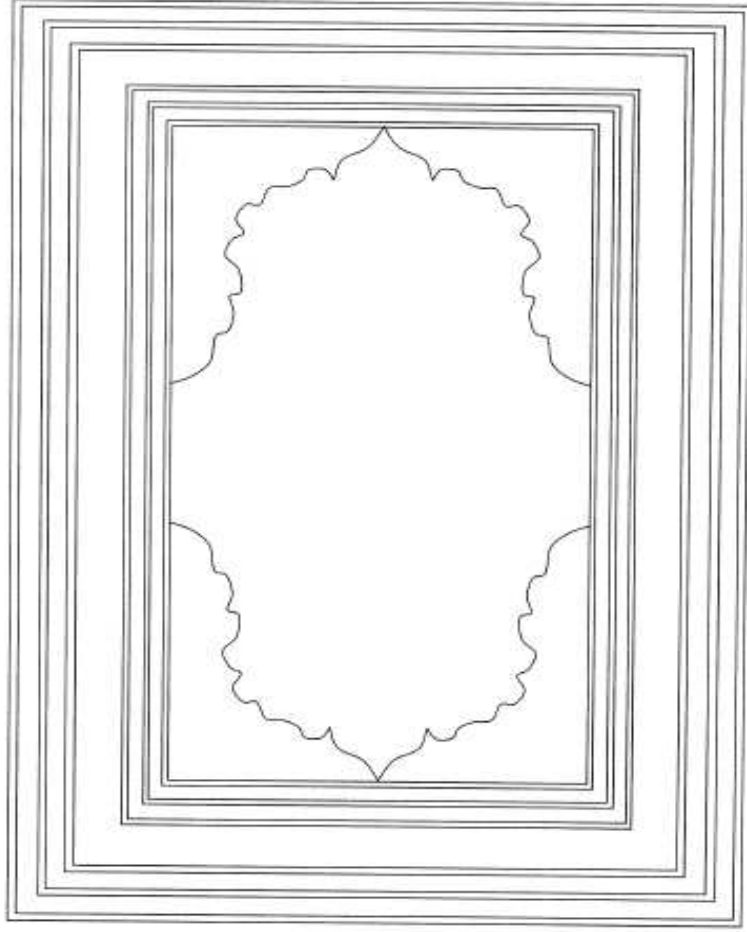
Çizim 58: Geniş Bordür

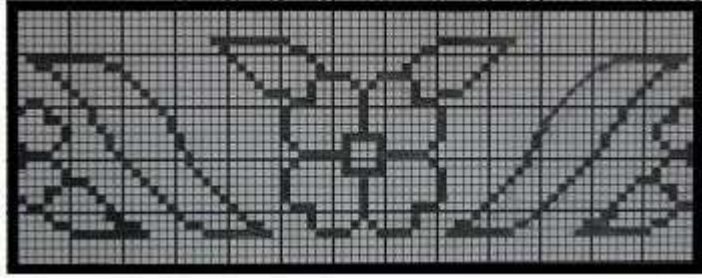
Çizim 59:Yaprak ve Hatayi Motifleri

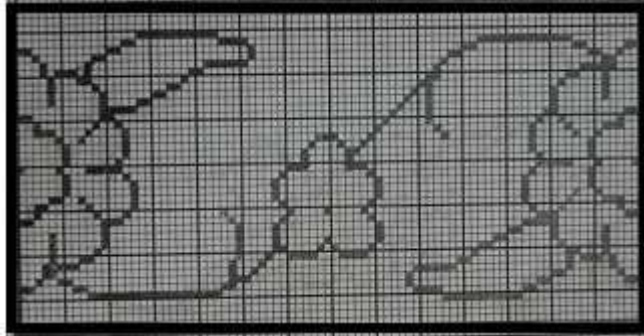
Çizim 60:Kuş Motifi

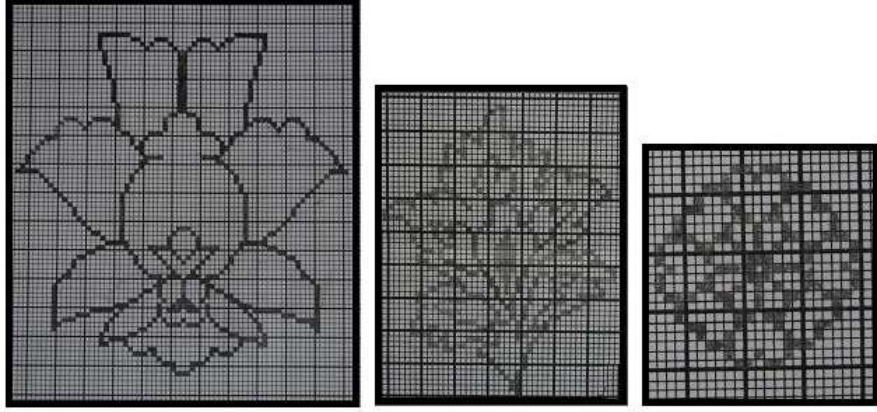
Çizim 61:Katalog No:4 (Hereke Halı)

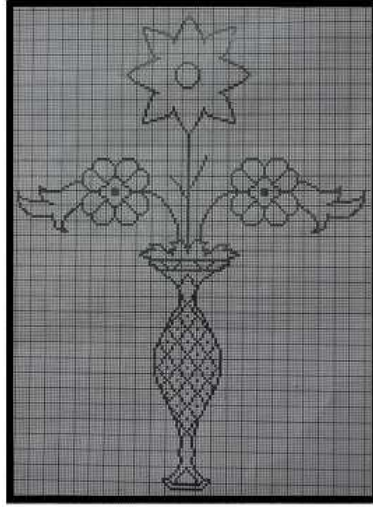
Çizim 62: İnce Su Bordür

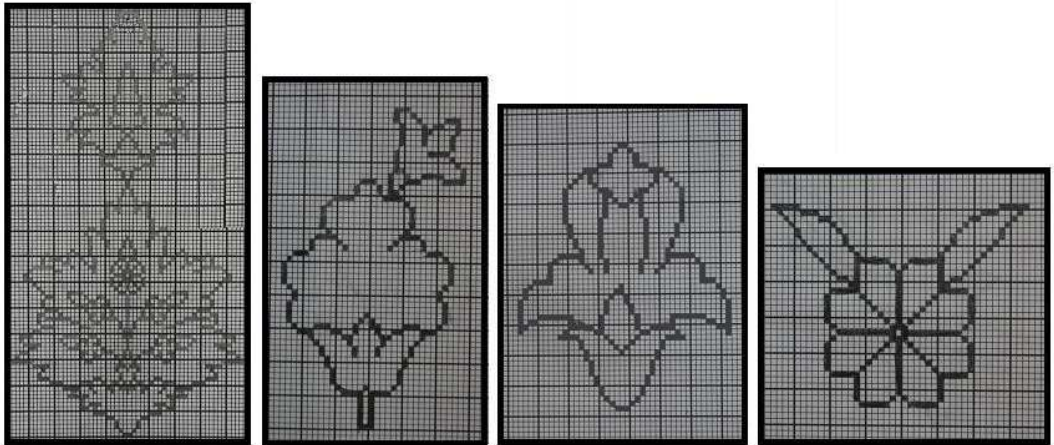
Çizim 63:Dar Bordür

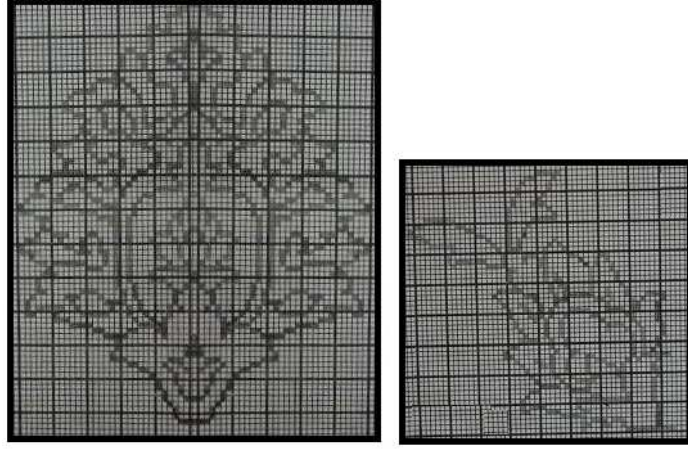
Çizim 64: Geniş Bordürde Kullanılan Motifler

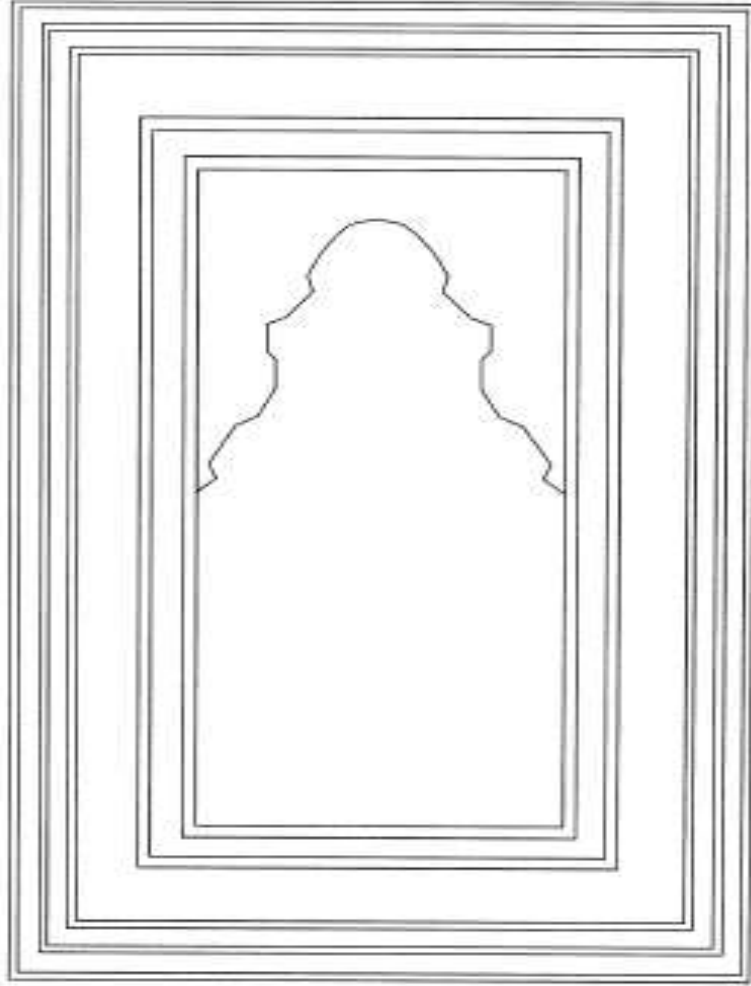
Çizim 65: Çeşm-i Bülbül Vazo Motifi

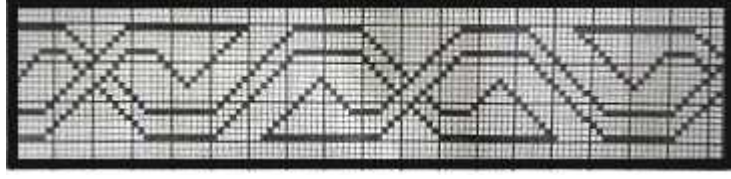
Çizim 66: Zemin Motifleri

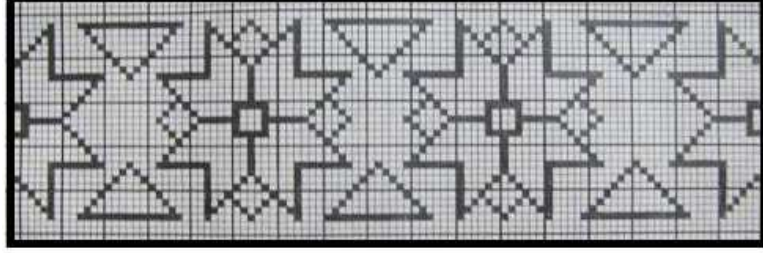
Çizim 67: Zemin Motifleri

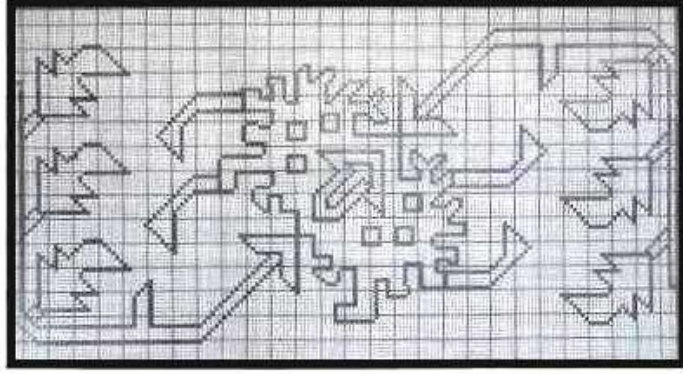
Çizim 68: Katalog No: 5 (Hereke Seccade)

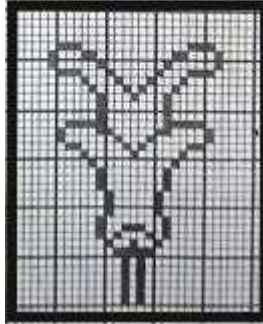
Çizim 69: İnce Su Bordür

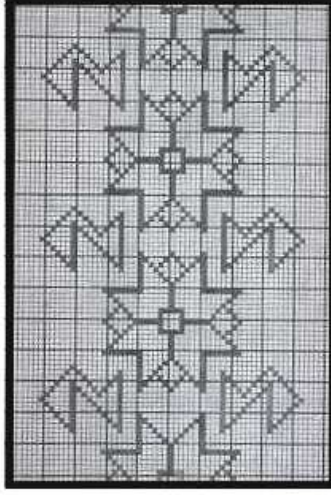
Çizim 70: Dar Bordür

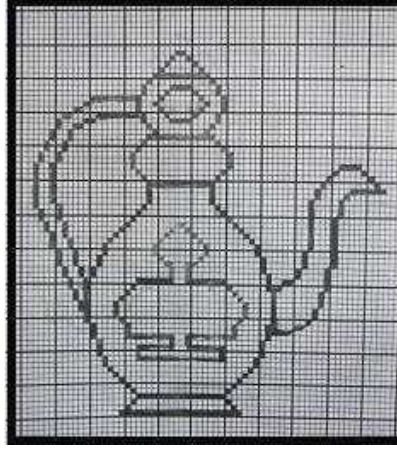
Çizim 71: Geniş Bordür

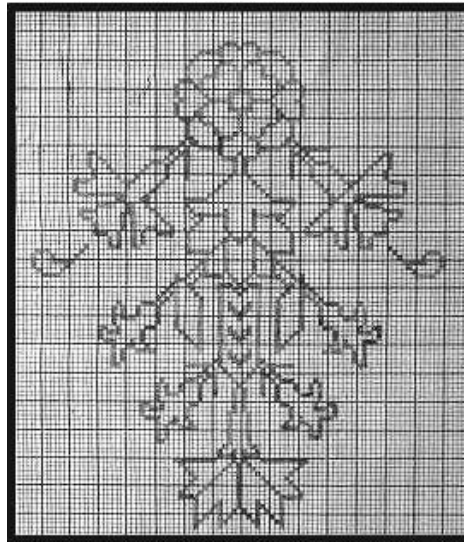
Çizim 72: Sumbül Motifi

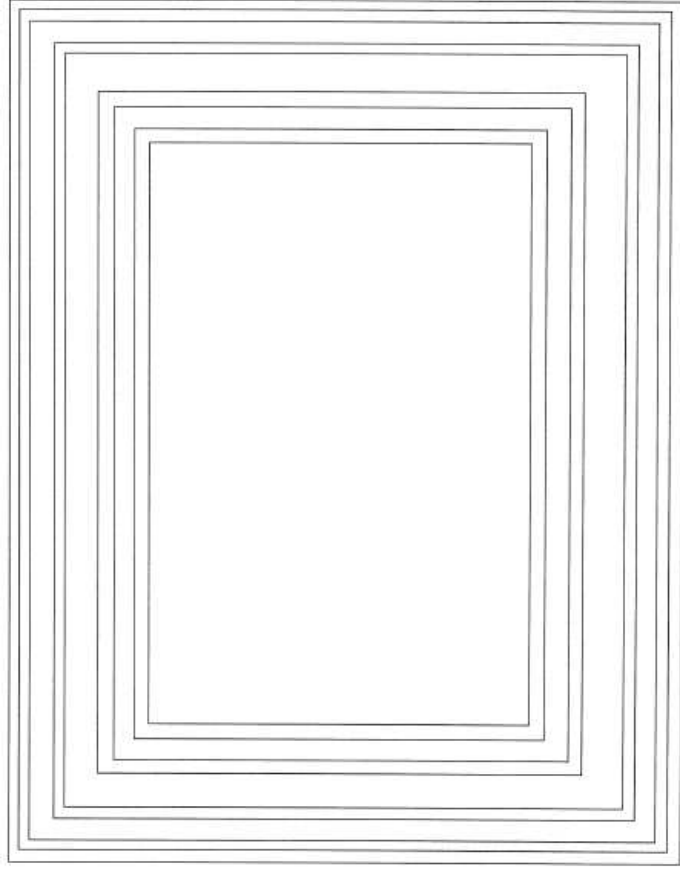
Çizim 73: Yıldız ve Çengel Motifleri

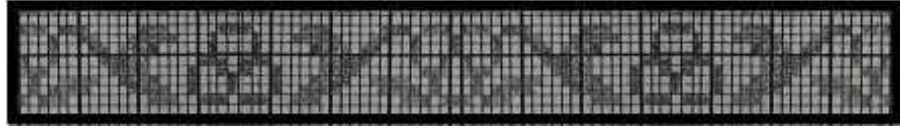
Çizim 74: İbrik Motifi

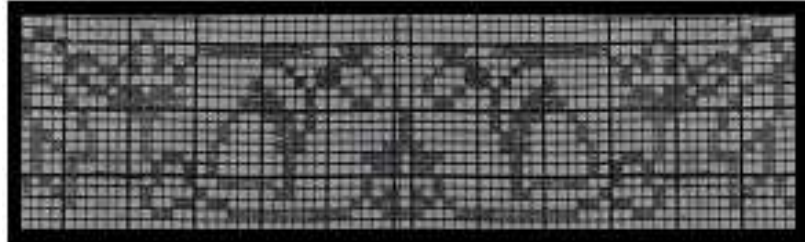
Çizim 75: Mihrap Ortası Motifler

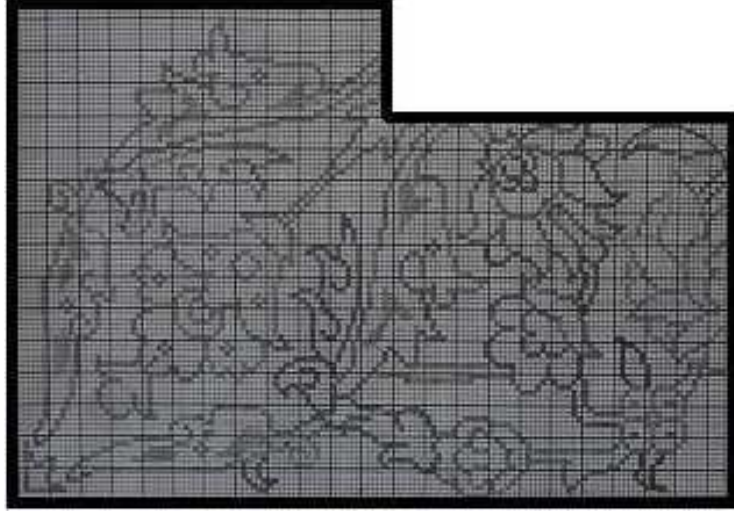
Çizim 76: Katalog No: 6 (Hereke Halı)

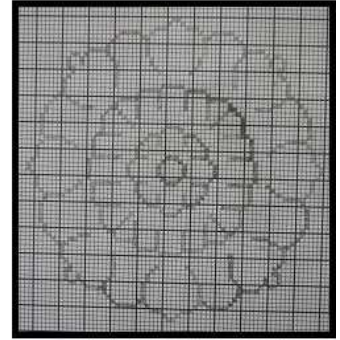
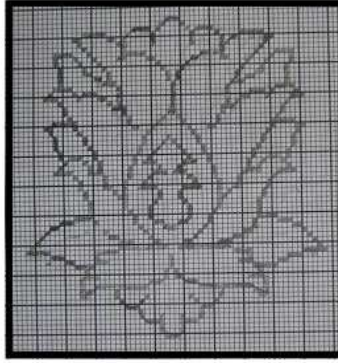
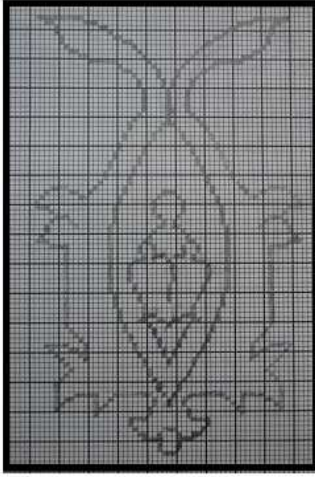
Çizim 77: İnce Su

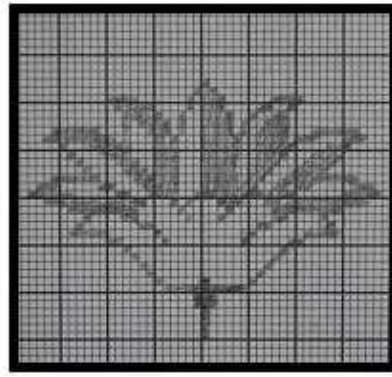
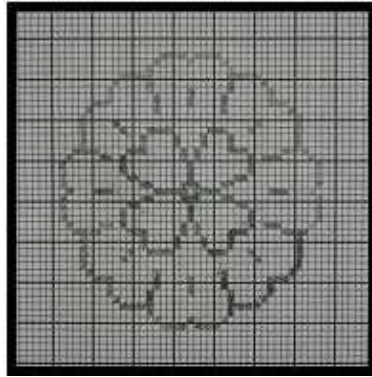
Çizim 78: Dar Bordür

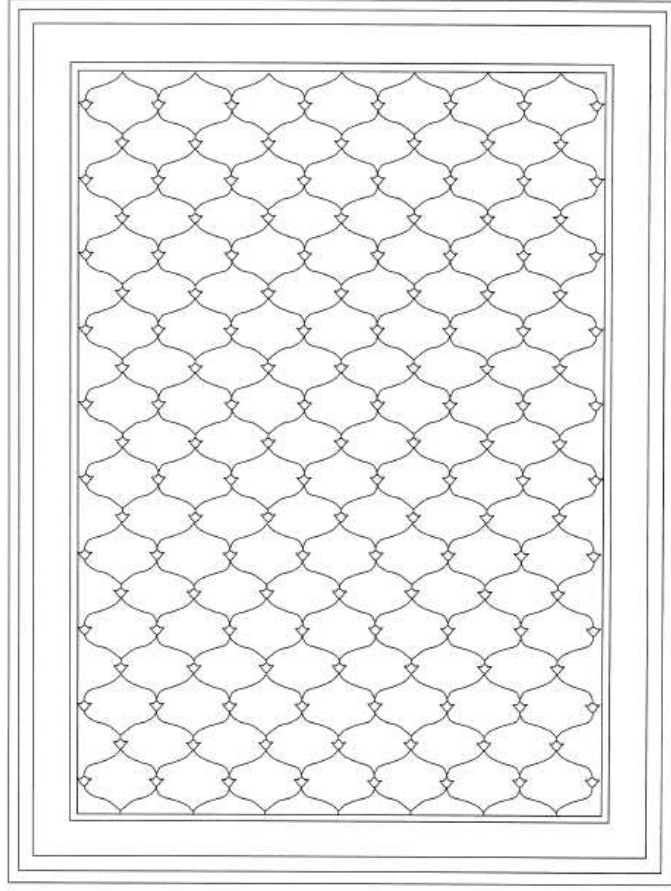
Çizim 79: Geniş Bordür

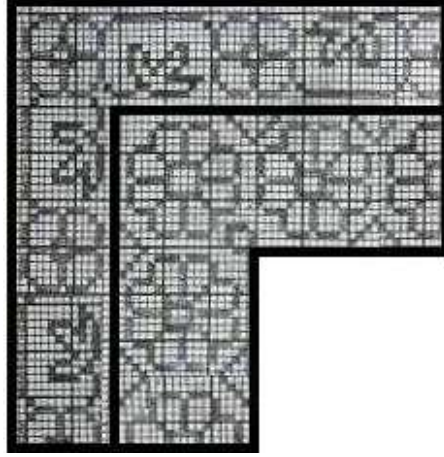
Çizim 80: Zemin Motifleri

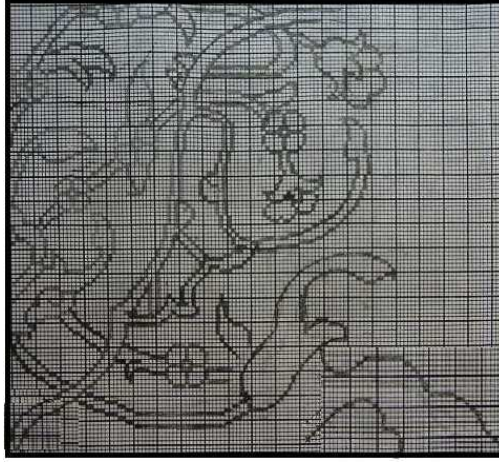
Çizim 81: Zemin Motifleri

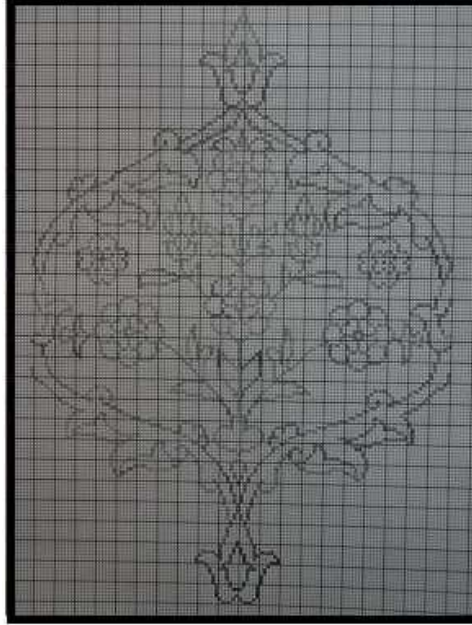
Çizim 82: Katalog No:7 (Hereke Halı)

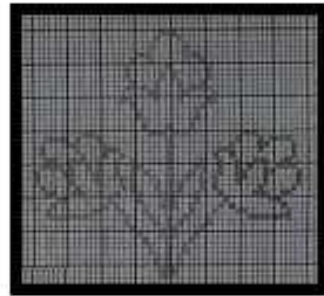
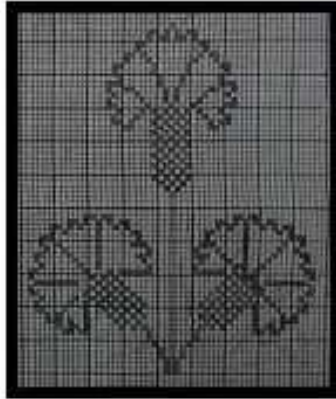
Çizim 83: İnce ve Dar Bordürler

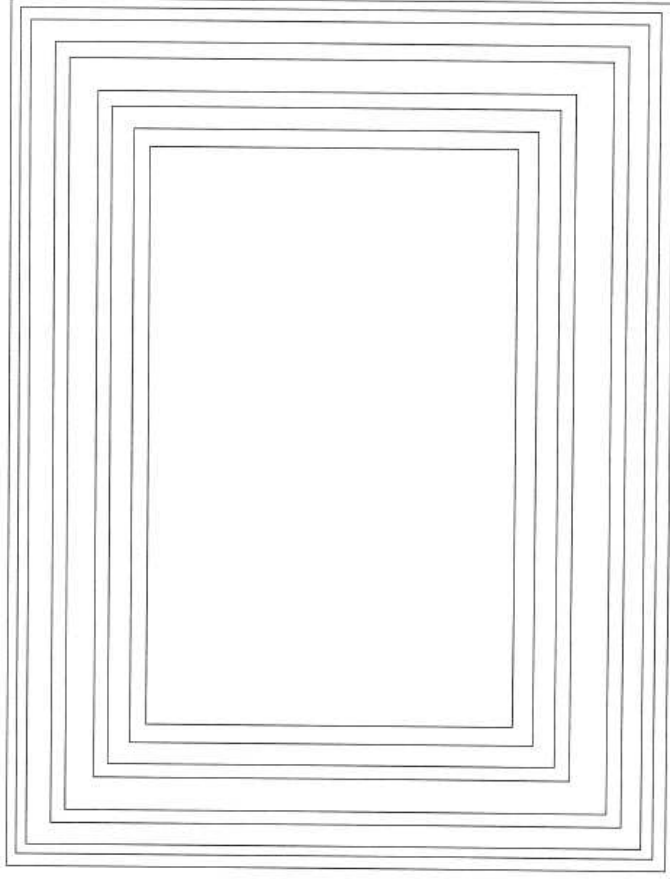
Çizim 84:Geniş Bordür

Çizim 85: Zemin Motifi

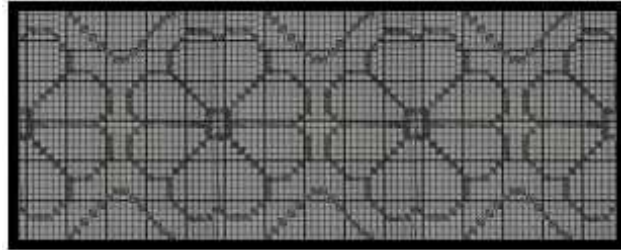
Çizim 86: Zemin Motifleri

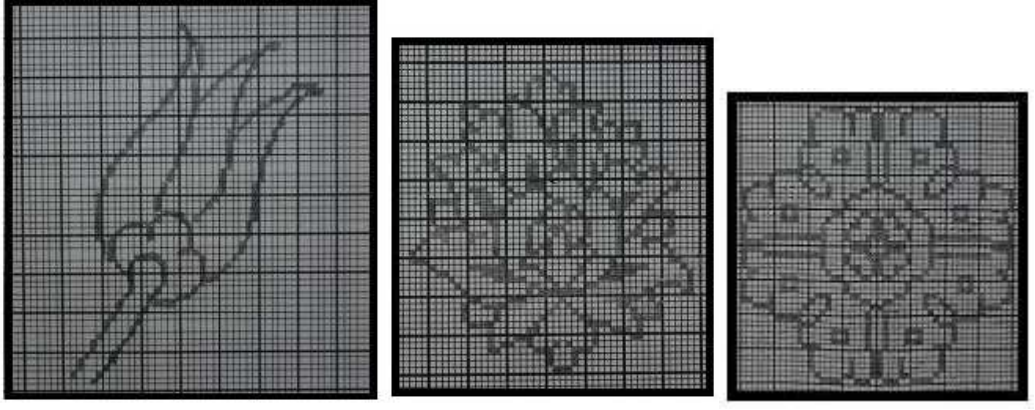
Çizim 87: Katalog No: 8 (Hereke Halı)

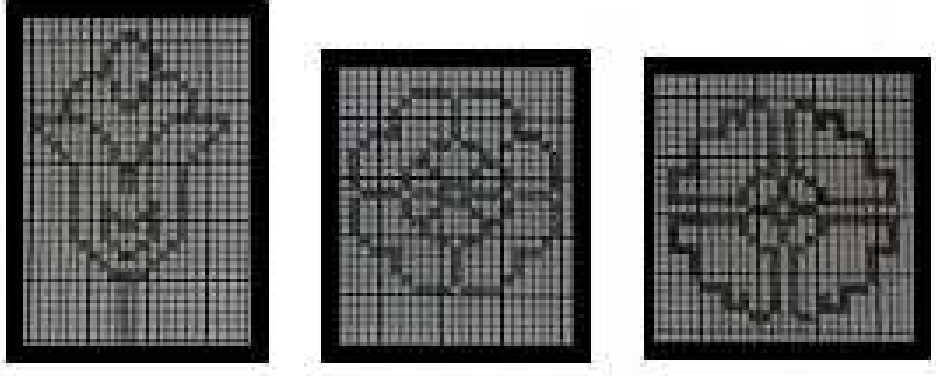
Çizim 88: İnce Bordür (İnce Su)

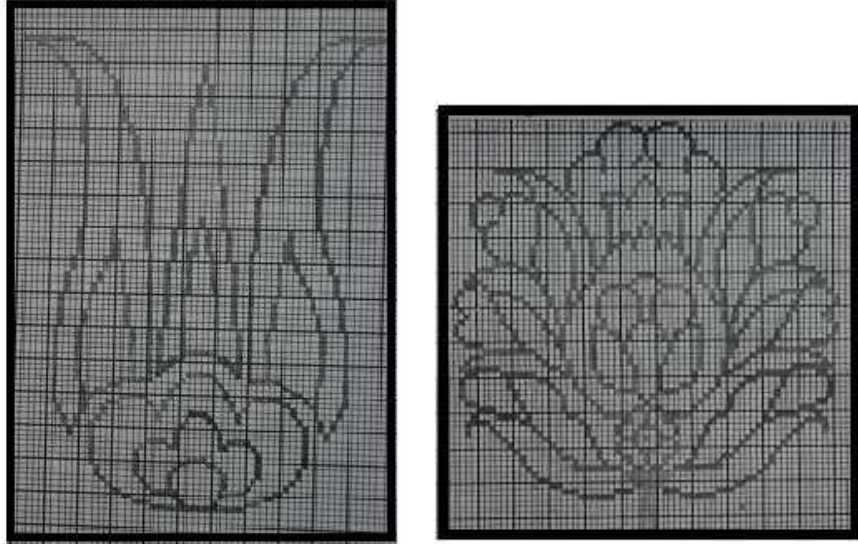
Çizim 89: Dar Bordür

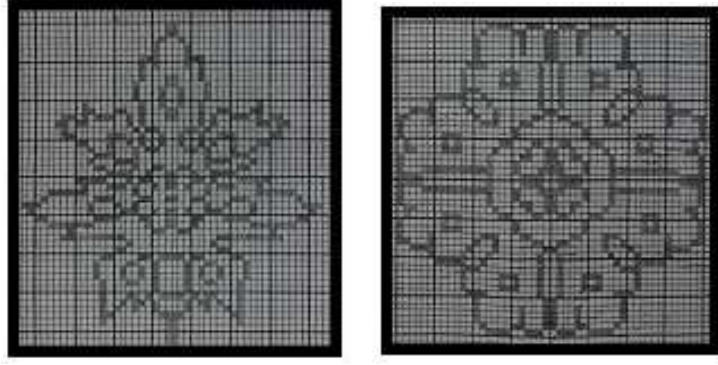
Çizim 90: Geniş Bordür Motifleri

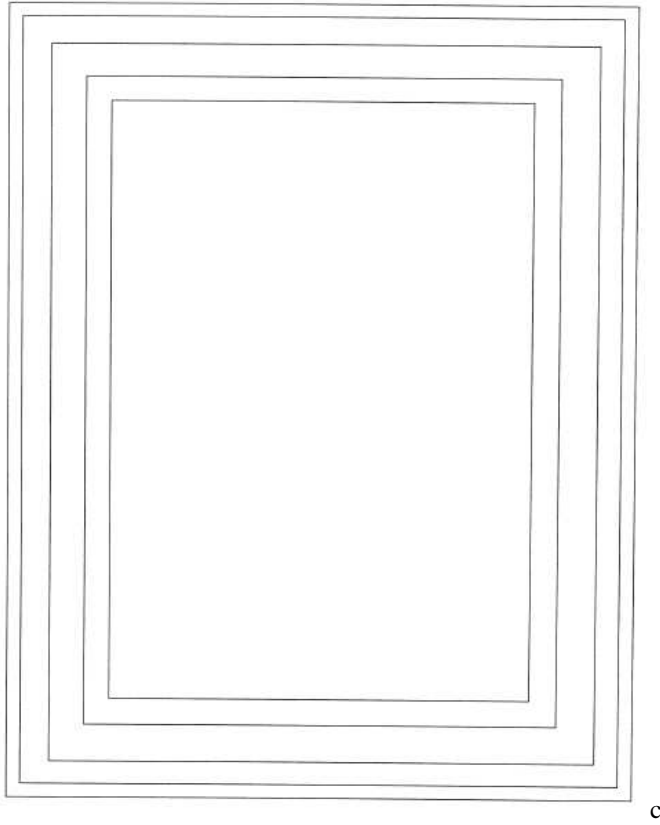
Çizim 91: Geniş Bordür Motifleri

Çizim 92: Zemin Motifleri

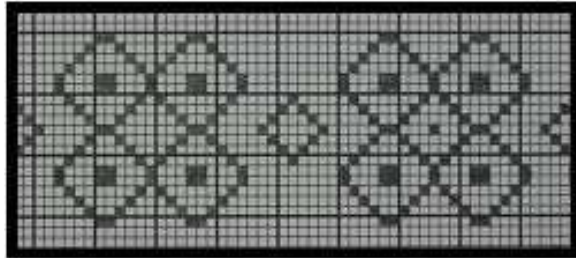

Çizim 93: Zemin Motifleri

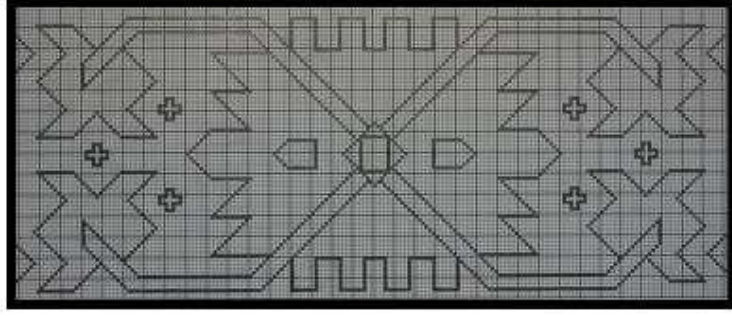

c

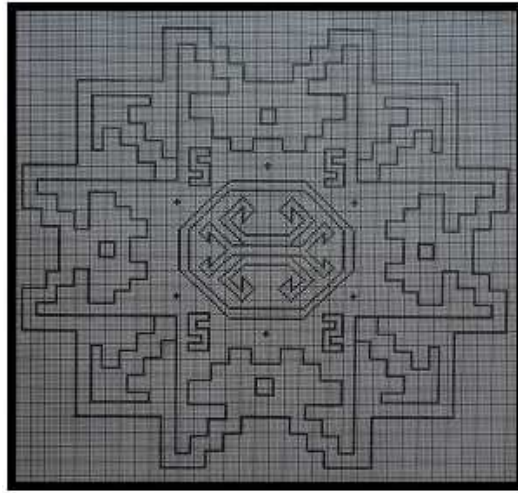
Çizim 94: Katalog No: 9 (Kaba Halı)

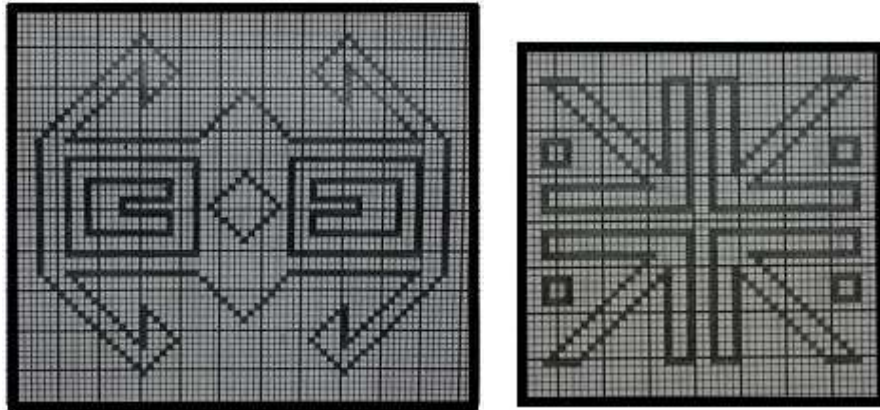
Çizim 95: Dar Bordür

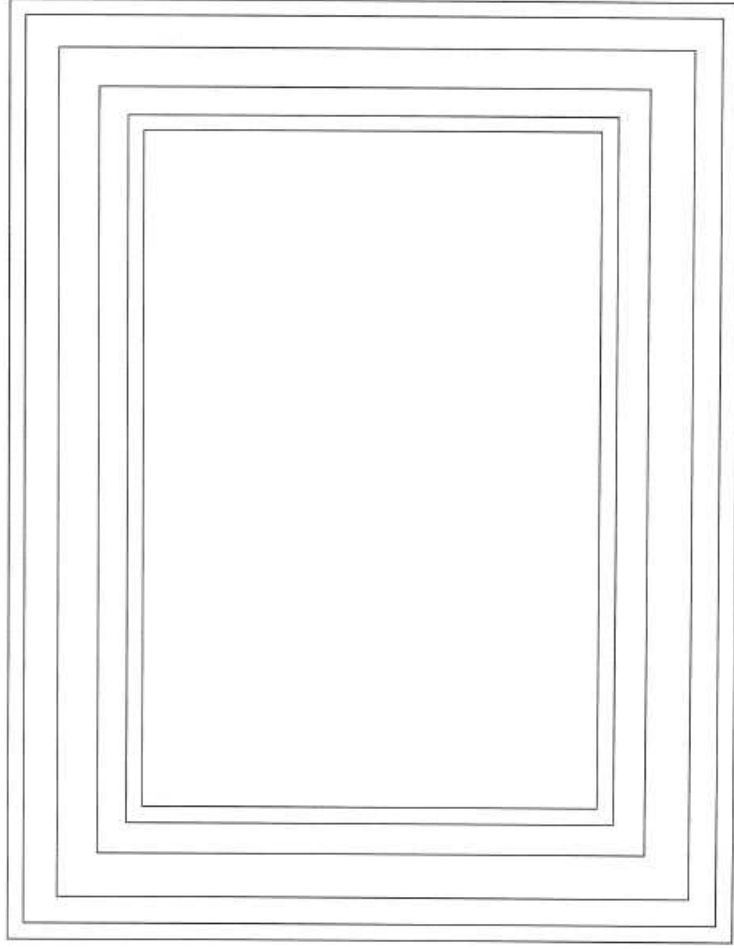
Çizim 96: Geniş Bordür

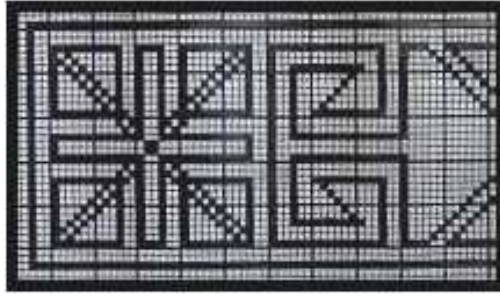
Çizim 97: Sekizgen Yıldız Motifi (Zemin Motifi)

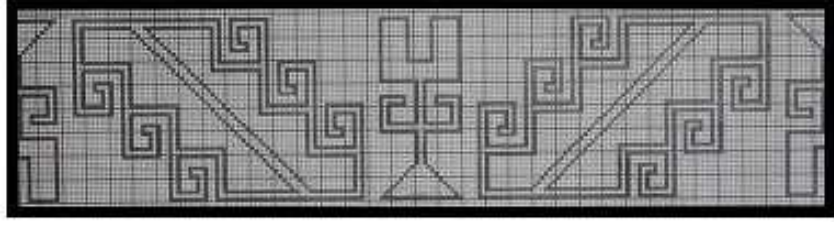
Çizim 98: Koçboynuzu ve Ok Motifleri (Zemin Motifleri)

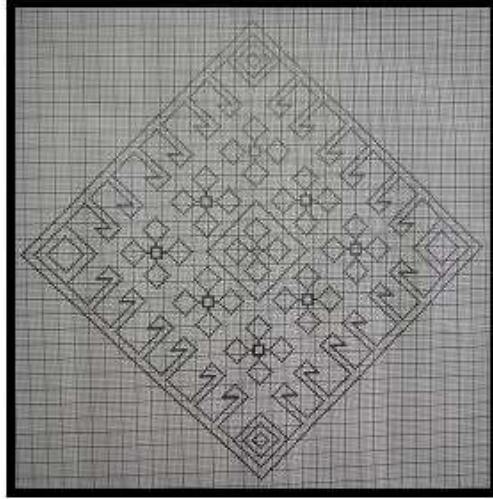
Çizim 99: Katalog No:10 (Kaba Halı)

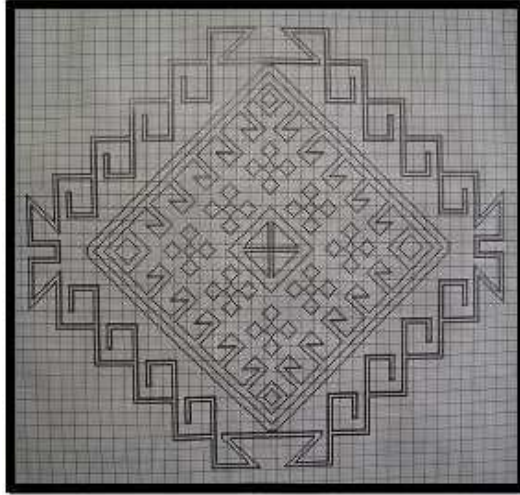
Çizim 100: Dar Bordür

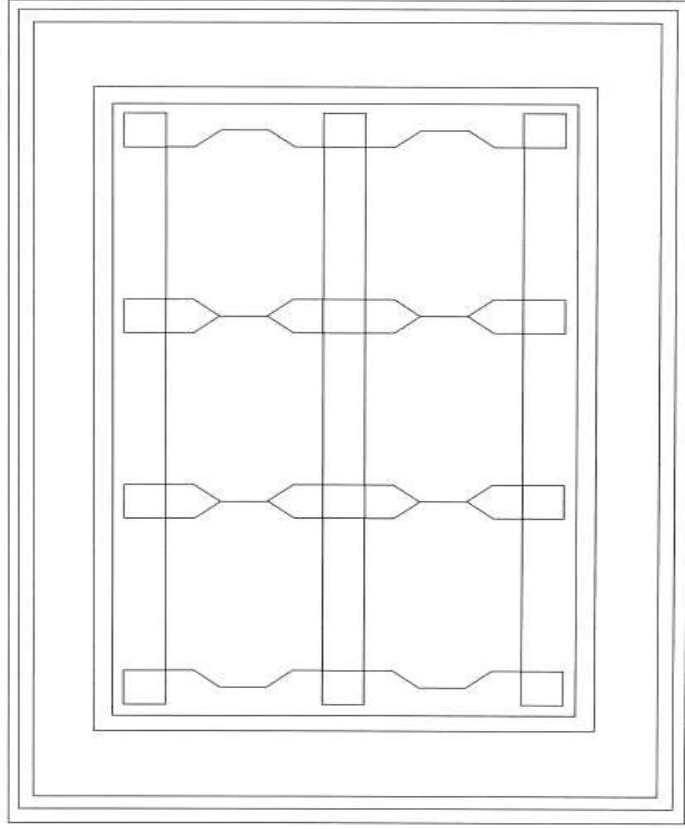
Çizim 101: Geniş Bordür

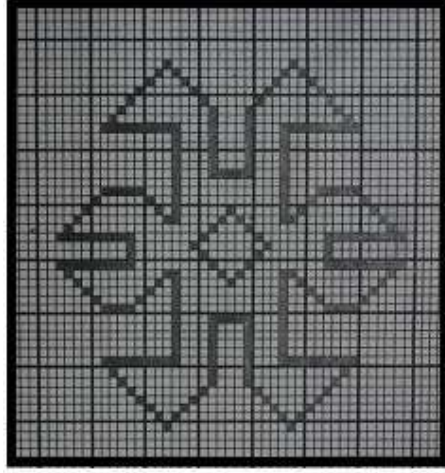
Çizim 102: Zemin Motifi (Bereket Motifi)

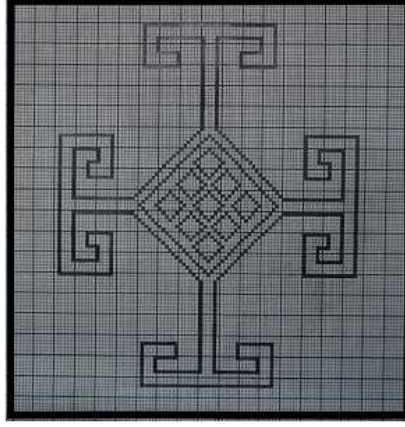
Çizim 103: Zemin Motifi (Akrep Motifi)

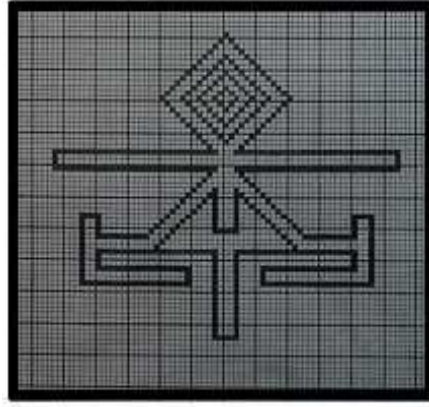
Çizim 104: Katalog No: 11 (Kaba Halı)

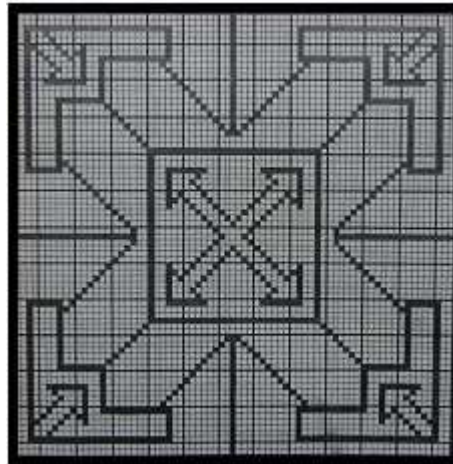
Çizim 105:Geniş Bordür Motifi (Kurtağzı Motifi)

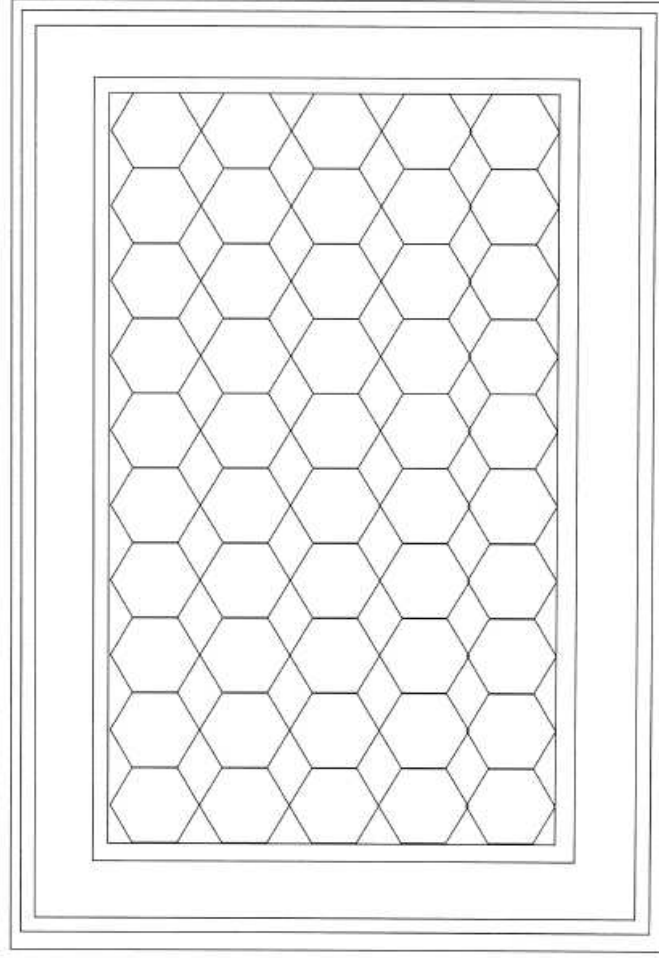
Çizim 106:Zemin Motifi (Haç Motifi)

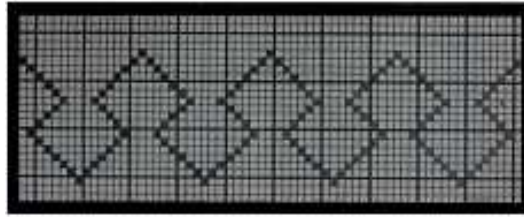
Çizim 107: Zemin Motifi (Elibelinde Motifi)

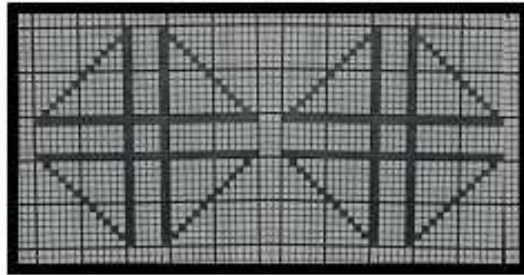
Çizim 108: Zemin Motifi (Ok Motifi)

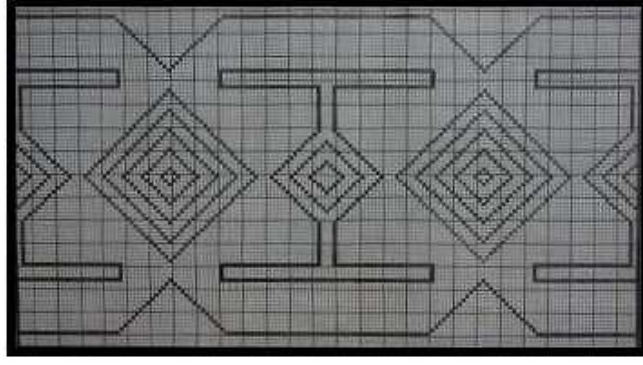
Çizim 109: Katalog No:12 (Kaba Halı)

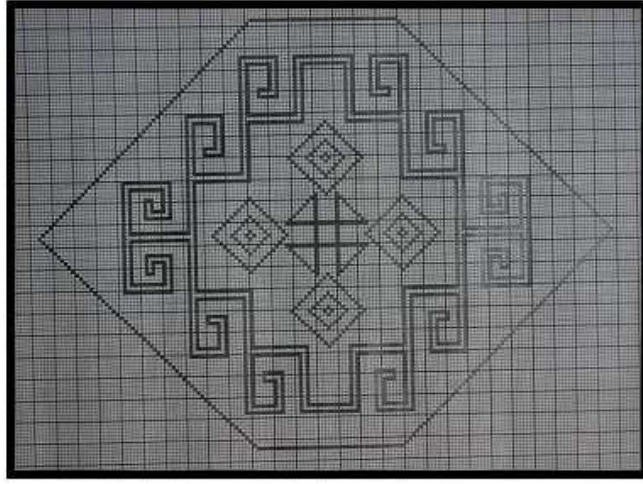
Çizim 110:İnce Bordür

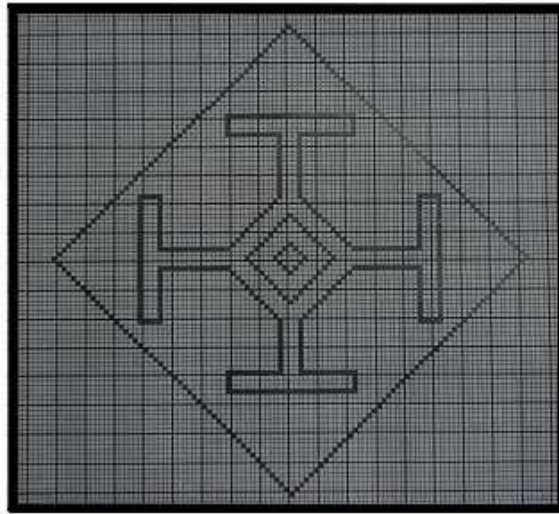
Çizim 111:Dar Bordür

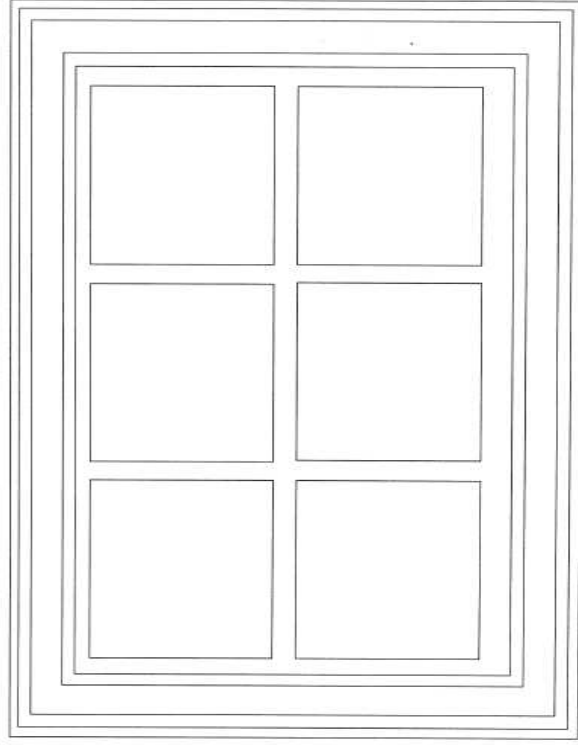
Çizim 112: Geniş Bordür

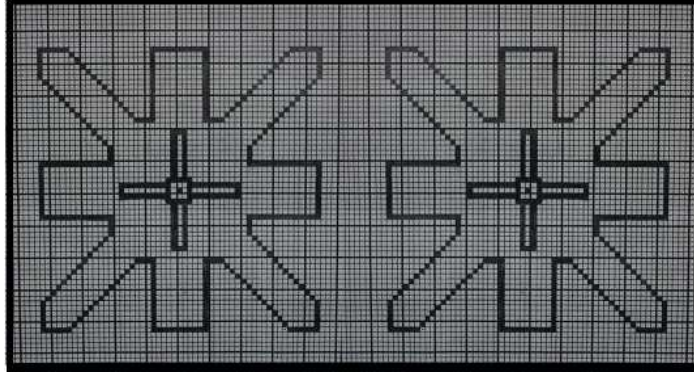
Çizim 113: Zemin Motifi (Akrep ve Göz Motifi)

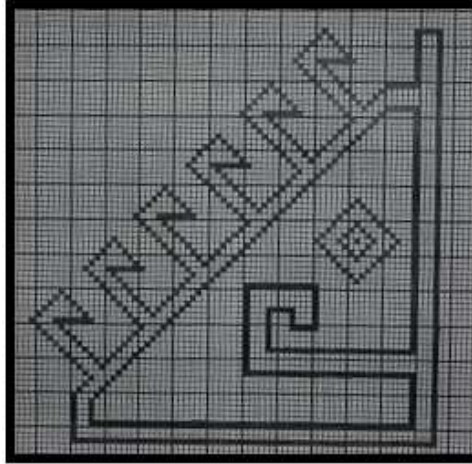
Çizim 114: Zemin Motifi (Bereket Motifi)

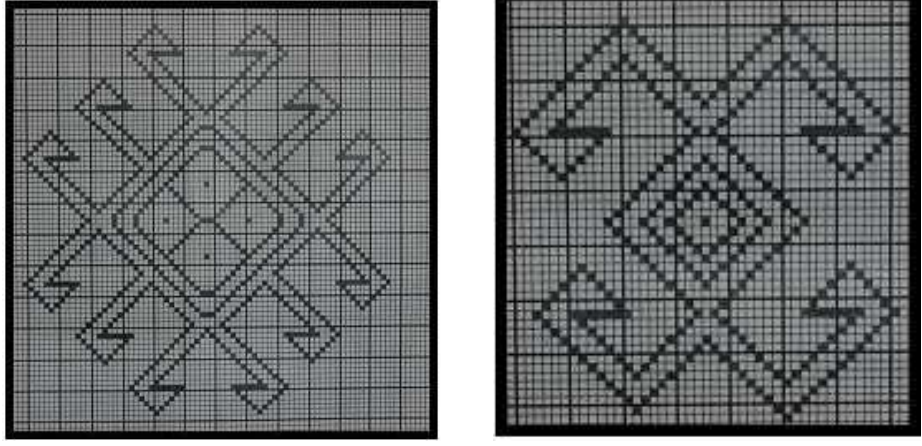
Çizim 115: Katalog No:13 (Kaba Halı)

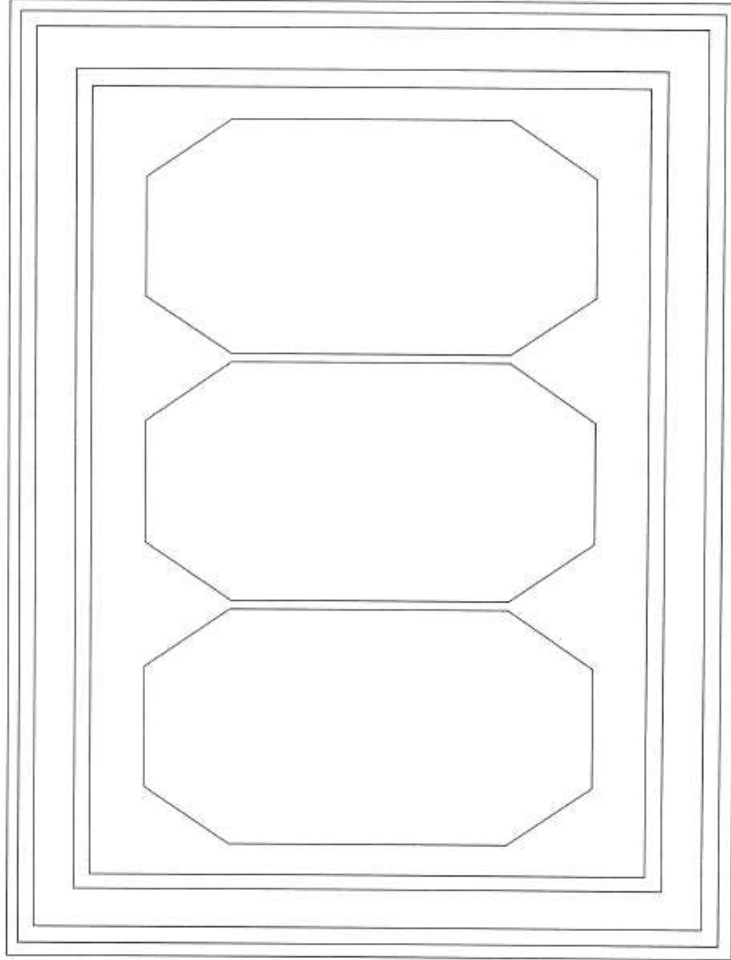
Çizim 116:Geniş Bordür

Çizim 117: Zemin Motifi (Akrep motifi)

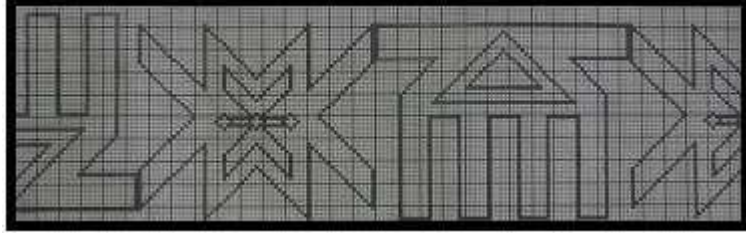
Çizim 118:Zemin Motifleri (Akrep, Koçboynuzu)

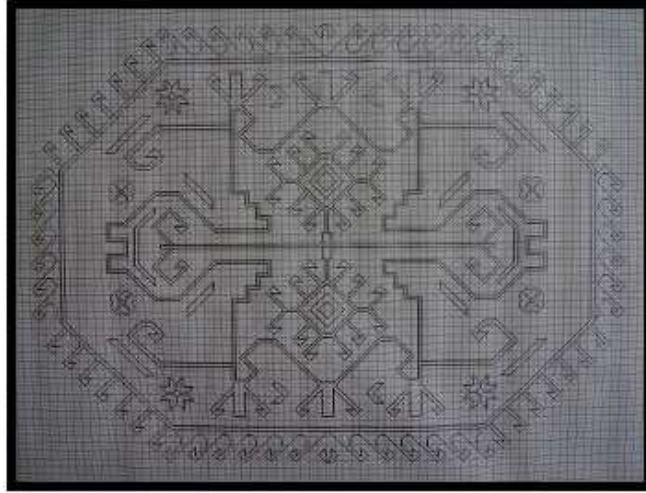
Çizim 119: Katalog No: 14 (Kaba Halı)

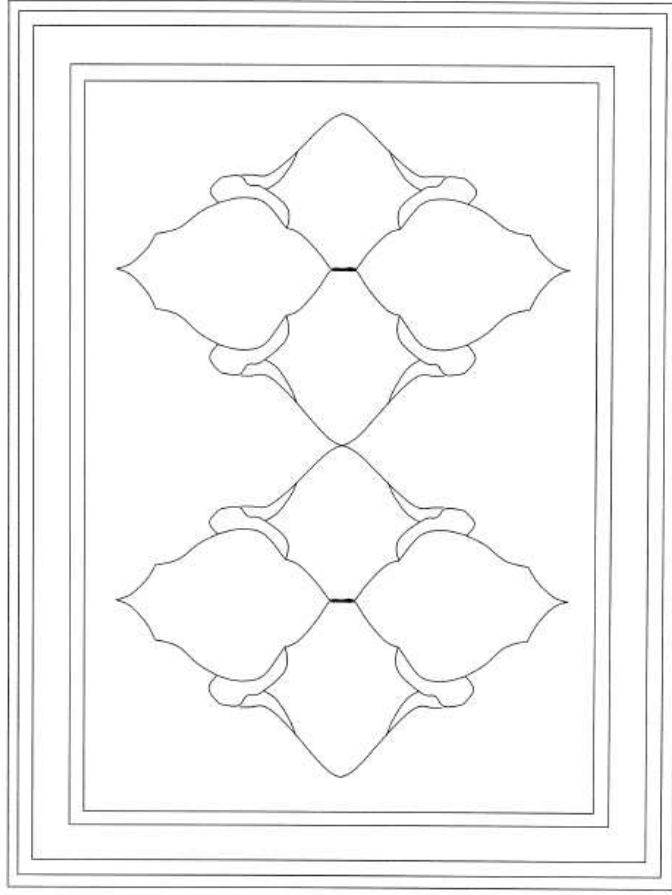
Çizim 120: Dar Bordür (Çengel Motifi)

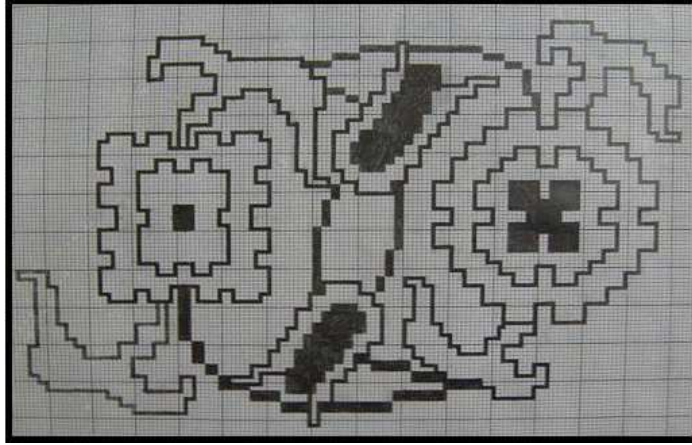
Çizim 121: Geniş Bordür (El ve Yıldız Motifi)

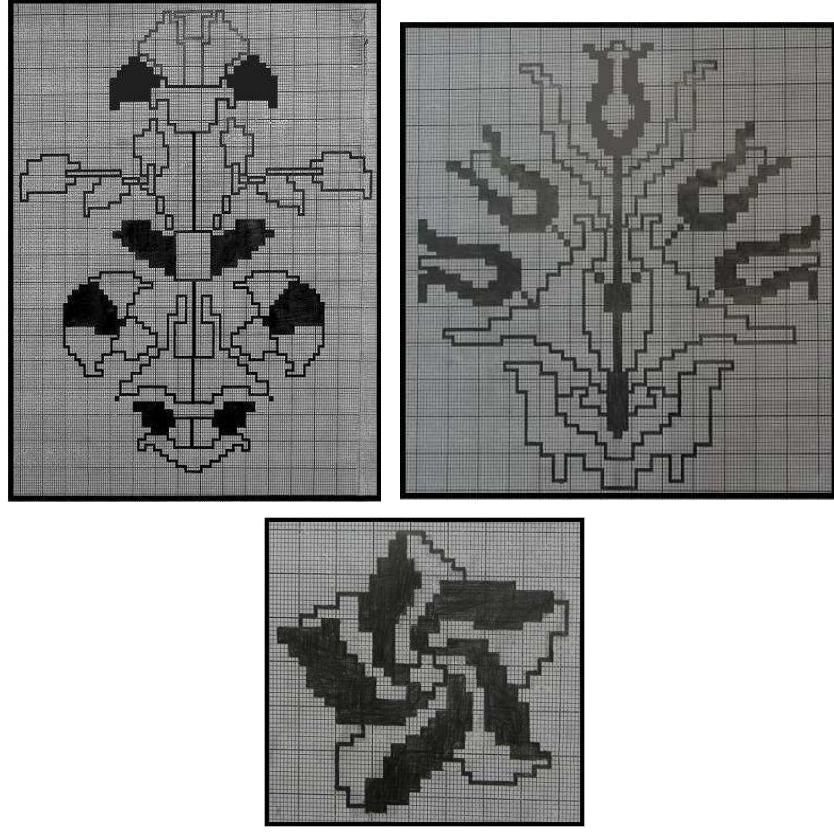
Çizim 122: Sekizgen Madalyon Motifi

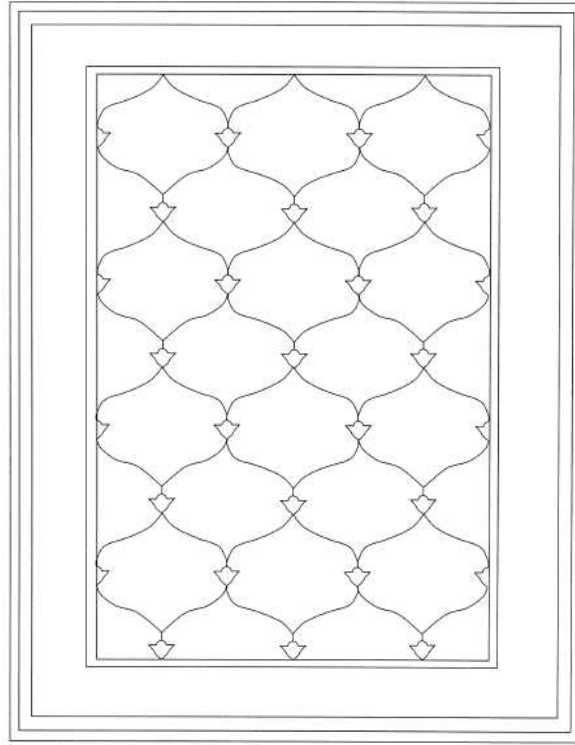
Çizim 123: Katalog No:15 (Bardız Kilimi)

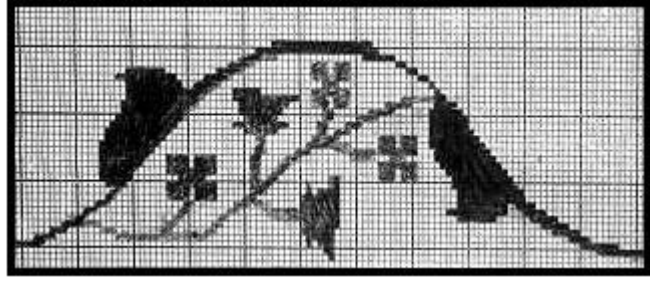
Çizim 124: Geniş Bordür

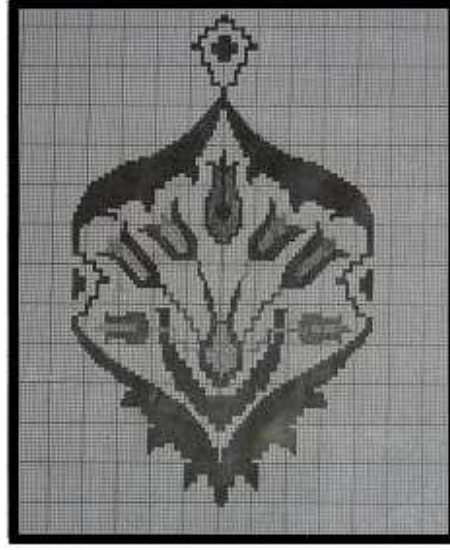
Çizim 125: Zemin Motifleri

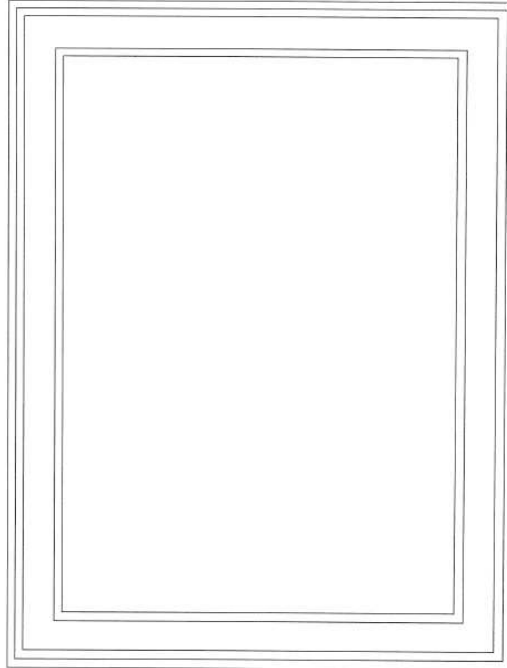
Çizim 126: Katalog No:16 (Bardız Kilimi)

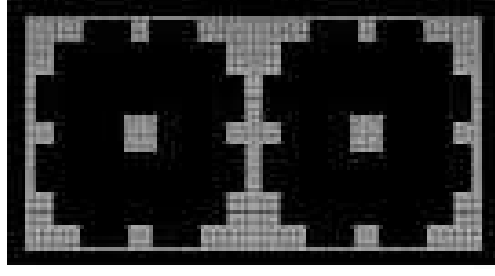
Çizim 127: Geniş Bordür

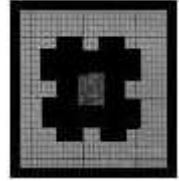
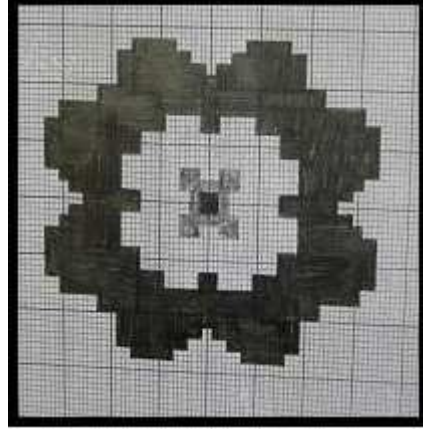
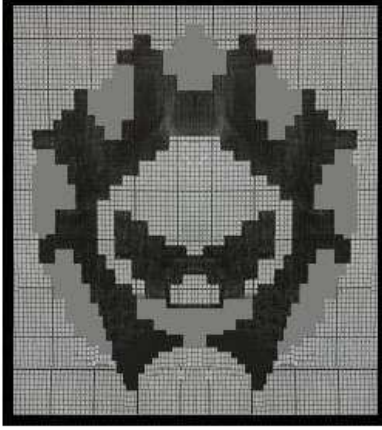
Çizim 128: Zemin Motifi

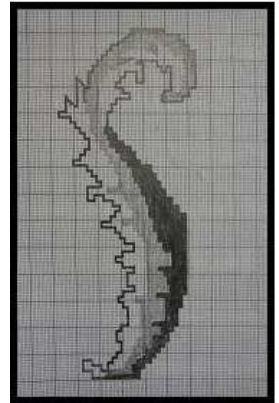
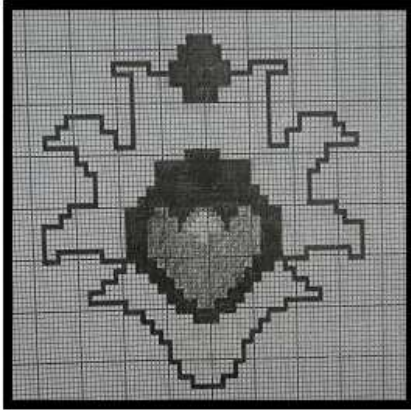
Çizim 129: Katalog No:17 (Bardız Kilimi)

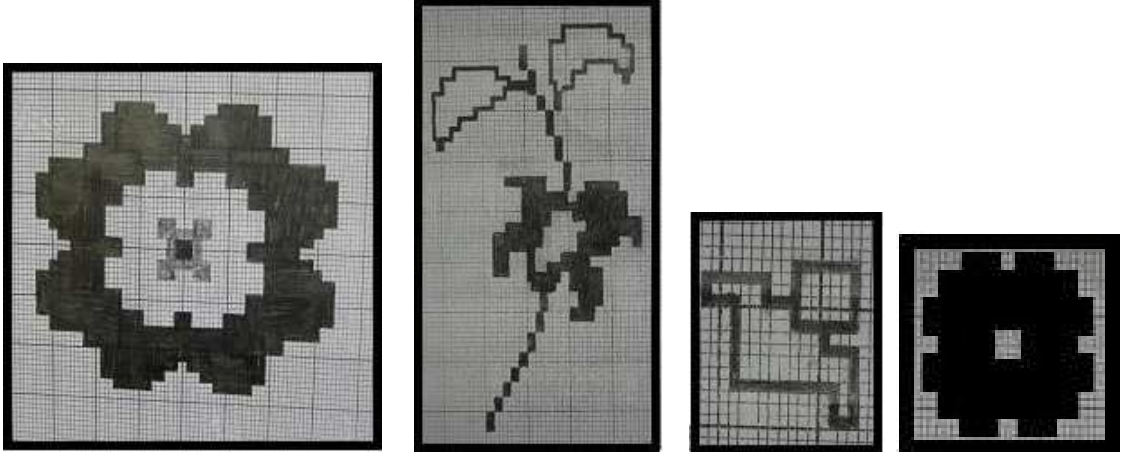
Çizim 130: Dar bordür

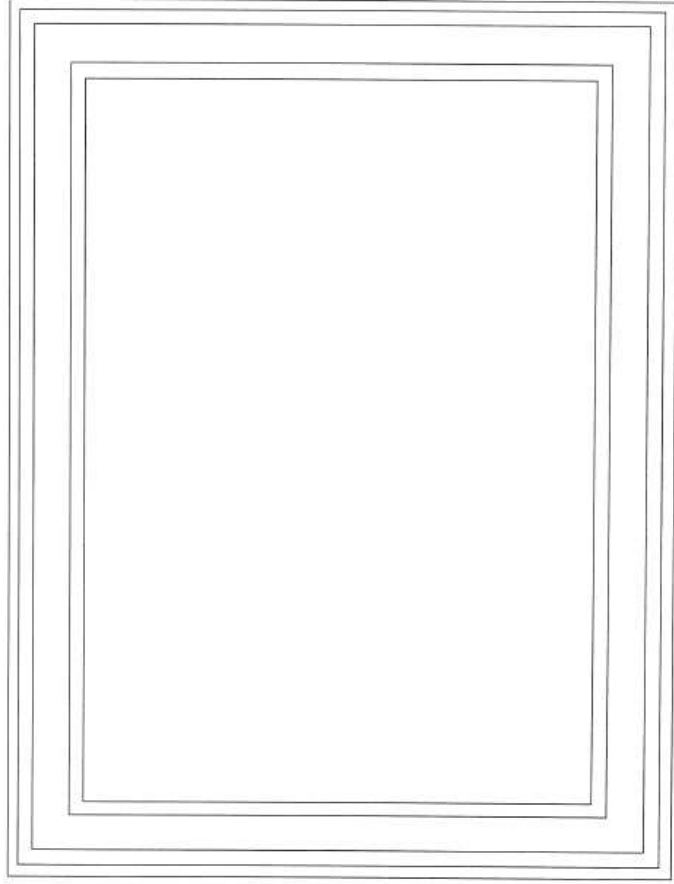
Çizim 131: Geniş Bordür Motifleri

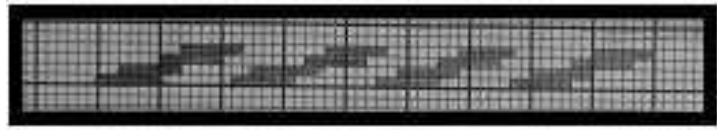
Çizim 132: Zemin Motifleri

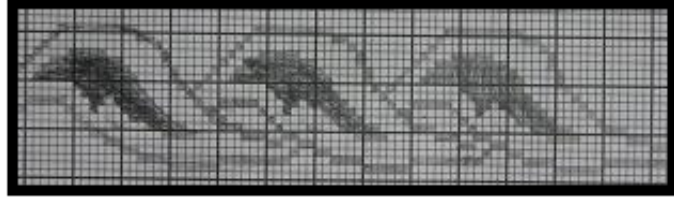
Çizim 133: Zemin Motifleri

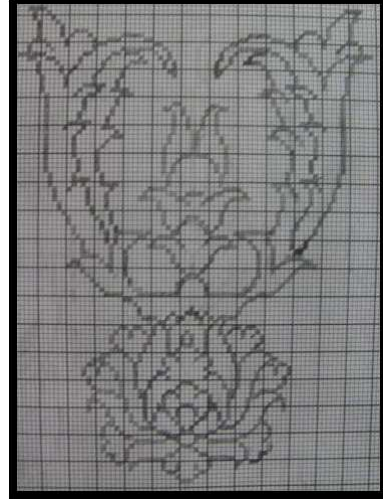
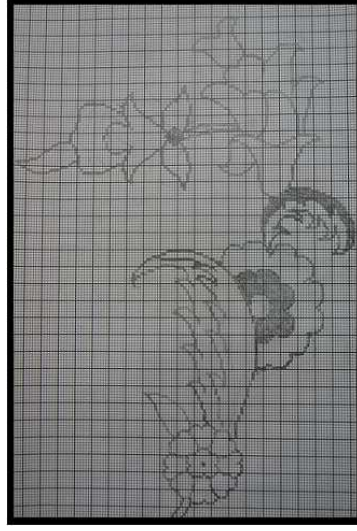
Çizim 134: Katalog No:18 (Bardız Kilimi)

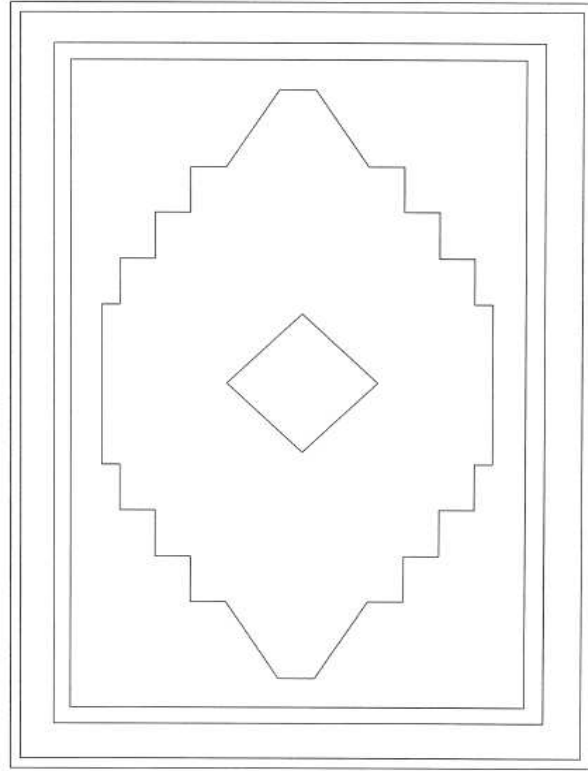
Çizim 135: İncesu Bordür

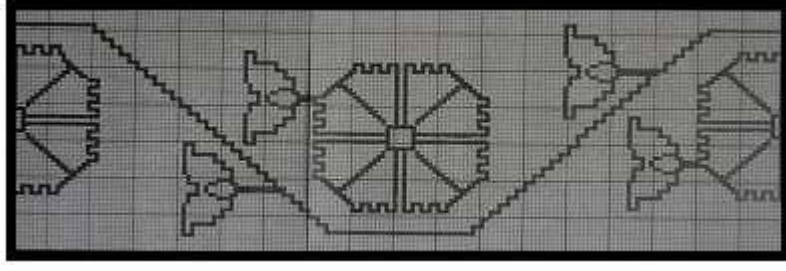
Çizim 136: Geniş Bordür

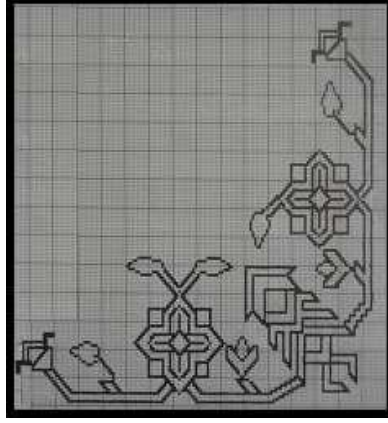
Çizim 137: Zemin Motifleri

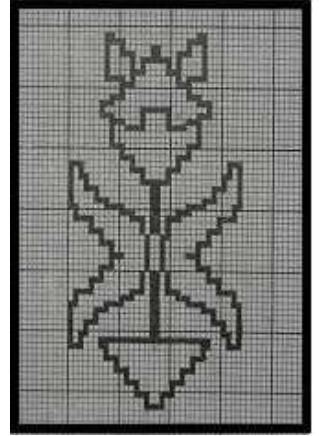
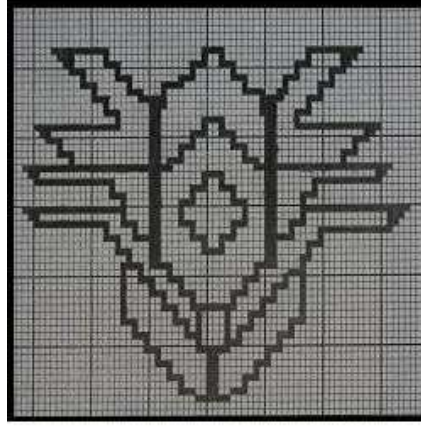
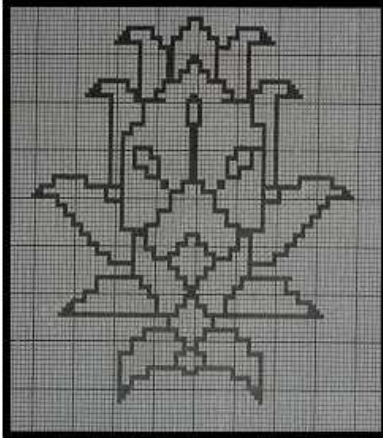
Çizim 138: Katalog No:19 (Bardız Kilimi)

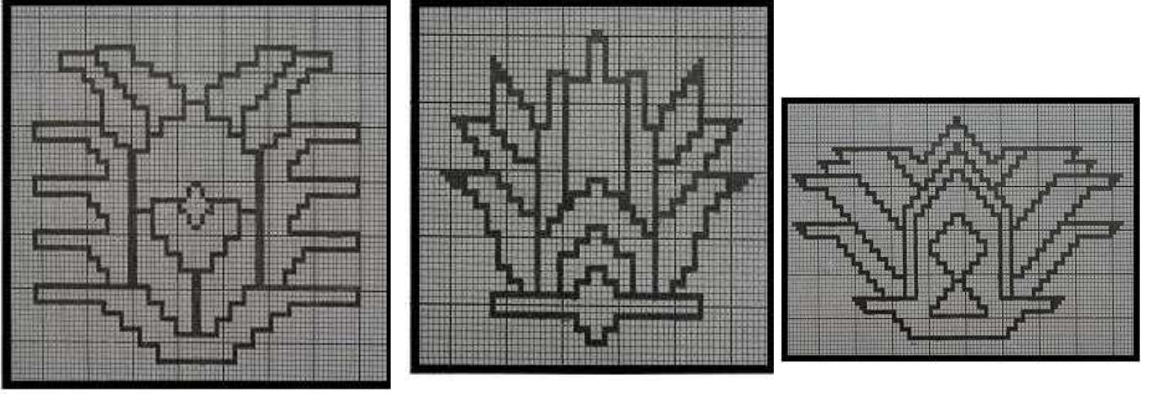
Çizim 139: Geniş Bordür

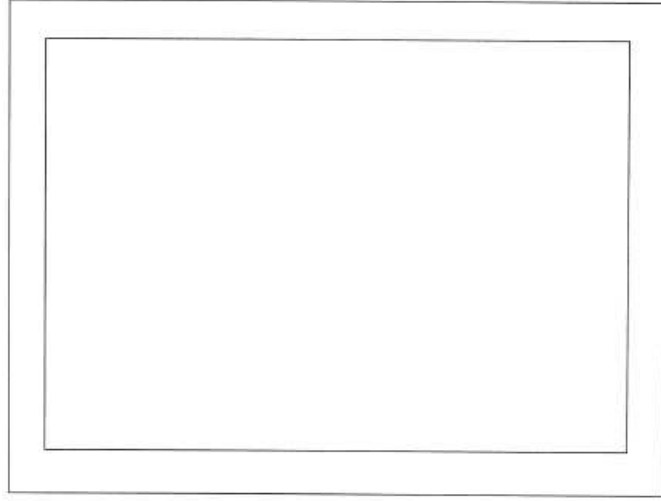
Çizim 140: Zemin Köşe Motifi

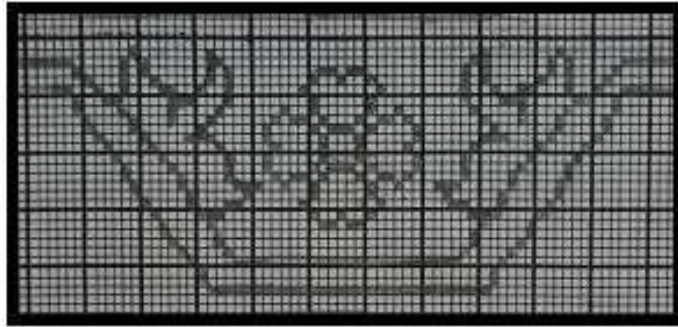
Çizim 141: Zemin Motifleri

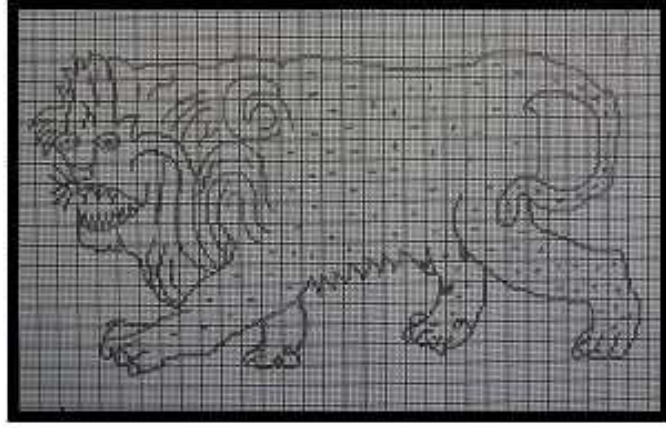
Çizim 142: Zemin Motifleri

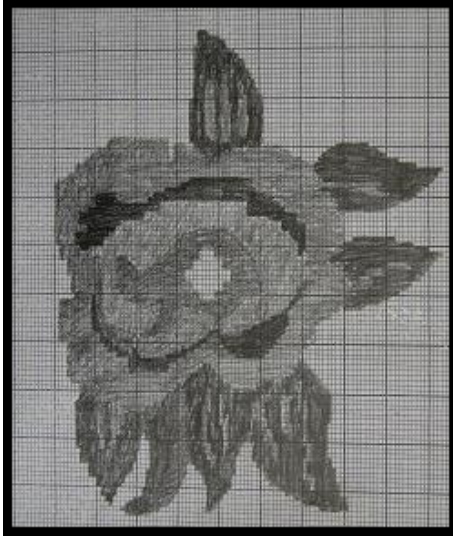
Çizim 143: Katalog No:20 (Bardız Kilimi)

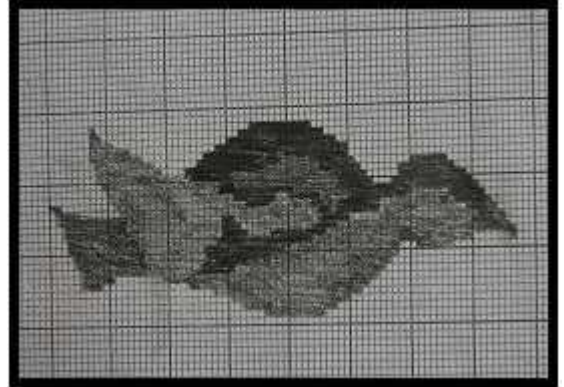
Çizim 144: Bordür

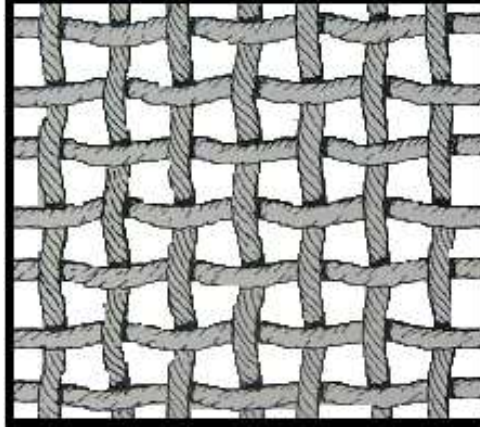
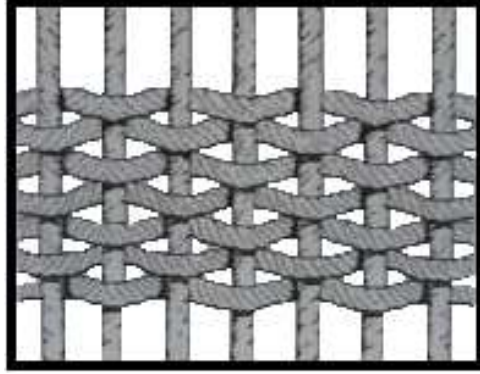
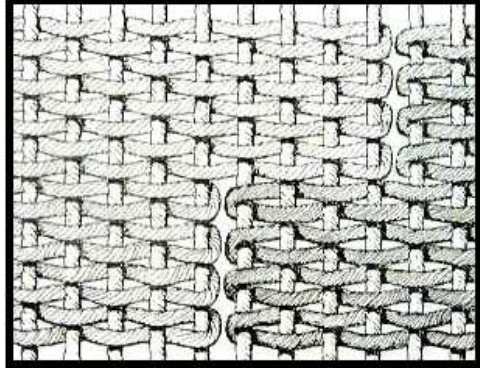
Çizim 145: Aslan Motifi

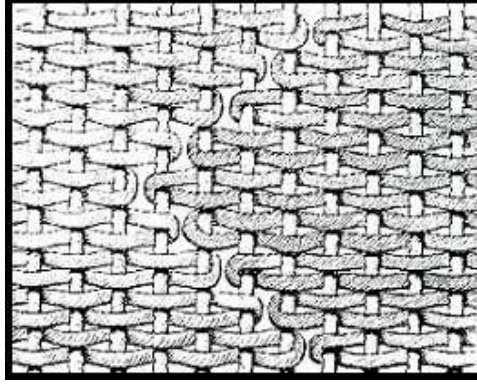
Çizim 146: Gül Motifi

Çizim 147: Güvercin (Kuş) Motifi

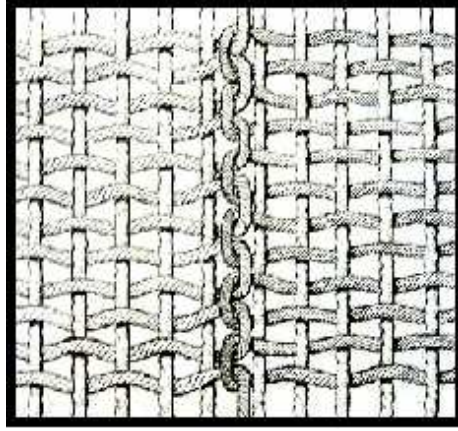
ŞEKİLLER DİZİNİ**Şekil 1:** Bezayağı**Şekil 2:** Kilim Dokuma**Şekil 3:** İlikli Kilim Dokuma

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

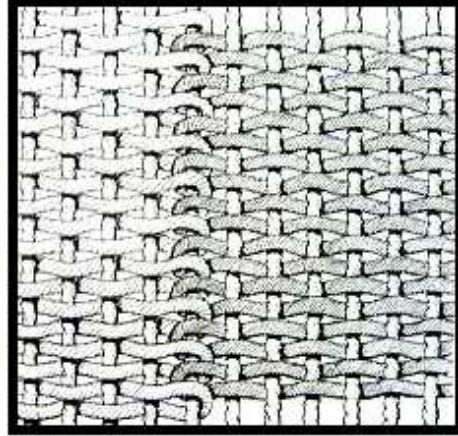
Şekil 4: İliksiz Dokuma

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

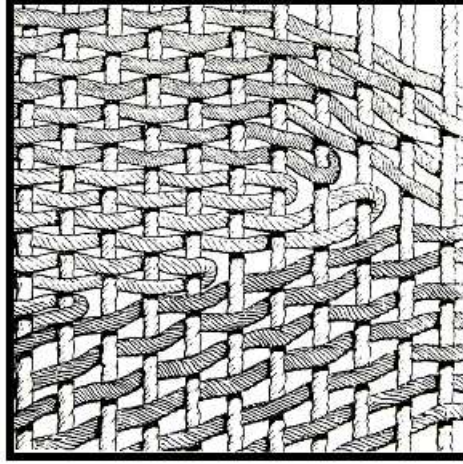

Şekil 5: Çift Kenetleme İle İliklerin Yok Edilmesi

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

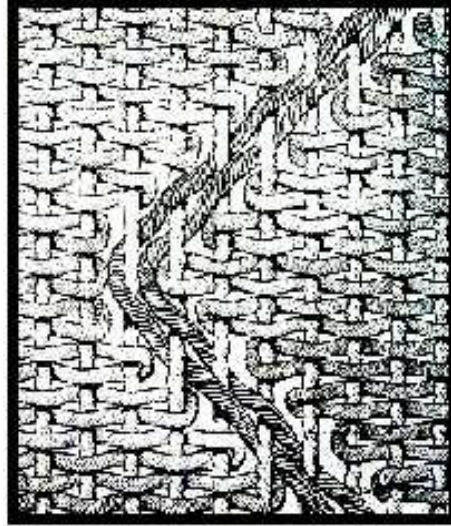

Şekil 6: Atkılarının Aynı Çözüden Geri Dönmesi İle İliklerin Yok edilmesi

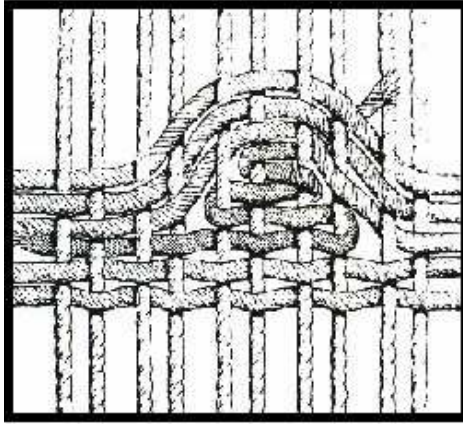
Şekil 7: Eğri Atkılı Kilim Dokuma

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

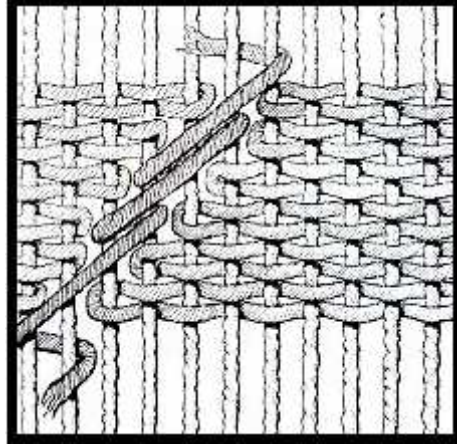

Şekil 8: Eğri Atkılı Konturlu Kilim

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

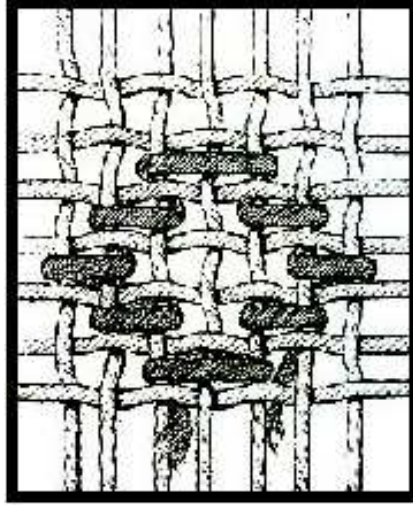

Şekil 9: Ek Atkılı Sıkıştırılmış Kilim Dokuma

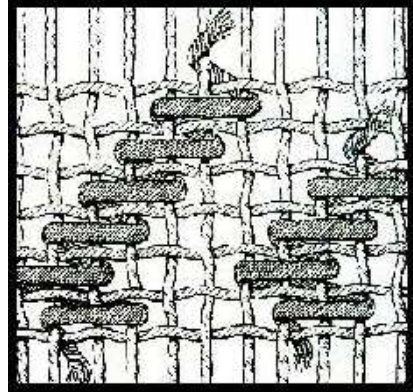
Şekil 10: Sarma Kontur

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

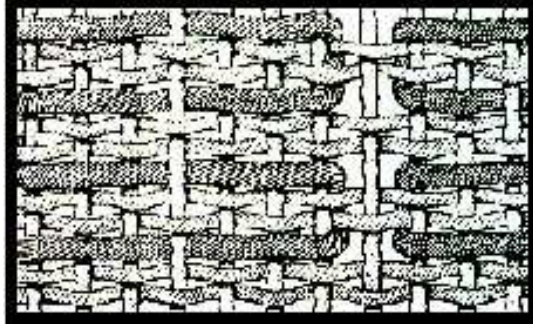

Şekil 11: Seyrek Motifli Cicim

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

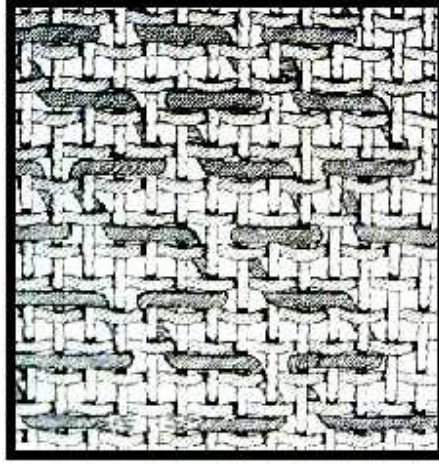

Şekil 12: Sık Motifli Cicim

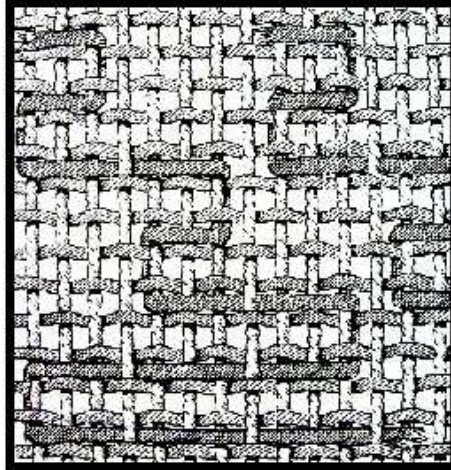
Şekil 13: Düz Zili

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

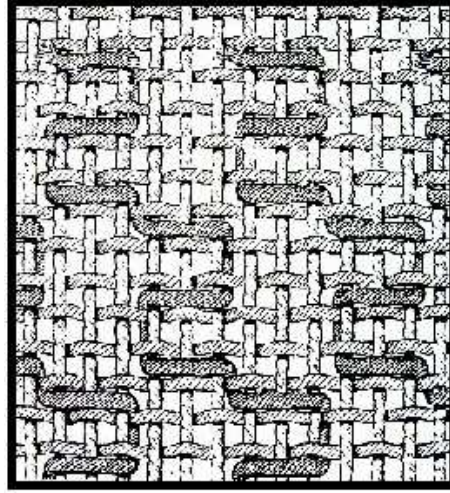
Şekil 14: Çapraz Zili

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

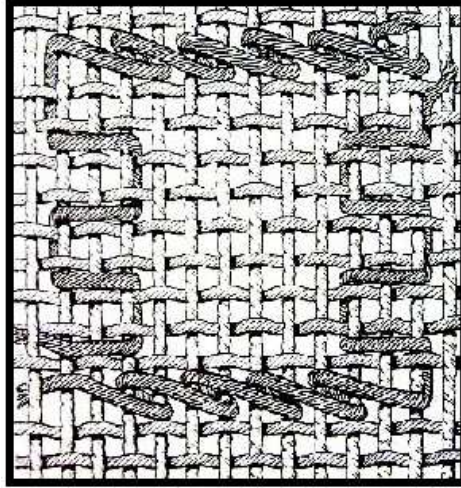
Şekil 15: Seyrek Zili

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

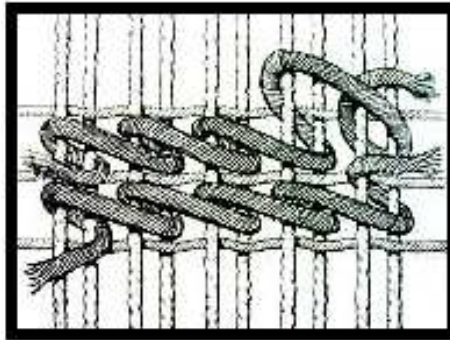
Şekil 16: Damalı Zili

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

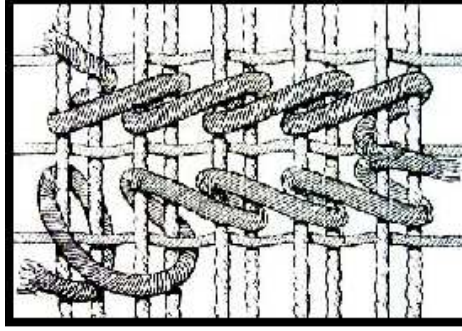

Şekil 17: Konturlu Zili-Zili Verne

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

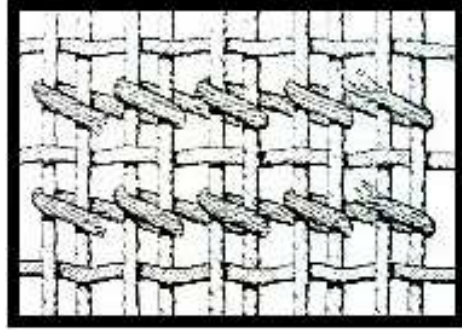

Şekil 18: Düz Sumak

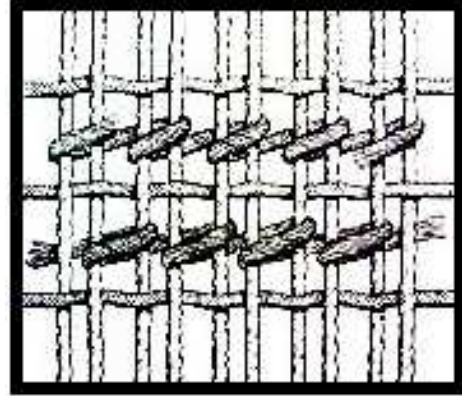
Şekil 19:Balksırtı Sumak

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

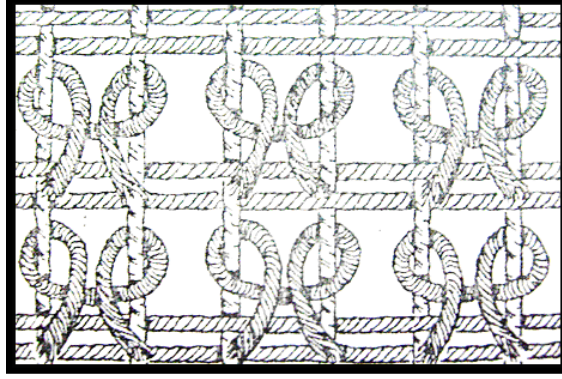
Şekil 20: Ters Sumak

(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

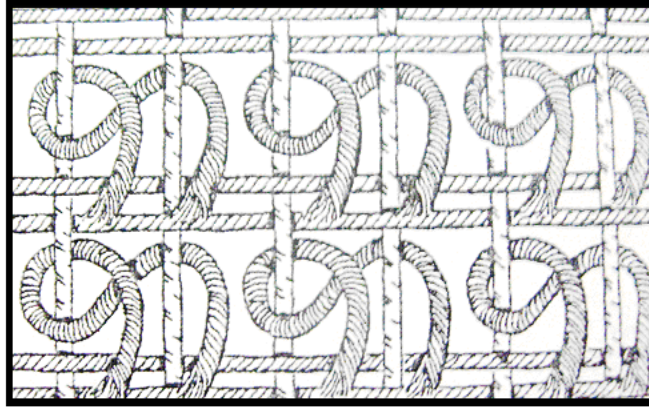

Şekil 21: Çapraz-Alternatif Sumak

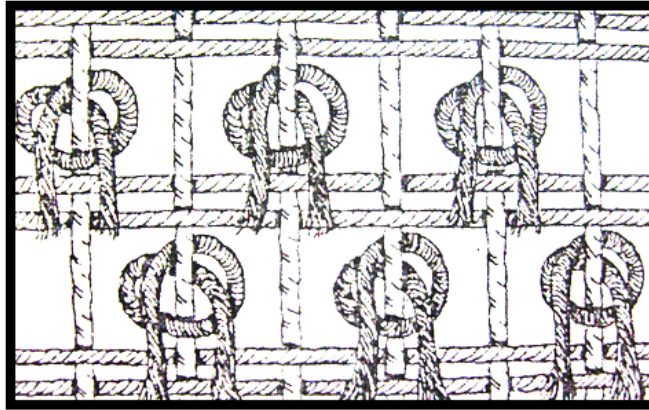
(Balpınar Acar, Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları'ndan)

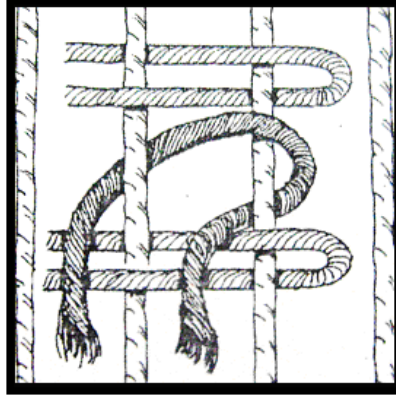
Şekil 22: Gördes Dügümü Türk Dügümü
(Aslanapa, Türk Halı Sanatının Bin Yılı'ndan)

Şekil 23: İran Dügümü(Sine Dügümü)
(Aslanapa, Türk Halı Sanatının Bin Yılı'ndan)

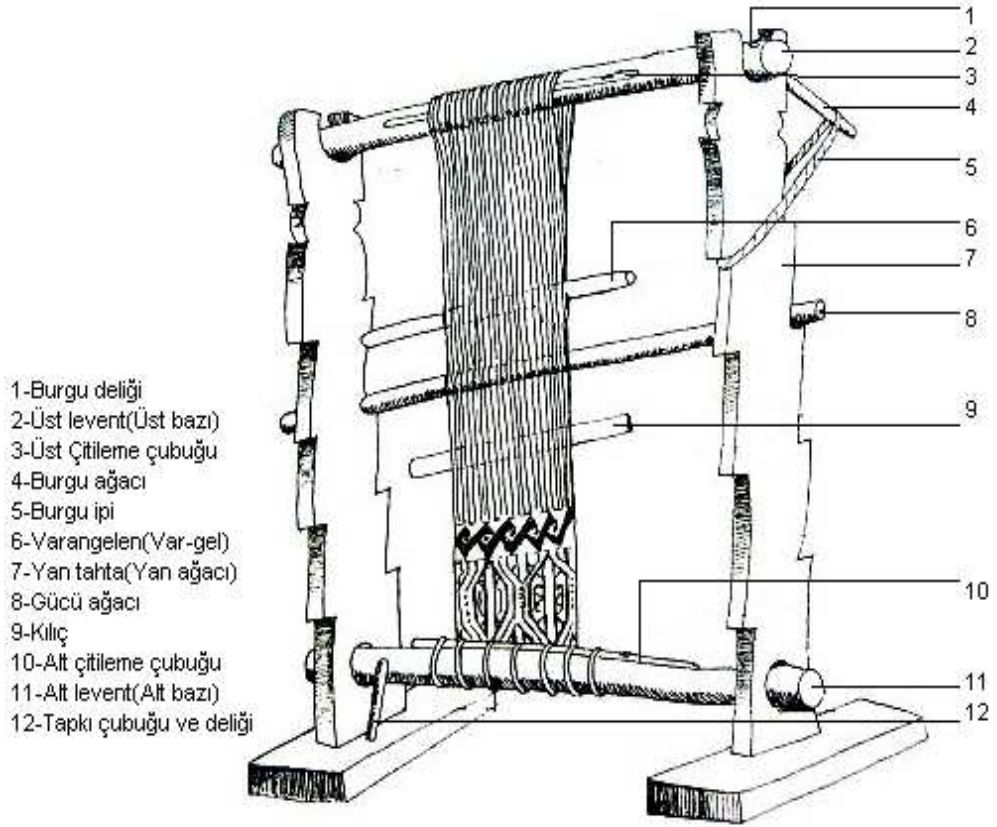

Şekil 24: Tek Çözü Üzerine Dügüm(İspanyol Dügümü)
(Aslanapa, Türk Halı Sanatının Bin Yılı'ndan)

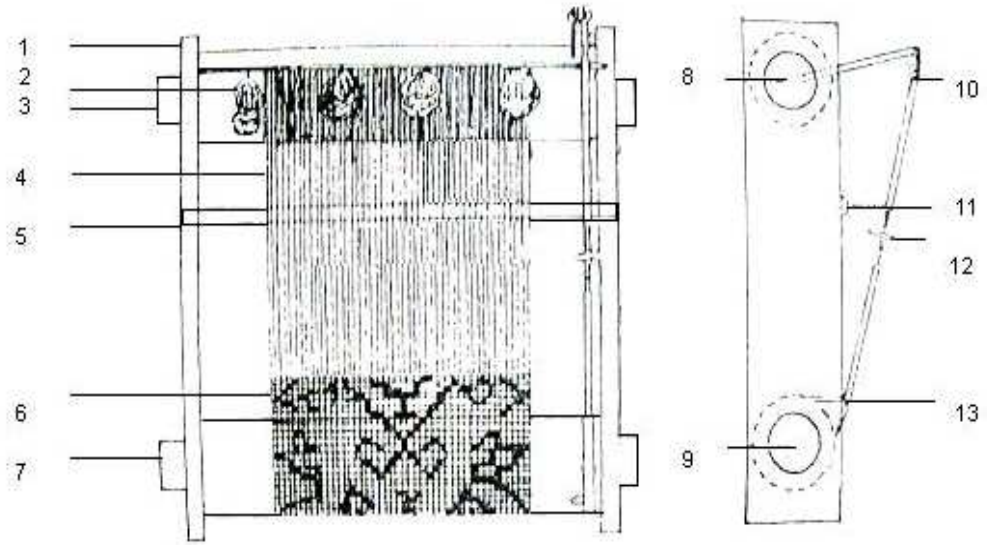
Şekil 25: Hekim Düğümü

(Aslanapa, Türk Halı Sanatının Bin Yılı'ndan)

Şekil 26: Dikey Tezgah (Istar)

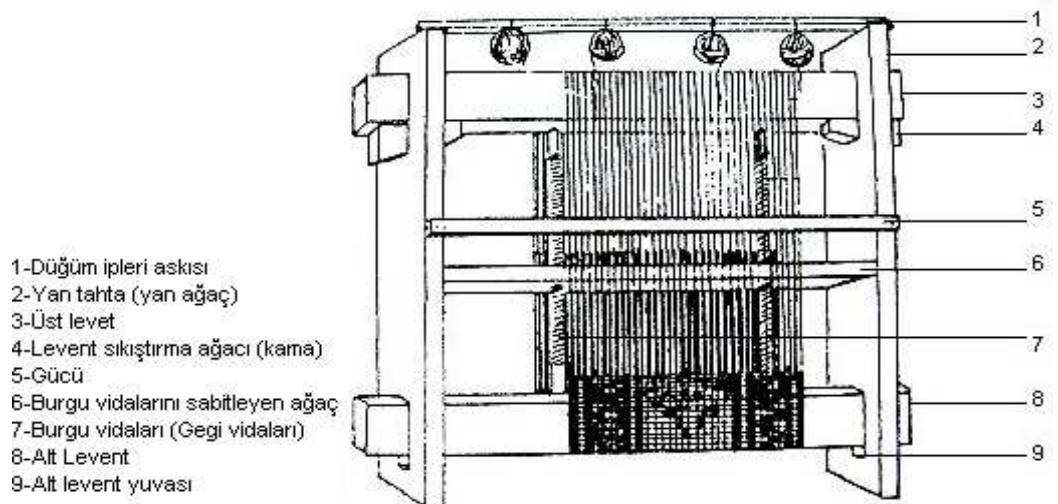
(Aytaç,El Dokumacılığı'ndan)

1-Yan ağaç	10-Germe kolu
2-İlme ipleri	12-Germe mengersi
3-8-Üst levent	13-Sabitleme çengeli-dışlisi
4-Çözgü	
5-11-Gücü	
6-Dokunmuş kısım	
7-9-Alt levent	

Şekil 27: Gelişmiş Dikey Tezgah (Sarma Tezgah)

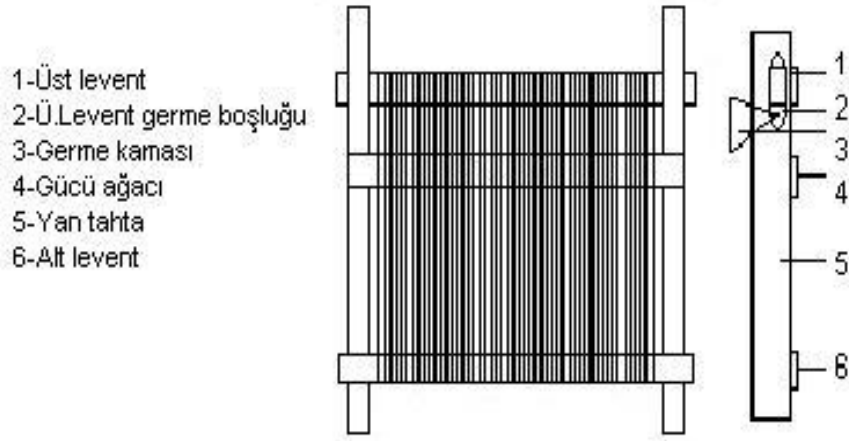
(Aytaç,El Dokumacılığı'ndan)

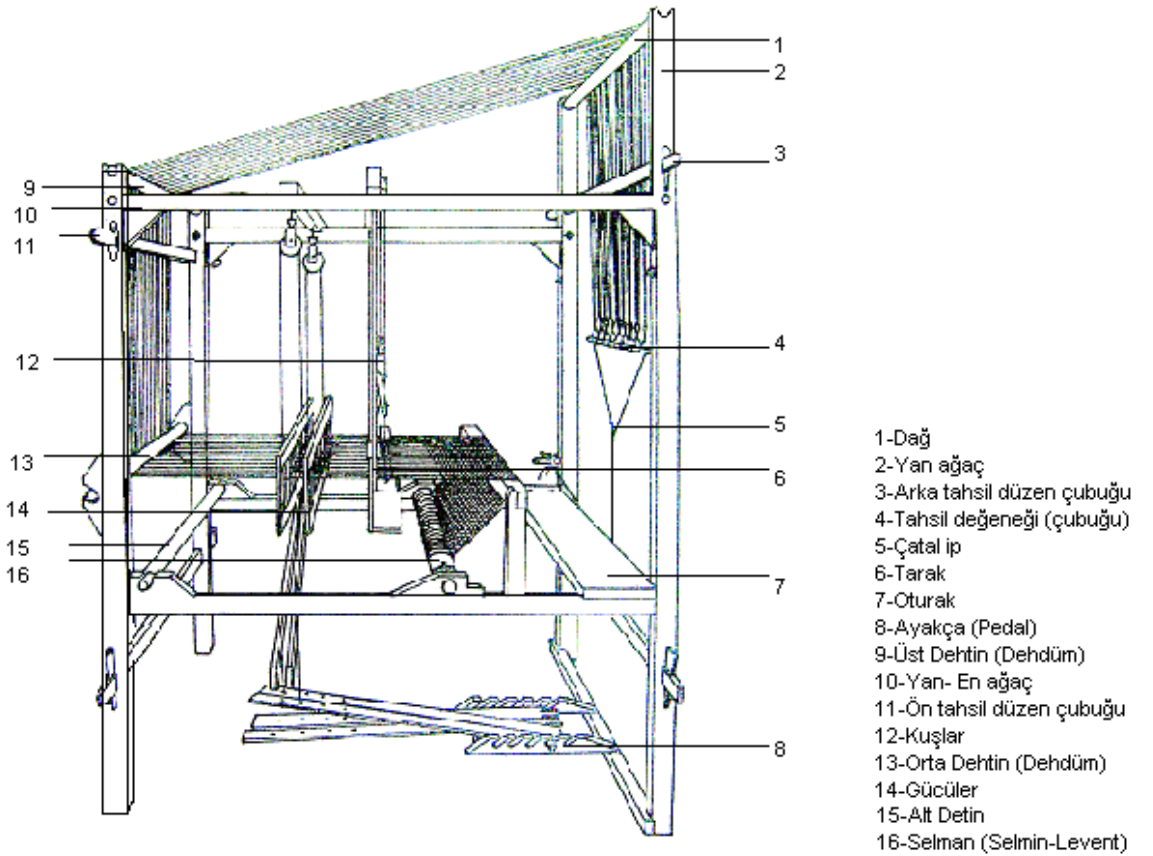
1-Düğüm ipleri askısı
2-Yan tahta (yan ağaç)
3-Üst levent
4-Levent sıkıştırma ağacı (kama)
5-Gücü
6-Burgu vidalarını sabitleyen ağaç
7-Burgu vidaları (Gegi vidaları)
8-Alt Levent
9-Alt levent yuvası

Şekil 28: Düz Dikey Tezgah (Germe Tezgah)

(Aytaç,El Dokumacılığı'ndan)

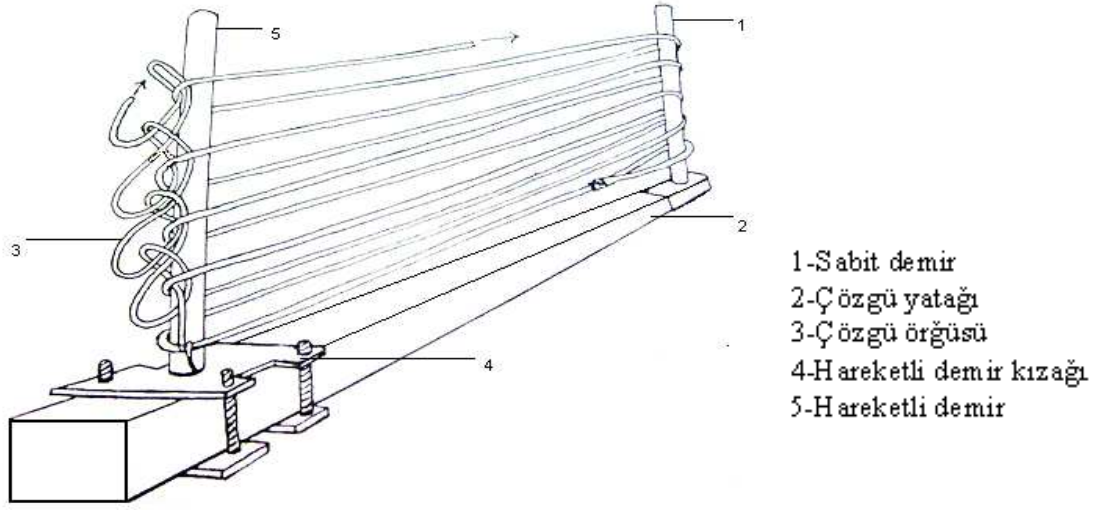

Şekil 29: Küçük Tip Düz Dikey Tezgah (Germe Tezgah)

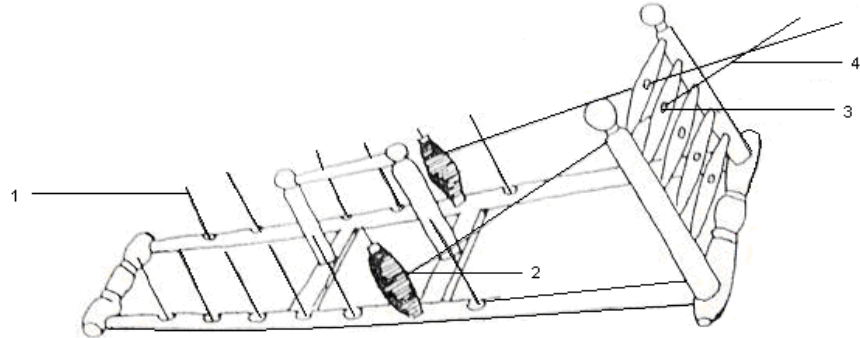
Şekil 30: Kamçılı Tezgah

(Aytaç, El Dokumacılığı'ndan)

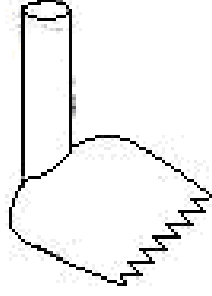
Şekil 31: Çözü Aleti

(Aytaç,El Dokumacılığı'ndan)

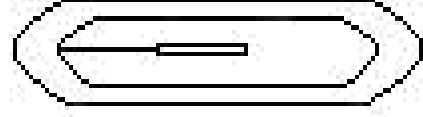

Şekil 32: Çağlık

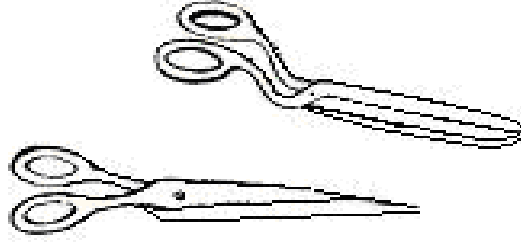
(Aytaç,El Dokumacılığı'ndan)

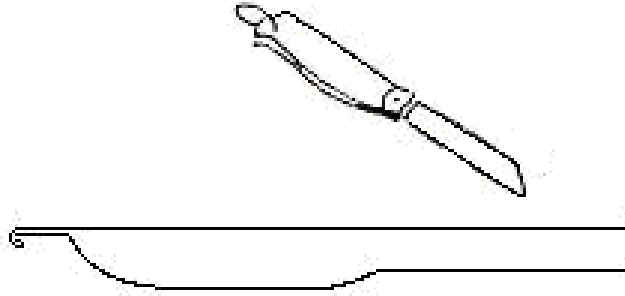
Şekil 33: Kirkit

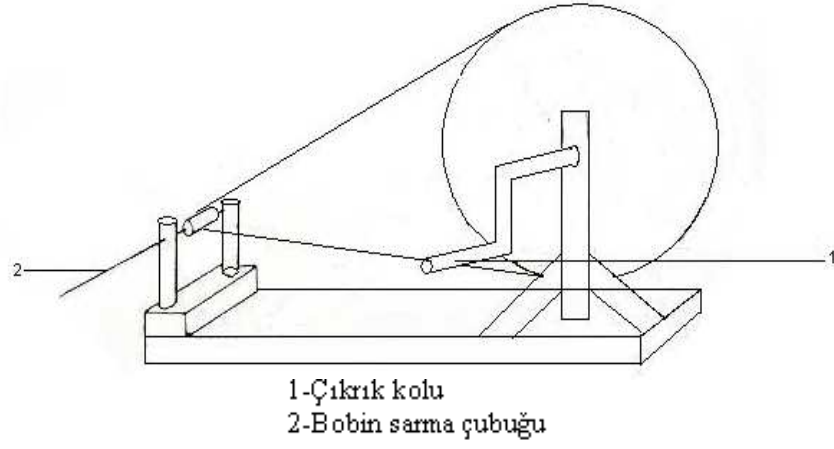
Şekil 34: Mekik

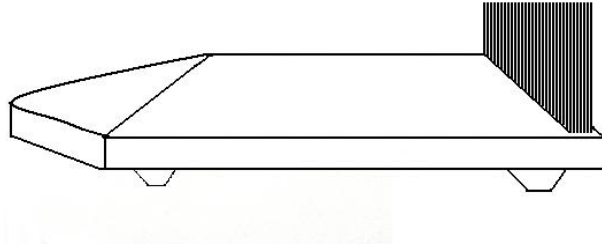
Şekil 35: Ayarlı ve Sabit ayarlı (Düz) Makas

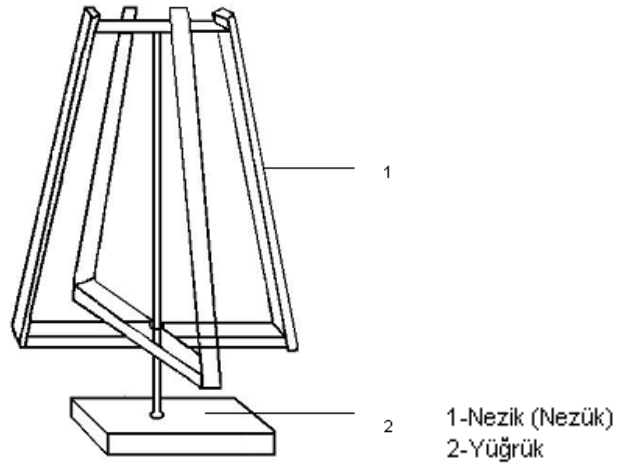
Şekil 36: Bıçaklar (Çakı ve Tığ uçlu)

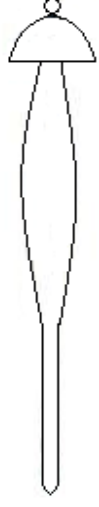
Şekil 37: Çıkrık

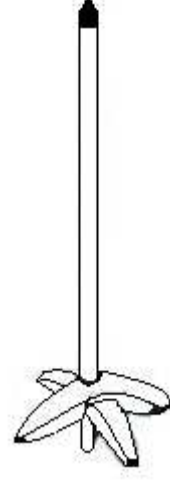
Şekil 38: Yün Tarağı

Şekil 39: Kelepçe

Şekil 40: Teşi (İğ)

Şekil 41: Kirman

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Cem Akpolat
Doğum Yeri ve Tarihi	İzmir, 15-10-1975
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları bölümü, Halı- Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Ana Sanat Dalını 1997-2001 yılları arası tamamladı.
Y. Lisans Öğrenimi	2005-2011 yılları arasında, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak, Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalında tamamladı.
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	2004-2005 yılları arasında art Restorasyon ve Konservasyon şirketinde Restoratör olarak çalıştı. 2009 yılından itibaren Erzurum Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü Kültür Merkezinde "Ebru Sanatı" dersleri vermektedir.
İletişim:	
E-Posta Adresi	cmakplt@hotmail.com
Tarih	07.02.2011